

MUISTELTU PERHEHOITO

Perhehoidon ja sosiaalityön sisältöjen rakentuminen
sosiaalityöntekijöiden kollektiivisessa muistelussa

SOHVI TERVO

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2011

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TERVO, SOHVI: Muisteltu perhehoito. Perhehoidon ja sosiaalityön sisältöjen rakentuminen sosiaalityöntekijöiden kollektiivisessa muistelussa.

Pro gradu – tutkielma, 107 sivua, 2 liitesivua.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Maaliskuu 2011

Tämä pro gradu –tutkielma käsittelee lastensuojelun sijaishuollon perhehoitoa sosiaalisen muistamisen teoreettisesta viitekehyksestä käsin. Se etsii perhehoidon sosiaalityöntekijöiden kollektiivisen muistelun kautta sekä perhehoidosta, että perhehoidossa tehtävästä sosiaalityöstä sosiaalityöntekijöille merkityksellisiä rakenteita.

Tutkielma on kahdella tapaa merkittävä sosiaalityön tutkimuskentässä. Perhehoidon tutkimusta on tehty Suomessa vasta vähän, ja erityisesti sen organisointiin ja rakenteisiin keskittyvä tutkimus puuttuu lähes kokonaan. Perhehoito on kuitenkin keskeinen elementti suomalaisessa sijaishuollossa, ja merkittävänä yhteiskunnallisena rakenteena ansaitsee enemmän tutkimusta, jossa sen puitteita keskitytään tarkastelemaan eri toimijoiden kautta.

Myös sosiaalisen muistelemisen ja muistellun tiedon soveltaminen sosiaalityön tutkimuksessa on vielä hyvin vähäistä. Sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistoa ei ole Suomessa käytetty tutkimusaineistona missään sosiaalityön tutkimuksessa, jossa teoreettinen lähestymistapa olisi ollut nimenomaan muistaminen ja muistelu. Kaiken kaikkiaan muisteluaineistojen käyttö on ollut vähäistä, ja myös sosiaalityöntekijöiden kokemukset ovat jääneet vähälle huomiolle tutkimuksen kentässä.

Tutkielman aineistona on viiden pitkään perhehoidossa toimineen sosiaalityöntekijän ryhmässä tuotettu muisteluaineisto. Tutkielman teoreettinen lähestymistapa on sosiologinen sosiaalisen muistamisen teoria. Sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuvana teoriana sen perusajatus on, että muistelemisen sosiaalinen konteksti on merkityksellinen sen kannalta, mitä muistetaan ja miten. Muistelu rakentaa uudelleen asioille annettavia merkityksiä ja siten myös ympäröivää yhteiskuntaa.

Tutkielma kokoaa yhteen muistelussa rakentuvia merkityksiä perhehoidosta ja sen parissa tehtävästä sosiaalityöstä diskurssitutkimuksen keinoin. Aineistosta esiin nousevien diskurssien kautta perhehoito sekä sosiaalityöntekijyys siinä kietoutuvat arvokkaan lapsen, ja lapsen hyväksi toimimisen ympärille. Sosiaalityöntekijyyden keskeiseksi elementiksi rakentuu lapsen parhaaksi toimiminen. Sosiaalityöntekijät asettuvat puolustamaan perhehoidon sosiaalityön rakenteita ulkopuolelta tulevia vaatimuksia ja uhkia vastaan lapsen parasta ajatellen, jolloin perhehoidon eetos muodostuu hyvyyden rakentamisen ympärille. Sosiaalisen muistamisen näkökulmasta sosiaalityöntekijät käyttävät ryhmämuistelua yhtenäiseen merkitysten rakentamiseen työn jatkuvuutta ajatellen.

Avainkäsitteet: muistelu, sosiaalinen muistaminen, konstruktionismi, lastensuojelu, perhehoito.

University of Tampere
School of Humanities and Social Sciences

TERVO, SOHVI: Collective remembrance of foster care. The construction of foster care and social work through social workers' collective remembering.

Master's thesis, 107 pages, 2 appendices.

Social Work

Supervisor: Tarja Pösö

March 2011

This master's thesis examines foster care in child protection through the frame of reference of social remembering. By examining collective understandings of social workers I clarify the constructions that are meaningful for social workers with respect to foster care and related social work.

This thesis is significant in two ways in the field of research of social work. First, there has been little research carried out into foster care in Finland. In particular, research on its organisation and structures is almost nonexistent. Foster care is, however, a central mechanism of child protection in Finland and due to this status it deserves more research, in which its framework is examined through various actors.

Second, the technique of social remembering has scarcely been applied in research on social work. In Finland, data generated from the recollection of social workers has never been used in research where the theoretical approach would have been specifically remembering and remembrance. All in all, the use of recollected material has been marginal and the experiences of social workers have received little attention in the field of research.

Material gathered from remembrance sessions with five social workers with extensive careers in foster care was used as the data for this thesis. The theoretical approach is that of sociological social remembering. As a theory based on social constructivism its basic idea is that the social context of recollecting is significant to what and how is remembered. Recollecting rebuilds meanings applied to the remembered things and, thus, to the surrounding society.

This thesis combines meanings of foster care and related social work formed in recollection using methods of discourse analysis. The discourses emerging from the data show how foster care and good social work intertwine with the idea of the valuable child and what it means to work for their benefit. Working for the child's benefit becomes the central factor of good social work. Focusing on the child's best interests, social workers defend the constructions of social work in foster care against outside demands and threats, which builds an ethos of goodness as a core of foster care social work. From the viewpoint of social remembering social workers use group remembrance to build coherent meanings for the continuity of their work.

Keywords: remembrance, social remembering, constructionism, child protection, foster care.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 SOSIAALINEN MUISTELU TAUSTALLA	7
2.1 Muistellemme, siis elämme	10
2.2 Konstruktionismi sosiaalisen muistamisen teorian juurena	12
2.3 Miten muisteleminen on kollektiivista?	15
2.4 Muistellun tiedon luonteesta sekä tutkimuksen mahdollisuuksista	19
2.5 Miten sosiaalityöntekijän kokemustieto rakentuu?	23
2.6 Sosiaalityöntekijöiden muistelu ammatillisessa ja institutionaalisessa kontekstissa	26
3 PERHEHOITO LASTENSUOJELUN SIJASHUOLLOSSA	29
3.1 Lastensuojelun yhteiskunnallinen sääntely ja käytännön organisointuminen kunnassa	34
3.2 Perhehoidon erityispiirteistä	38
3.3 Perhehoito nykyään	41
3.4 Perhehoidon vaikuttavuus ja erityisasema sijaishuollossa	45
4 KOHTI AINEISTOA DISKURSSIEN KAUTTA	52
4.1 Diskurssintutkimuksen teoreettisia lähtökohtia	54
4.2 Diskurssianalyysi käytännössä	58
5 AINEISTOSTA, ANALYYSISTA JA KOLLEKTIIVISUUDESTA	61
6 MILLAINEN PERHEHOITO MUISTELUAINEISTOSTA LÖYTYY?	69
6.1 Lapsi ansaitsee perheen, perhe selviytyy lapsen vuoksi	70
6.2 Raaka raha ja muut perhehoidon haasteet	74
7 SOSIAALITYÖNTEKIJYYS PERHEHOIDOSSA	81
7.1 Asiantuntijat työssään	81
7.2 Kun työ tulee iholle	90

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	94
LÄHDELUETTELO	101
LIITTEET	108
Liite 1: Litterointimerkit	108
Liite 2: Haastattelun teemoittelu	109

1 Johdanto

Tämä sosiaalityön pro gradu –tutkielma käsittelee lastensuojelun sijaishuollon perhehoidon ja perhehoidon sosiaalityön kehitystä perhehoidon parissa pitkään toimineiden sosiaalityöntekijöiden kollektiivisen muistelun kautta.

Kuva suomalaisesta perhehoidosta on tämän hetken tutkimuksen valossa hajanainen ja tutkimusta on tehty kaiken kaikkiaan hyvin vähän. Tämän tutkielman tavoitteena on luoda kuvaa siitä, millaisena perhehoito näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden yhdessä muistelemassa, ja millaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat perhehoidossa tehtävälle sosiaalityölle ja perhehoidon sosiaalityöntekijyydelle.

Tutkimukseni lähtökohtana on pitkään perhehoidon parissa toimineiden sosiaalityöntekijöiden halu muistella omaa työtään sekä perhehoidon kehitystä. Aineisto on kerätty eräässä suuressa suomalaisessa kaupungissa vuonna 2010. Sosiaalityöntekijät ovat työnsä arjessa huomanneet kokemuksen kautta kertyvän tiedon unohtuvan helposti. Työntekijöiden siirtyessä eläkkeelle tai vaihtaessa työpaikkaa katoaakin paljon sellaista tietoa, joka on työn kannalta merkittävää koko työyhteisölle. Perhehoito ja koko lastensuojelun kenttä ovat muuttuneet hyvin paljon viime vuosikymmenten aikana, ja erilaiset muutostekijät kuten laki- sekä organisaatiouudistukset ovat osa kaikkien kuntien ja kaupunkien arkea. Tämä on osaltaan vaikuttanut siihen, että sosiaalityöntekijöille on syntynyt halu kerrata menneisyyttään ja tulkita sitä (vrt. Ukkonen 2000, 11).

Kun asiat muuttuvat nopeasti, hämärtyy kokonaiskuva työn sisällöistä sekä muutoksen prosessista, eikä omaa paikkaa työkentällä ole enää niin helppo hahmottaa. Muistelu ja koetun kertaaminen auttavat siten sosiaalityöntekijöitä hahmottamaan omaa paikkaansa työssään, ja tiedon tallettaminen tulevia työntekijöitä varten auttaa heitä ymmärtämään perhehoidon historiassa tapahtuneita asioita ja perhehoidon nykytilaa helpommin, sekä luomaan kokonaiskuvaa niistä. Sosiaalityöntekijöiden kannalta muistelulla on siten useita merkityksiä. Ennen kaikkea tutkimukselle aloitteen tehneet työntekijät pitävät työtään perhehoidon parissa tärkeänä ja muistamisen arvoisena. Tutkimukseen osallistumisellaan he haluavat varmistaa, että heidän työnsä ei unohdu. Aineistoni

sosiaalityöntekijöiden aloite ja motiivit ovat kiinnostavia yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Ensinnäkin aineistoni sosiaalityöntekijöillä on selkeä halu tutkia ja tulkita omaa työtään, mikä kuvaa kenties laajemmin sosiaalityöntekijän ammatillista orientaatiota yhteiskunnan tutkijana ja tulkitsijana. Lisäksi lastensuojelun sijaishuoltoa koskevaa työntekijöiden kokemuksiin pohjautuvaa tutkimusta on tehty Suomessa hyvin vähän, ja jo tutkimuksen puuttuminen tällä alueella perustelee sen tarpeellisuutta.

Sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistoa ei ole Suomessa käytetty tutkimusaineistona missään tutkimuksessa, jossa teoreettinen lähestymistapa olisi ollut nimenomaan muistaminen ja muistelu. Tarja Pösön tutkimus suomesta ulkomaille adoptoiduista lapsista on ainoa laatuaan siinä mielessä, että siinä aineistona on sosiaalityöntekijöiden muistelu (Pösö 2009). Muistelun merkitystä työyhteisön kannalta ei myöskään ole tutkittu sosiaalisen muistamisen teoreettisista lähtökohdista käsin, eli korostaen yhdessä muistelemisen olevan avainasemassa yhteisön ja sen merkityksen rakentumisen kannalta. Tämä tutkielma rakentaa suomalaisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä uutta tapaa tutkia muistelun kautta perhehoitoa ja sosiaalityöntekijyyttä.

Myös perhehoitoa sinänsä on tutkittu erityisesti Suomessa mutta myös monissa muissa maissa verrattain vähän, ja erityisesti perhehoidon yhteiskunnallinen organisoituminen sekä yhteiskunnalliset motiivit ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Merkittävänä yhteiskunnallisena rakenteena perhehoito kuitenkin ansaitsee enemmän näihin asioihin keskittyvää tutkimusta. Perhehoitoa koskeva tutkimus on kuitenkin tähän asti keskittynyt lähinnä sijaisvanhempien¹ ja perhehoidossa olleiden nuorten kokemusten tutkimiseen. Tässä mielessä suomalainen tutkimus tukeutuu samoihin tietolähteisiin kuin englantilainen tutkimus, mutta vielä tällä hetkellä englantilaisessa tutkimuksessa paljon huomiota saaneet sosiaalityöntekijöiden sekä biologisten vanhempien kokemukset ovat jääneet vähemmälle huomiolle (vrt. Sinclair 2005, 21). Tämä tutkielma lisää sosiaalityöntekijöiden esiintymistä sijaishuoltotutkimuksessa.

¹ Sijai vanhempi tai sijaisperhe eivät ole virallisia termejä, eikä niitä käytetä perhehoitoa koskevassa lainsäädännössä. Ne ovat kuitenkin vakiintuneet perhehoidon parissa tehtävässä työssä ja tutkimuksessa, ja myös sijaisperheet itse lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ohella käyttävät näitä nimityksiä. Siten tässäkin tutkimuksessa on perusteltua käyttää sijaisperheen ja sijaisvanhemman käsitteitä perhekodin ja perhehoitajan, eli virallisempien käsitteiden sijaan. Lainsäädännössä käytettävät perhehoitaja ja perhekoti eivät kuitenkaan ole yleistyneet arkikieleen, ja tuntuvat sen vuoksi kankeilta, ja kuvaavat käsitteinä lapsen ja sijaisvanhemman välistä yhteyttä heikosti.

Lisäksi työntekijöiden muistoihin pohjautuvaa tietoa ei ole paljoa muillakaan tutkimusaloilla. Erityisesti sosiaalisen muistamisen teoreettisen pohjan soveltaminen työyhteisöihin keskittyvässä tutkimuksessa on uusi asia, enkä ole sosiaalisen muistamisen teoriaa ja työyhteisöjä tai ammattiryhmiä yhdistävää tutkimusta etsinnästä huolimatta löytänyt. Aikaisemman vastaavan tutkimuksen puute on haaste tälle tutkimukselle, mutta antaa toisaalta vapaammat kädet soveltaa teoriaa omaa tutkimusasetelmaani hyödyttävällä tavalla.

Tutkielmani teoreettiselle pohjalle sekä tiedonkeruutavalle antaa ainekset (sosiologinen²) sosiaalisen muistelemisen teoria, jonka mielenkiinnon kohteena on sosiaalinen reproduktio. Kuinka sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet, käytännöt ja tavat pysyvät stabiileina maailman muuttuessa ja ajan kuluessa? Eli kuinka sosiaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet uusintavat itseään. (Linde 2009, 9.) Teorian kantava ajatus on, että ihmiset yhdessä muistelemalla voivat saavuttaa jotakin sellaista, joka on heille merkityksellistä, ja jolla on myös yhteiskunnallista merkitystä. Sosiaalisen muistamisen teorian lähtökohta on, että muistaminen ja unohtaminen ovat sosiaalisesti tuotettuja toimintoja (Middleton & Edwards 1990, 1).

Ihminen muistaa ryhmän jäsenenä, ja muistamishetken sosiaalinen konteksti on merkityksellinen sen kannalta mitä muistetaan ja miten (mm. Misztal 2003). Yhteisesti tuotettu, kollektiivinen muisti, on siten myös aktiivinen menneisyytemme, joka muovaa jatkuvasti identiteettiämme (Olick & Robbins 1998, 111). Sosiaalinen elementti muistamisessa muovaa myös sitä todellisuutta, jossa muistelun hetkellä eletään. Aktiivinen menneisyys vaikuttaa nykyhetkeen ja tulevaan. Tämä näkökulma pohjautuu sosiaalisen konstruktionismin teoreettiseen perinteeseen, joka omalta osaltaan tuottaa teoreettisen juuren sosiaalisen muistelemisen teorialle (emt, 108). Sosiaalinen muistaminen on jotakin hyvin inhimillistä. Sosiaalisen muistamisen teorian "isä" Maurice Halbwachs (1992, 171-172) on sanonut että ihmisen kokemusmaailman osa-alueista vain unet ovat irrallaan sosiaalisesta kontekstista. Näiden ajatusten ympärille rakentuu teoreettinen viitekehys, jonka kautta lähestyn tutkimusaiheittani perhehoitoa.

² Tukeudun tutkielmassani lähinnä sosiologiseen sosiaalisen muistamisen teoriaan. Suomessa ei ole tehty juurikaan sosiologista sosiaalisen muistamisen tutkimusta, vaan enimmäkseen muistelutietoon liittyvää teoretisointia on tehty historiantutkimuksen piirissä. Koska mielestäni on tärkeää ottaa mukaan myös suomalaisia lähteitä, olen tältä osin hyödyntänyt historiantutkimuksen antia. Pyrin kuitenkin säilyttämään suhtautumiseni sosiaaliseen muistamiseen ja sen kautta saatavaan tietoon sosiologisena ja yhteiskuntatieteellisenä. Joskus on vaikeaa tehdä edes eroa näiden kahden tieteenalan orientaatioiden välille, minkä vuoksi mielestäni molempien tarjoama tutkimuskirjallisuus on käyttökelpoista ja hedelmällistä.

Perhehoito on yhteiskunnallisesti merkittävä ja puhuttava aihe. Yhteiskunnallisena ilmiönä vieraan lapsen ottaminen jäseneksi nykyaikana hyvin yksityiseksi miellettyyn perheeseen sisältää hyvin moniulotteista problematiikkaa. Sosiaalityössä perhehoidolla on tärkeä rooli lastensuojelun sijaishuollon muotona, vaikka sen suhteellinen osuus sijaishuollon kentässä onkin pienentynyt viime vuosikymmeninä. Uusi lastensuojelulaki on tehnyt sijaishuollosta entistä tarkemmin säädeltyä toimintaa, mikä määrittää uudelleen myös perhehoidon asemaa sijaishuollon kentässä.

Kuluvalla hallituskaudella (2007-2011) perhehoito on nostettu valtakunnallisella tasolla hyvin merkittävään asemaan hallitusohjelmassa, jossa tavoitteeksi on asetettu perhehoidon lainsäädännön uudistaminen sekä sijaishuollon painopisteen siirtäminen perhehoitoon (Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007). Nyt hallituskauden lopulla vuonna 2011 hallitus esittää lastensuojelulakiin muutoksia, jotka tekisivät tullessaan voimaan perhehoidosta lainsäädännöllisesti ensisijaista laitoshoitoon nähdessä (Sosiaali- ja terveystieteiden tiedote 14/2011). Tällainen valtakunnallinen tavoite vaatii paljon perhehoidolta, ja erityisesti sen parissa toimivilta ja sitä tuntevilta sosiaalityöntekijöiltä. Myös tämän vuoksi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen kartoittaminen on ensiarvoisen tärkeää.

Perhehoidon tuottaminen on aina poliittinen prosessi, ja se heijastelee väistämättä poliittisia tavoitteita (Colton & Williams 2006, 101). Kuluvalla hallituskaudella tämä on selkeää jo hallitusohjelmakirjauksen vuoksi. Perhehoidon poliittisuutta ei siitä puhuttaessa kuitenkaan korosteta, mutta perhehoidolla tavoitellaan yleensä sijoitettaville lapsille joitakin tiettyjä asioita, jotka ovat poliittisten päättäjien mielestä heille tärkeitä. Esimerkiksi englantilaisessa perhehoidossa on piilotavoitteena havaittavissa edelleen sijoitettujen lasten arvomaailman keskiluokkaistaminen, vaikka tällaista ei ääneen lausuttaisikaan (emt). Suomen ajankohtaisen tavoiteasettelun taustoja ja valmistelua tarkemmin tuntemattakin on mahdollista nähdä yhteyksiä perhehoidon aseman vahvistamisen ja päähallituspuolueiden Keskustan ja Kokoomuksen perinteisesti kannattaman ydinperheeseen ja lasten kotihoitoon liittyvän arvomaailman välillä. Myös taloudelliset seikat puhuvat muihin sijoitusmuotoihin verrattuna edullisen perhehoidon puolesta.

Riippumatta nousustaan poliittiselle agendalle, on perhehoidon tutkimuksen kannalta hyvin tärkeää saada tietoa siitä, millainen kuva perhehoidon yhteiskunnallisesta asemasta, sisällöstä ja kehityksestä on perhehoidon parissa toimineilla sosiaalityöntekijöillä. Perhehoitoa käsittelevää tutkimusta lukiessa tuntuu siltä, että perhehoito on saanut elää omaa elämäänsä jo pitkään. Yhtenäistä linjaa ei ole ollut, ja kehittäminen on ollut paljolti kuntakohtaista. Kuntien kesken onkin huomattavia eroja perhehoidon järjestämisen laajuudessa sekä resursoinnissa, puhumattakaan perhehoidon organisoinnin muodoista.

Vasta 2000-luvulla lastensuojelun sijaishuoltoon ja perhehoitoon on alettu valtakunnan tasolla kiinnittää enemmän huomiota. Tällä saralla Suomessa ollaan monia muita maita jäljessä. Esimerkiksi Englannissa sijaishuollon tutkimuksen tarpeeseen sekä sijaishuollon laadun arviointiin on herätty paljon ennen Suomea. Nyt 2010-luvulla tutkimustietoa sijaishuollon tilasta on siellä runsaasti enemmän kuin Suomessa. (Vrt. Sinclair, 2005.) Viime vuosina Suomessa on arvioitu sijaishuollon kriteerejä ja kehitetty menetelmiä, joilla sijaishuolto saataisiin alueellisesti sekä valtakunnallisesti toimivammaksi. Kuitenkaan suomalaisesta perhehoidosta ei vielä löydy sellaista tutkimusta, jossa sen kehitystä ja puitteita tarkasteltaisiin ja arvioitaisiin sosiaalityöntekijöiden työn näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät asiantuntijoina sekä heidän käytännön työnsä ovat mielestäni avainasemassa, kun puhutaan mistä tahansa perhehoitoon liittyvästä, sillä juuri sosiaalityöntekijät ovat työssään vaikuttamassa siihen, millaisista lapsista ja sijaisperheistä perhehoidon käytännön kenttä koostuu.

Sosiaalityöntekijällä on perhehoidon kohdalla paljon suurempi rooli ja mittavampi vastuu, kuin muihin sijaishuollon muotoihin sijoitettaessa. Kuten Pirjo Vähämaa (2008, 3) lisensiaatintutkimuksessaan toteaa, on lastensuojelusta saatava tieto hyvin erilaista riippuen siitä mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Lastensuojelun tieto onkin aina vain osittaista, mikä tutkijan on hyvin pitkälti hyväksyttävä (Pösö 2007, 71-72).

Esimerkiksi sijoitetun lapsen näkökulma on hyvin erilainen kuin sosiaalityöntekijän tai sijaisvanhemman. Vähämaan mukaan sosiaalityöntekijä kohtaa perhesijoitusprosessissa koko sen monimutkaisen tilanteen, jossa lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle tapahtuu (2008, 4). Ainoastaan perhehoidon parissa toimiva sosiaalityöntekijä näkee useita keskenään erilaisia sijoitusprosesseja, seuraa pitkään kestäviä sijoituksia ja saa siten kokonaiskuvan niiden ominaispiirteistä.

Sosiaalityöntekijällä on siten mielestäni paras käsitys perhehoidon kokonaisuudesta, minkä vuoksi tämä tutkimus kannattaa tehdä nimenomaan sosiaalityöntekijöiden muistelua aineistona käyttäen.

Tutkielmani pääasiallisena mielenkiinnon kohteena on etsiä perhehoidon sosiaalityöntekijöiden kollektiivisen muistelun kautta sekä perhehoidosta, että perhehoidossa tehtävästä sosiaalityöstä sosiaalityöntekijöille merkityksellisiä rakenteita ja muodostaa kuvaa näiden molempien kehityksestä. Millaista perhehoitoa sosiaalityöntekijät muistelevat, ja miten perhehoidon sosiaalityöntekijyyden rakentuu?

Teoreettisen pohjan tutkielmalleni muodostaa jo sivuamani sosiaalisen muistelemisen teoria, josta kerron tarkemmin seuraavassa luvussa. Sosiaalisen muistelemisen teorian pääajatus on muistamisen ja muistelemisen erottamaton linkittyminen sosiaaliseen kontekstiin; ryhmään, yhteisöön, yhteiskuntaan. Tämän tutkielman tapauksessa sosiaalisen kontekstin muodostavat sosiaalityöntekijät ammattiryhmänä ja työyhteisönä.

Koska tutkielmani aineisto sijoittuu lastensuojelun sijaishuollon perhehoitoon, on tärkeää kertoa tästä kontekstista ja sen puitteista. Sen teen luvussa kolme, jossa myös kokoan yhteen sosiaalisen muistamisen teorian aineksia ja sijaishuollon kontekstia. Luku neljä keskittyy diskurssitutkimukseen, jonka näkökulmaa käytän aineistoni analyysimenetelmänä. Luvussa kuusi lähestyn aineistoani ja kerron sen taustoista. Luvut seitsemän ja kahdeksan käsittelevät aineistoa perhehoidon sekä perhehoidon sosiaalityöntekijyyden näkökulmista. Luvussa yhdeksän kokoan ajatuksiani yhteen johtopäätöksien ja pohdinnan muodossa.

2 Sosiaalinen muistelu taustalla

Sosiaalisen muistamisen, muistelemisen ja muistin tutkimus on hyvin laaja, nonparadigmaattinen, hajanainen ja poikkitieteellinen kasautuma tutkimusta, jolla ei ole yhtä ainoaa keskiötä tai kehityskulkua (Olick & Robbins 1998, 105). Muisti itsessään on kiinnostanut jo kreikkalaisia filosofeja, mutta nykytutkimuksen kannalta sen perinne on alkanut 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Useat sosiologit sivusivat muistamista ja sen yhteyttä sosiaaliseen ympäristöön 1900-luvun alussa. Sosiaalista muistia kuvailtiin muun muassa kasautuneeksi historiaksi, ja väläyteltiin ajatuksia ryhmän tärkeydestä yksilön muistamisen kannalta. Muun muassa Vygotskyn mukaan muisti saa juuri kulttuuristen vaikutusten kautta narratiivisen muotonsa. Myös Karl Marx teoretisoi sosiaalista muistamista, mutta hänelle sosiaalinen muisti oli kuolleiden sukupolvien traditiota, joka painajaisen lailla raastoi elävien mieliä. Taakasta tuli päästä eroon tiedostamalla sen syntyyn johtava automaattinen ja tiedostamaton prosessi. (Emt, 106-107.)

Muistin ja muistamisen tutkimiseen 1800-luvulta lähtien erikoistunut monitieteellinen verkosto ei ole vielä onnistunut tuottamaan selkeää kokonaiskuvaa ihmisen muistista. Lukuun ottamatta konsensusta siitä, että muisti on monimutkainen ja vaikeaselkoinen ilmiö, eivät tutkijat ole kyenneet tuottamaan yhtenäistä selitystä muistin toiminnasta. (Misztal 2003, 3.) Muisti ja muistaminen kuitenkin herättävät jatkuvaa kiinnostusta hyvin erilaisilla tieteenaloilla. Muistamisessa on selkeästi jotakin tietämisen arvoista.

1980-luvulla alkaneen sosiaalisen muistamisen tutkimuksen nousun myötä yhdeksi merkittävimmistä tutkijoista valikoituu ranskalainen 1900-luvun alun sosiologi Maurice Halbwachs. Halbwachs, kuten monet muutkin sosiaalisesta muistamisesta ja muistamisesta yleensäkin kiinnostuneet tutkijat, jotka tekivät työtään 1900-luvun alkupuolella, olivat omana aikanaan melko tuntemattomia, ja tulivat suosituiksi vasta tämän 1980-luvun innostuksen myötä. 1900-luvun tutkijat löydettiin uudelleen, ja heidän työnsä pohjalta alettiin kehittää ajatusta siitä, että sosiaalinen muistaminen on jotakin sellaista, joka yhdistää yhteiskuntia (ja yhteisöjä) rakenteellisesti. (Olick & Robbins 1998, 105.) Palaan itse sosiaalisen muistamisen teoriaan myöhemmin. Ensin kerron muistelemisen taustasta, käsitteistä sekä muistelemisesta arkielämässä.

Kuten sanottu, sosiaaliseen muistamiseen liittyvää problematiikkaa on tutkittu useilla eri tieteenaloilla. Historiantutkimuksessa 1970-luvulla alkanut Oral History -perinne on näistä kenties tunnetuimpia, ja ensimmäisiä, joissa muistitieto nostettiin varteenotettavien tutkimusaineistojen joukkoon. Tutkimusta löytyy myös psykologiasta, folkloristiikasta, antropologiasta, kulttuurintutkimuksesta sekä sosiologiasta ja muista yhteiskuntatieteistä. (Vrt. Fingerroos & Haanpää 2006, Linde 2009, 7-10.)

Oma tutkielmani on yhteiskuntatieteellinen, ja keskityn lähinnä sosiologisen sosiaalisen muistamisen teorioihin, joiden päämielenkiinto on siinä, kuinka sosiaaliset rakenteet uusiutuvat ja uusintavat eli rekonstruoivat itseään (Linde 2009, 9). Myös metodologiset lähtökohdat tulevat sosiologisesta tutkimuksesta, eivätkä esimerkiksi historiantutkimuksesta, jossa pohditaan paljon tiedon validiteettia historian näkökulmasta, ja muun muassa verrataan muisteltua tietoa muihin historiasta kertoviin dokumentteihin. Siinä missä historiantutkimuksessa usein hyvin yksiselitteisesti saatetaan todeta sosiaalisen muistamisen tutkimuksen antavan tietoa vain menneisyyden moniäänisyydestä, eikä lähestyvän välttämättä lainkaan historian totuutta, saati kyseenalaistavan sitä, painottaa sosiaalisen muistamisen sosiologinen teoria sosiaalista muistamista menneisyyttä rakentavana, ja siten todellisuutta luovana toimintana. (Vrt. Fingerroos & Haanpää 2006, 32, Portelli 2006, 55, Misztal 2003, 6.) Menneisyys ei vain ole, vaan se rakennetaan nykyisyydessä.

Kerron seuraavaksi sosiaalisesta muistelemisesta arkielämän sekä teoreettisen tarkastelun kautta. Ennen sitä on kuitenkin hyvä pysähtyä hetkeksi käsitteiden äärelle, sillä koko tutkielmani tukeutuu vahvasti teoriaan, jonka käsitteet on hyvä tuntea ennen sen lähempää tarkastelua.

Sosiaalinen muistaminen, - muistelemine sekä muistamisen sosiaalinen konteksti ovat kaikki käsitteitä, jotka avautuvat lukijalle tämän luvun aikana tarkemmin. Kirjoitan tutkielmassani sosiaalisen muistamisen teoriasta ja kollektiivisesta muistelemisesta, mutta käsitteiden kirjo, josta voisin valita, on hyvin laaja. Painotuserot ovat pieniä, ja lopulta valinta on tutkijan käsissä. Sosiaalisen muistamisen teoriasta ei ole kirjoitettu suomeksi. Teorian suomennos on siis omani, ja pyrin sillä tuomaan suomen kielelle sen, mitä Barbara Misztal tarkoittaa käsitteellä *Social Remembering* ja Maurice Halbwachs käsitteellään *Collective Memory Studies*. Teoria ei ole yhtenäinen ja yksi, vaan joukko sosiologisia teoretisointeja, joille on yhteistä muistamisen sosiaalisen ulottuvuuden tutkiminen ja korostaminen.

Suomen kielessä muistelemisen ja muistamisen voi ajatella hyvin erilaista toimintaa tarkoittavina käsitteinä. Tässä tutkielmassa on kysymys muistelemisesta yhdessä. Muistelemineen on siten jotakin aktiivista, joka tehdään tietoisesti ja siihen ryhdytään erikseen tutkijan pyytämänä. Muistamisen voi ajatella olevan vaikkapa jonkin menneisyyden asian muistamista mieleen esimerkiksi tuttua musiikkia kuunnellessa. Se tapahtuu kuin itsestään, ilman pyrkimystä muistaa.

Muistelemisessä muisteliija kuitenkin koko ajan valikoi muistamia asioita, ja sosiaalinen konteksti vaikuttaa aktiivisesti muistettuihin asioihin (Miszta 2003, 5-6). "Odotapa kun muistelen", sanomme usein. Emme "Odotapa kun muistan". Ryhdymme muistelemaan, emme muistamaan. Tämän vuoksi pidän muistelemista tähän tutkielmaan sopivampana käsitteenä kuin muistamista. Pysin tutkielmassani viittaamaan muistelemiseen aina silloin, kun käsittelen aineistoani, jossa aktiivisesti muistellaan asioita yhdessä. Kun kerron teoriasta sekä muusta tutkimuksesta, käytän useimmiten sosiaalisen muistamisen tutkimuksen ja teorian käsitettä. Muistaminen ja muistelemineen kuitenkin limittyvät toisiinsa, sillä ne ovat hyvin samaa tarkoittavia käsitteitä. Siksi käytänkin niitä epäilemättä jossakin vaiheessa myös ristiin.

Charlotte Linde (2009, 71) käyttää englanninkielistä käsitettä *working the past*, eli työstää menneisyyttä. Hänen mukaansa katse tulee kohdistaa muistin sijaan muistelemiseen (remembering). Muistelemineen näyttäytyy tekemisenä, tarkemmin sanoen työn tekemisenä. Tämä ajattelu tukee omaa painotustani muistelemiseen ja aktiivisen toiminnan korostamiseen. Muistelemalla saatua tietoa nimitän muistelluksi tiedoksi, muistitiedon sijaan, sillä haluan säilyttää myös tässä käsitteessä muistelemisen aktiivisen sävyn, sekä välttää jossain määrin yhteyttä historian tutkimukseen ja folkloristiikkaan, joissa muistitieto on hyvin käytetty käsite.

Tässä tutkielmassani lähdetään liikkeelle muistamisen sosiaalisesta ja kollektiivisesta luonteesta, ja siitä, että muistelemisen konteksti vaikuttaa siihen mitä muistetaan ja millä tavalla. Mutta mikä sosiaalinen, ja mikä kollektiivinen? Teoria on nimeltään sosiaalisen muistamisen teoria. Muistaminen siis tapahtuu sosiaalisesti, kuten todettua. Onko sosiaalisella ja kollektiivisella mitään eroa, on tutkijan itse määriteltävissä. Esimerkiksi yhden näkökulman mukaan kollektiivisen muistelun katsotaan viittaavan yleisimmin kulttuurisiin näkökulmiin, kun taas sosiaalinen muistelu on rajattavissa tiettyihin yhteisöihin (Korkiakangas 2005, 127-128).

Välttääkseni asioiden turhaa monimutkaistamista, jätän kuitenkin tässä tutkielmassa jyrkän jaottelun näiden käsitteiden välille tekemättä. Tulen käyttämään niitä ristiin, ja tarkoitan molemmilla samaa asiaa: nykypäivän lähtökohdista käsin tapahtuvaa menneisyyden muistelua, joka tapahtuu ryhmässä, jonka sisältöön ryhmä ja sen sidosryhmät vaikuttavat, ja jolla on vaikutusta ryhmiin ja sidosryhmiin ja niiden tulevaisuuteen. Tutkimuskirjallisuuden kohdalla pyrin käyttämään sitä käsitettä, joka kyseessä olevassa lähdeoteoksessa on valittu. Vivahte-erot ovat niin pieniä ja monitulkintaisia, että katson erottelun tässä tapauksessa turhaksi. Englanninkielinen tutkimuskirjallisuus käyttää molempia käsitteitä, samaan ilmiöön viitaten, ja sen vuoksi koen, ettei myöskään minun tarvitse jyrkkää erottelua tehdä.

2.1 Muisteleminen, siis elämme

Muisteleminen menneisyyden kertaamisena sekä elämäkokemusten jakamisena on hyvin arkipäiväistä ja yksilöllistä, ja osa jokapäiväistä toimintaamme. Se on luontevaa ja luonnollista mielikuvituksen ja puheen virtaamista. Toisaalta se on kuitenkin hyvin tietoista ja aktiivista, yhteisöllistäkin. Se on yhdessä tapahtuvaa elämäkokemusten vertailua tai yhdessä muistellen tapahtuvaa yhteisen menneisyyden rakentamista. Kun muisteleminen tapahtuu yhteiskunnallisen ryhmän tai instituution toimesta, on se myös hyvin tarkoituksellista pyrkimystä tulkita ja jopa hallita menneisyyttä. (Ukkonen 2000, 11.) Tällaisen halun menneisyyden tulkittamiseen ja hallitsemiseen voi tulkita syntyneen perhehoidon sosiaalityöntekijöiden keskuudessa, sillä onhan ajatus tutkimukseen lähtöisin heiltä itseltään.

Mikä on muistelun motiivi yksittäiselle ihmiselle, mitä saamme siitä, että muisteleminen elämäämme muiden kanssa? Yksittäiselle muistelijalle voi olla merkityksellistä pohtia omaa elämäkulkuaan ja jakaa samalla kokemuksia muille, sekä suhteuttaa omia kokemuksiaan muiden kokemuksiin. Muistelun avulla voi myös käsitellä oman elämän suhdetta historiaan ja tuottaa julkista historiaa täydentäviä, myötäileviä ja kritisoivia tulkintoja menneestä. (Ukkonen 2000, 11-12, Peltonen, 282-283.) Myös tässä tutkielmassa tulee vastaan yksilön ja ryhmien motiivien lisäksi instituutioiden motiivi muisteluun.

Tulen palaamaan omassa aluvussaan siihen, mitä varten ja millä tavalla instituutiot rekonstruoivat menneisyyttään, ja mitä institutionaalisella muistelemisella tarkoitetaan.

Historiantutkimuksessa ja folkloristiikassa muisteluaineistoja käytettiin pitkään "virallista" tutkimusta täydentävinä ja elävöittävinä elementteinä. Mainitsemani historiantutkimuksen Oral History-suuntaus vaikutti muistitiedon³ arvostukseen positiivisella tavalla. Muistitiedolla on perinteisesti tehty (historiantutkimuksessa) näkyväksi lähinnä aiemmassa tutkimuksessa näkymättömäksi jäänyttä ja ohitettua menneisyyttä. Kiinnostuksen kohteena ovat olleet perinteisesti nk. tavalliset ihmiset sekä yhteisöt, joiden olemassaolosta ei ole jäänyt kirjallisia dokumentteja. (Ukkonen 2000, 12-13.)

Arjessa tapahtuva muistelu on osa arkikerrontaa. Arkikerronnassa jaetaan jokapäiväisiä tapahtumia, pohditaan ja tulkitaan kokemuksia, vastoinkäymisiä ja muita tapahtumia. Arkikerronta on täysin oma kerronnan lajinsa, eikä monenlaisia elementtejä sisältävänä sovellu verrattavaksi mihinkään muuhun kerronnan lajiin. Sillä on kuitenkin kokemuskerronnan kanssa paljon yhteistä. Kokemuskerronta taas tulee lähelle muistelukerrontaa, joka on tämän tutkielman mielenkiinnon kohteena (Ukkonen 2000, 32). Tutkin siis sellaista kerrontaa, joka on osittain arjessa läsnä (arkikerrontana), mutta jolla on kuitenkin yhteisöllisenä muistelukerrontana tapahtuessaan oma tehtävänsä. Kerronta on muistelukerrontaa vain silloin, kun se on tietyn historiallisen ajanjakson yhteisöllistä muistelemista, ja jossa keskeistä on asiantuntijahistorian tulkintojen kiistäminen ja muistelijoiden oman totuuden tai oman historian tuottaminen ja ymmärtäminen (emt, 30-32).

Arjen muistelu on siis eri asia, kuin tieteellisen tutkimuksen pohjana oleva muistelemalla tuotettu aineisto, jonka käsittelyyn omalla kohdallani tähtään sosiaalisen muistelemisen teorian esittelyllä. On eri asia puhua arkisesta tavasta muistella menneitä, kuin tieteellistä tutkimusta varten tuotetusta muisteluaineistosta. Edellä kuvattu Ukkosen määritelmä muistelukerronnalle toteutuu tämän tutkielman aineiston kohdalla hyvin. Sosiaalityöntekijät muistelevat yhteisöllisesti tiettyä mennyttä ajanjaksoa, ja tuottavat omaa totuuttansa, eli omaa menneisyyttään. Siitä, kiistävätkö he asiantuntijahistorian

³ Historiantutkimuksessa muistelemalla saadusta tiedosta on Suomessa käytetty yleensä käsitettä "muistitieto". Myös muistitietotutkimuksesta puhutaan. Omassa tutkimuksessani en käytä tätä käsitettä, sillä katson sen olevan historiantutkijoiden käsitteenä pohjautuvan historiantutkimuksen oletuksiin muistellun tiedon luonteesta, ja nämä oletukset eivät ole täysin yhteisiä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen oletusten kanssa.

tulkintoja vai eivät, kertoo tarkemmin aineiston analyysi. Vai riittäisikö muistelukerronnaksi kenties vuoropuhelu asiantuntijahistorian kanssa, ja sen reflektointi omia muistoja hyväksikäyttäen?

2.2 Konstruktionismi sosiaalisen muistamisen teorian juurena

Kaikki teorat ovat lähtöisin jostakin tietystä tavasta hahmottaa todellisuuden luonne. Se, millä tavalla asiat ovat olemassa, vaikuttaa siihen, millaisia teorioita eri ilmiöiden luonteesta syntyy. Kun aletaan puhua toiminnasta todellisuutta luovana, ja menneisyyden tuottamisesta muistelemalla, liikutaan sosiaalisen konstruktionismin teoreettisessa viitekehyksessä. Sosiaalinen konstruktionismi muodostaa yhden juuren sosiaalisen muistamisen tutkimukselle. Muut lähtökohdat ovat tiedon ja tieteen sosiologiassa (Olick & Robbins 1998, 108). Omassa tutkielmassani olen valinnut lähempään teoreettiseen tarkasteluun sosiaalisen konstruktionismin, sillä katson sen antavan teoreettisena lähtökohdana hyvän pohjan sosiaalisen muistamisen ymmärtämiselle, ja olevan tärkeä myös aineistoni analyysin kannalta.

Sosiaalisen konstruktionismin piirissä tehtävä tutkimus suhtautuu vallitseviin asiantiloihin kriittisesti. Ajatellaan, että tutkittavan ilmiön ei välttämättä tarvitsisi olla olemassa, tai sen ei tarvitsisi olla sellainen kuin se on nyt. Tutkittava ilmiö ei ole väistämätön, eikä väistämätön seuraus asioiden luonteesta. Usein mennään myös pidemmälle, ja ajatellaan tutkittavan ilmiön olevan negatiivinen asia, tai muutoksen tarpeessa. (Hacking 2009, 20-21.) Oma tutkimukseni ei mene viimeksi mainittuun saakka, enkä tee oletuksia liittyen siihen, onko perhehoidon tila sellaisena kuin se sosiaalityöntekijöiden muistelemana näyttää olevan, hyödyksi vai haitaksi yhteiskunnalle. Lähden kuitenkin liikkeelle siitä, että se, millaisia merkityksiä perhehoidossa tehtävälle työlle annetaan, ei ole väistämätöntä seurausta mistään menneeseen tai nykyisyyteen liittyvästä, ja yhtä hyvin asiat voisivat rakentua aivan toisella tavalla. Kuva, joka perhehoidosta tutkielmassani rakentuu, on vain yksi mahdollisuus, yksi konstruktio.

Sosiaalisessa konstruktionismissa lähtökohtaisesti kyseenalaistetaan koko tiedostavan minän olemassaolo sekä kielen kyky kertoa totuuksia maailmasta, ja siten historian totuudet joutuvat kovalle. Se ei kuitenkaan vie pohjaa kaikelta tiedolta ja totuudelta, vaan antaa mahdollisuuden rakentaa

menneisyys uudelleen, uudella tavalla. (Gergen 2009, 32-35). Sosiaalisen konstruktionismin teoreettinen perinne on laaja ja monitahoinen, eikä tässä yhteydessä ole mahdollisuuksia sen syvälliseen tarkasteluun. Nostan kuitenkin esille tästä teoreettisesta perinteestä sellaisia seikkoja, jotka mielestäni ovat relevantteja oman tutkielmani aiheen sekä sen aineiston keruutavan kannalta.

Kielellä on Kenneth J. Gergenin (2009) mukaan performatiivinen luonne, ja kaikki merkitykselliset ilmaisut voidaan ymmärtää tekoina, jotka saavuttavat jotain henkilöiden välisessä maailmassa. Puheteot muodostavat pelin tai rituaalin, jossa on selkeät säännöt. Pelin aloitus määrittää sen loppua, eli kun esimerkiksi aloitan tutkijana haastattelun pyytämällä osallistujia kertomaan työstään perhehoidon sosiaalityössä, määritän haastattelun kulkua tavallani aloittaa. Sanat itsessään eivät kuvaa maailmaa, mutta niiden onnistunut toiminta rituaalin sisällä voi tehdä niistä totuuden kertomista. Puheen konteksti määrittää mikä milloinkin on totuus, ja jokin totuus voi tietyssä tilanteessa sopia peliin paremmin kuin toinen. (Emt, 34-36). Tämä pätee myös sosiaalisen muistelemisen kohdalla, sillä muistellut asiat riippuvat muistelun kontekstista, ja ryhmän säännöt vaikuttavat siihen, mitkä muistot milloinkin saavat totuuden aseman.

Tieteellinen tutkimus etsii lähtökohtaisesti jotain totuudeksi luokiteltavaa, tai ainakin pyrkii lähemmäksi jotakin, minkä ajatellaan olevan totuus asioiden tilasta. Luonnontieteellinen totuus ja luonnontieteet itsessään luokitellaan usein yhteiskuntatieteitä korkeammalle, sillä niiden koetaan tuottavan tietoa maailmasta sellaisena kuin se on (Gergen 2009, 13-16). Sosiaalinen konstruktionismi kuitenkin hylkää ajatuksen, että maailmasta ylipäätään voitaisiin tuottaa tällaista tietoa. Sen mukaan meidän on hylättävä ajatus, että jotkut sanamuodostelmat olisivat tosia tai vastaisivat maailmaa universaalisti. Totuus on sen sijaan tapa puhua ja se saavuttaa paikkansapitävyyden paikallisen elämänmuodon puitteissa. (Emt, 37-40.) Eri asiat ovat tosia eri paikoissa ja konteksteissa. Siten oman tutkimusaiheeni kannalta tämä sosiaalisen konstruktionismin näkemys muodostaa tärkeän näkökulman todellisuuteen ja tiedon saamisen mahdollisuuksiin todellisuudesta. Jos sosiaalisen konstruktionismin mukaan totuus voi olla olemassa vain omassa paikallisessa elämänmuodossaan, niin silloin myös perhehoidon sosiaalityöstä on saatavissa sellaista tietoa, jota voidaan sanoa "totuudeksi" perhehoidon (tai ainakin jonkin sen työyhteisön tai työkuulttuurin) kontekstissa.

Kuitenkin myös sen sijaan, että etsitään pysyviä ja kaikkialla relevantteja totuuksia, voidaan kiinnittää huomio niihin elämänmuotoihin, joita suositaan, eli valtasuhteisiin ja regiimeihin. Vallan regiimeistä irtautumisen sekä emansipaation puolesta on esitetty paljon voimakkaitakin puheenvuoroja, kuuluisimpina Michel Foucault'n kannanotot. Sosiaalisessa konstruktionismissa kuitenkin nähdään myös vallan ja traditioiden positiiviset puolet ja se, että jos olisimme vapaita niistä, vastustaisimme kaikkea mitä arvostamme. Olisimme siten täysin merkityksettömiä, ajattelumme olisi itseämme ja elämänpiiriämme vastustavaa, sillä olemme itsekkin traditioiden ja valtasuhteiden tuottamia. Regiimeillä on oma tarkoituksensa, ja ne muovaavat identiteettejämme sekä maailmaa. On kyseenalaista, voiko regiimeistä irtaantua, sillä itse irtaantuminen luo jälleen uusia regiimejä. Identiteettiämme nähdään muotoutuvan suhteessa toisiin, tekojemme sekä muiden ihmisten tulkintojen ja tekojen vaikutuksesta. Sosiaalisten ryhmien esittäminen tietyllä tavalla muotoilee identiteettejä, siten esimerkiksi median representaatiot ovat vahvoja vaikuttajia. (Gergen 2009, 37-40.)

Mitä kaikki edellä kerrottu sitten tarkoittaa sosiaalisen muistelemisen näkökulmasta? Koska tapamme kuvailla, selittää ja representoida ovat peräisin suhteista toisiin, saavat sanat ja muut representaation muodot merkityksensä siitä kuinka niitä käytetään suhteiden sisällä. Yksilön mieli ei luo merkitystä, vaan suhde muihin vaikuttaa siihen. Kun kuvailemme, selitämme ja muutoin esitämme asioita, muotoilemme samalla tulevaisuutta. Jos vanhat traditiot halutaan säilyttää, joudutaan kohtaamaan oma tehtävä niiden uudelleenmerkityksellistämässä. Samoin jos halutaan luoda uusia merkityksiä, tapahtuu sekin vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (Gergen 2009, 47-50.)

Tämän näen merkityksellisenä oman tutkimusaiheeni kannalta sen vuoksi, että sosiaalisessa muistelemissa merkityksellistetään asioita yhdessä, ja muotoillaan yhdessä sitä, mikä halutaan säilyttää ja mitä halutaan luoda ja muotoilla uudestaan. Yksilön mieli ei muistele yksin, vaikka siltä vaikuttaisikin. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus rakenteistuu narratiivin muodossa. Narratiivin muodossa kerrotut tarinat konventionalisoituvat diskursseissa, jotka ovat sosiaalisia konstruktioita siitä, miten todellisuutemme määrittyy. Tämän tutkielman aineistoa lähestytään juuri tästä näkökulmasta. Diskurssintutkimus on kiinnostunut niistä konstruktioista, joiden kautta rakennamme käsitystämme todellisuudesta, ja joihin muistellemme tukeudumme.

Kun tarkastelun kohteena on muistelemalla saatu aineisto, joka on saanut muotonsa sosiaalisen kontekstinsa kautta, tuntuu sosiaalisen konstruktionismin teoreettinen lähestymistapa sopivalta pohjalta tutkimukselle. Muistelu on sosiaalisesta kontekstista riippuvaista - sosiaalisen konstruktionismin mukaan koko maailma ja se millaisena sen koemme, on tarkastelijasta riippuvaista ja rakentuu vuorovaikutuksen kautta. Muistelemalla konstruoinne nykyistä ja mennyttä jatkuvasti. Seuraavaksi onkin aika pohtia, mitä tämä rekonstruoiminen on, ja miten se sosiaalisen muistamisen teorian mukaan tapahtuu.

2.3 Miten muisteleminen on kollektiivista?

Sosiologiassa kiinnostuttiin muistamisesta ja muistelusta durkheimilaisen ajattelun yleistyessä, eli kun alettiin ajatella, että jatkuvuus menneisyyden kanssa on välttämätöntä, jotta muutos on ylipäättään mahdollista. Tähän asti sosiologia ei niinkään osoittanut kiinnostusta sellaisia yhteiskuntia kohtaan, joissa muistilla ja pysyvyydellä oli vahva sija, vaan korosti muutokselle arvoa antavia yhteiskuntia ja niiden tutkimusta. (Misztal 2003, 4.) Muistin tutkiminen on sosiologisessa mielessä tärkeää, sillä maailman ymmärtämisen kannalta välttämätön ajatus jatkuvuudesta on tulosta menneiden kokemusten muistelemisesta (emt, 155). Maailmamme sellaisena kuin sen tunnemme lepää pitkälti muistin varassa, ja muistelun kautta se uudistuu ja rakentuu uudelleen.

Kuten jo aikaisemmin mainittiin, oli Maurice Halbwachs ensimmäinen sosiologi, joka käsitteellisti kollektiivisen muistamisen. Yksilölliseltä kapasiteetilta vaikuttavasta muistista tulikin sosiaalinen, eli yhteiskunnallinen ilmiö (Misztal 2003, 4). Muistihan toki vaikuttaa yksilölliseltä kaikin puolin. Kun muistelemme, ajattelemme tekevämme sen itse. Emme kuitenkaan tee sitä tyhjiössä, ja tämä on lähtöajatus sosiaalisen muistamisen teorialle. Halbwachs (1992, 54) mukaan yksilö toki on se, joka muistaa, mutta hän tekee sen aina sosiaalisen ryhmän kontekstissa. Yksilö muistaa asettamalla itsensä ryhmän perspektiiviin, mutta samaan aikaan ryhmän muisti tulee ilmi yksilön muistellessa (emt, 40). Muistamalla sosiaalisesti, syntyy sosiaalisten ryhmien kollektiivinen muisti.

Mutta mikä on yhteiskunnan ja ryhmien merkitys? Eikö niistä voi irtautua, päättää muistaa itse omalla tavallaan? Halbwachsinkin mukaan tämä ei ole mahdollista. Ilman ympäröivää yhteiskuntaa emme ymmärtäisi muistojemme osia (Halbwachs 1992, 171). Yhteiskunta auttaa meitä ymmärtämään muistamamme asiat ja yhdistelemään niiden osat toisiinsa järkevällä tavalla. Yhteiskunnan avulla pystymme päättämään mitkä asiat kuuluvat toisiinsa ja mitkä eivät. (Emt.) Halbwachs todistaa tämän vertaamalla valveilla tapahtuvaa muistelemista uneen.

Unessa ymmärrämme kaikki unen palaset, kaikki tapahtumat kertovat meille jotakin. Unen raamit ovat kuitenkin selkeitä vain meille itsellemme. Emme pysty yhdistelemään unen palasia toisiinsa, emme pysty luomaan ja palauttamaan mieleemme toimivia kohtauksia ja tapahtumasarjoja, jotka tuottaisivat uudelleen sitä, mitä olemme valveilla ollessamme kokeneet. Unessa emme ole kykeneviä vaikuttamaan uneksimiseemme, emmekä ymmärrä miksi uneksimme tiettyjä asioita peräkkäin. Unen tapahtumissa ei ole järkeä, sillä unessa meiltä puuttuu yhteiskunta, joka valveilla ollessamme antaa tuen muistelemisellemme. Unet ovat siis irrallisten tapahtumien sarjoja siksi, ettemme ole uneksiessamme yhteydessä meitä valveilla ympäröivään yhteiskuntaan. (Halbwachs 1992, 171-172.) Ilman sosiaalista elementtiä muistelusta tulisi unen kaltaista.

Puhe unista vaikuttaa epätieteelliseltä haihattelulta. Kertovatko unet muka jotakin todellisuudesta? Unet ovat kaikkine elementteineen jotakin sellaista, mitä valveillaolo ei ole. Unissa ei liene mitään samaa kuin valveillaolossa, paitsi se, että kokemamme tapahtumat tulevat niihin sekavassa järjestyksessä, kummallisiksi muuttuneina. Unessa olemme ilman muita ihmisiä, ilman havaintoja ympäröivästä yhteiskunnasta. Mielestäni Halbwachsinkin vertaus unen ja valveillaolon välillä kertoo hyvin osuvasti siitä, kuinka valveilla ollessamme kaikki aktiivinen toimintamme, myös muistelemisen on yhteiskunnan, eli sosiaalisen ympäristömme vaikutuksen alaisena. Koska eläminen yhteiskunnassa on valveillaoloa, ja uni ainakin jollakin tapaa sen vastakohta, on nerokasta verrata yhteiskunnallista, eli sosiaalista muistelemista unessa esiintyviin "muistoihin".

Muistia ei ole ilman havaintoja, eikä myöskään uusia havaintoja ole olemassa ilman muistia, sillä muistikuvat vaikuttavat siihen kuinka havainnoimme ja jäsenämme tapahtumia (Halbwachs 1992, 168-169). Muisti tarvitsee jatkuvaa "syöttöä" kollektiivisista lähteistä, jotta se kehittyy ja pysyy elävänä. Jos jäisimme ilman havaintoja ja ympäröivää yhteiskuntaa tyhjiöön, jäisi muistimme

paikoilleen, ja alkaisi pian kuihtua, sillä jäisimme myös ilman yhteiskunnan ja sosiaalisten ryhmien tukea muistin ylläpitämisessä. Yhdessä muistelemisen on mielestäni merkittävä tapa kerätä tietoa tieteelliseen tutkimukseen, sillä ryhmän jäsenten toistensa muistamiselle antama tuki mahdollistaa mahdollisimman monipuolisen muistamisen. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tulisi olla nykyistä kiinnostuneempi muistamisesta ja sen sosiaalisuudesta yhteiskunnan eri osissa, sillä yhteiskuntatieteen yksi tarkoituksena on yhteiskuntien muutoksen ja pysyvyyden tutkiminen. Kaikkialla yhteiskunnassa muistellaan jatkuvasti, ja muokataan siten yhteiskunnan nykyisyyttä sekä tulevaisuutta. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kannalta on rikkaus pysyä tässä arkipäivässä tapahtuvassa tulevaisuuden rakentamisessa mukana.

Kollektiivinen muisti on moniulotteinen, sillä on yhtä monia muisteja, kuin on sosiaalisia ryhmiä (Misztal 2003, 53). Kollektiivista muistia pitää yllä ja tukee ryhmä itse, kun taas yksilöllinen muisti on ymmärrettävissä vain kytkemällä yksilö niihin sosiaalisiin ryhmiin, joiden jäsen hän on. Koska ihminen on jäsenenä samaan aikaan useassa sosiaalisessa ryhmässä, vaikuttavat nämä kaikki jäsenyydet hänen muistamiseensa jatkuvasti. (Misztal 2003, 51, 53.) Tukeudumme useisiin sosiaalisiin kehyksiin, kuten instituutioihin ja paikkoihin, muistaaksemme (emt, 22). Eri ryhmät vaikuttavat kuitenkin eri hetkillä eri tavoin. Kun ihmisen positio muuttuu sosiaalisten suhteiden ja muiden tilojen muuttuessa, muuttuu myös ihmisen muisti (emt, 51).

Jos position muuttumisella on merkitystä muistamiseen, voi mielestäni päätellä, että muisteluhetken sosiaalinen ryhmä vaikuttaa kaikista vahvimmin yksilön muistelemisen sisältöihin ja muistettuihin asioihin. Näin ollen tutkielmani sosiaalityöntekijät muistelevat menneisyyttään nimenomaan oman ryhmänsä kautta, rakentaen oman ryhmänsä kollektiivista muistia. Vaikka heidän muistelemiseensa vaikuttavat myös muut ryhmät, joiden jäseniä he ovat, on muisteluhetken ryhmä vahvin. Lisäksi vaikuttaa se, mihin ryhmän muistelu pyritään kohdistamaan. Vaikka vaikuttaa, että muistelu olisi merkittävää vain muistelevalle ryhmälle, on sillä vaikutuksia myös ryhmän ulkopuolelle. Yhteiskunnalliset ryhmät eivät ole olemassa omissa tyhjiöissään, vaan yhteiskunnassa. Tämän tutkielman sosiaalityöntekijöiden muistelulla on merkitystä muun muassa tämän tutkielman kautta oman ryhmänsä ulkopuolelle.

Kollektiivinen muistaminen ei kuitenkaan tarkoita asioiden palauttamista ryhmän sisäiseen keskusteluun sellaisinaan. Yhdessä muistaminen ei ole automaatti, jonka avulla voidaan tuoda menneisyys nykyisyyteen. Kun menneisyyttä rekonstruoidaan yhdessä muistelemalla, se muuttuu ja vääristyy (Halbwachs 1992, 182). Ryhmän jokainen jäsen on vastuussa siitä, mitkä asiat pysyvät kollektiivisessa muistissa, ja mitkä sieltä katoavat tai muuttavat muotoaan. Kuitenkin ilman sosiaalisen ryhmän vaikutusta, asioita katoaisi paljon enemmän, sillä yksilö ei pysty ilman ryhmää pitämään muistoja elävinä. (Emt.)

Muistin ja muistamisen jatkuvuus jaettuna kuvana menneisyydestä selittää ryhmien ja sen myötä yhteiskuntien jatkuvuutta (Misztal 2003, 52, 155). Yhteiskunnat tarvitsevat riittävän määrän yhtenäisyyttä käsityksissään menneisyydestä, jotta niiden jatkuvuus on mahdollista, eivätkä ne hajoa keskinäiseen eripuraisuuteensa. Tämän vuoksi yhteiskuntien on joskus tarpeellista unohtaa asioita, jotka uhkaavat niiden yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta (Halbwachs 1992, 182-183, Misztal, 2003, 17). Tämä sosiaaliseen muistamiseen liittyvä elementti on vaikuttanut ja vaikuttaa vahvasti myös siihen, millaisia tutkimuksia sosiaalisen muistamisen teoriaan nojautuen on enimmäkseen tehty. Yhteiskuntien kohtaamat suuret katastrofit kuten sodat ja vainot ovat innoittaneet 1900-luvun loppuvuosikymmeninä tutkijoita, ja yhteiskuntien kollektiivista muistia on tutkittu lähinnä näiden kautta⁴.

Kieltäydymme siis antamasta menneisyytemme kertautua, ja rekonstruoimme sen kollektiivisen järjelyn kautta (Halbwachs 1992, 183). Yhteiskunta velvoittaa meidät tähän järjeilyyn, ja mieli rakentaa muistot siten uudelleen yhteiskunnan paineen alaisena. Yhteiskunta ohjaa meitä rakentamaan muistomme tietyn muotoisiksi, lyhentämään ja tiivistämään niitä, sekä tekemään niistä yhteenvetoja ja päätelmiä. (Emt.) Muodostamme siis yhtenäisiä kokonaisuuksia eletyistä elämänvaiheistamme, emmekä enää myöhemmin muistele niitä niin yksityiskohtaisesti kuin pian niiden jälkeen olemme tehneet. Kun muodostamme aikuisina käsityksen lapsuudestamme iloisena ja tapahtumarikkaana aikana, katselemme sen jälkeen lapsuuttamme näiden käsitysten läpi suodattuneina. Emme enää muista yksityiskohtaisia tapahtumakulkuja, vaan kenties joitakin kokonaiskäsityksemme sopivia tapahtumia.

⁴ Suuria yhteiskunnallisia murroksia kokeneiden ihmisten kautta on tutkittu kollektiivisen muistin rakentumisesta. Tällaisia yhteiskuntatieteellisiä tutkijoita innoittaneita murroksia ovat olleet mm. Yhdysvaltain 1930-luvun lama, Stalinin Neuvostoliiton aika, Hitlerin juutalaisvainot II Maailmansodan aikana, sekä Suomessa vuoden 1918 sisällissota. Toinen vahva kollektiiviseen muistiin keskittynyt (lähinnä folkloristinen ja antropologinen, sekä myös historian tutkimuksellinen) tutkimuslinja on ollut kiinnostunut syrjään jääneiden kansanosien kollektiivisesta muistista. Tällä ajatuksella on tutkittu alkuperäiskansoja ja alempia yhteiskuntaluokkia.

Ristiriitaiset tapahtumat häipyvät muististamme helpommin, kun jonkinlainen kokonaiskuva eletystä ajanjaksosta on muodostettu.

Olen tähän mennessä esitellyt tutkielmani teorian sisältöä sekä suhdetta sosiaalis-konstruktionistiseen ajattelutapaan. Sosiaalisesta konstruktionismista olen poiminut esille sellaisia piirteitä, jotka mielestäni auttavat ymmärtämään muistelemisen sosiaalista luonnetta. Tässä vaiheessa lukijalla pitäisi olla käsitys siitä, millaiseen teoriaan tutkielmani nojautuu. Seuraavaksi tuleekin kysyä, millaista tietoa on muisteltu tieto, ja kuinka sitä voidaan tutkia. Tutkielmani kannalta on merkittävää myös sosiaalityöntekijyyden rooli, sillä ovathan muistelevat yksilöt juurikin sosiaalityöntekijöitä, ja muodostavat yhdessä sosiaalityöntekijäryhmän. Tätäkin pohdin seuraavissa alaluvuissa.

2.4 Muistellun tiedon luonteesta sekä tutkimuksen mahdollisuuksista

Muistellut asiat ovat koettuja, ja tieto, mitä muistelemalla saadaan, on myös kokemustietoa. Muistelu lisää siihen oman elementtinsä, eli tieto on sen myötä valikoidumpaa, ja sosiaalisen ryhmän kontekstissa tuotettua. Muistelijä kertoo itse kokemistaan asioista, tai asioista, jotka hän on kokenut jonkun muun kautta (Misztal 2003,6). Monet tutkijat ovat lähestyneet kertojan elämänvaiheita käsittelevää tutkimusta lähtökohtanaan kokemuksellisuus, joka ei ole sama asia kuin henkilökohtaisuus. Kokemuksellisuuden käsite sisältää ajatuksen siitä, että kokemus voi olla myös toisen. (Ukkonen 2000, 26.) Muistellulle tiedolle on ominaista se, etteivät asiat, joita muistetaan välttämättä ole tapahtuneet muistelijalle itselleen. Ajatuskulku tunnustaa sen, että ihminen voi kokea asioita myös toisen ihmisen kautta, eikä tämä vähennä hänen kokemustensa arvoa. Myös toisen käden kokemukset ovat merkittäviä silloin kun muistelijä liittää ne tulkintoihinsa menneisyydestä ja nykyisyydestä.

Muistelemalla on siis mahdollista tuoda esille mielipiteitä muistikuvista, joita muistelijalla ei välttämättä ole, ja muistella asioita joita ei välttämättä muista. (Miettunen 2009, 18). Muistelijä liittää näin muistelemisen ja omat kokemuksensa laajempaan keskusteluun, ja muistelemisen koostuu todellisista ja sepitetyistä muistikuvista, joille on myöhemmin annettu joko todellisia tai sepitettyjä merkityksiä (emt). Mitä tämä kertoo muistellun tiedon luonteesta? Sepittämisen käsitteen käyttö kertoo

tässä yhteydessä mielestäni hyvin siitä ajatusmaailmasta, joka historian tutkimuksen kentässä muistellun tiedon tieteellisestä relevanssista tuntuu vallitsevan. Muistellulle tiedolla annetaan paikkansa, sitä käytetään tieteellisen tutkimuksen aineistona, mutta se ei kuitenkaan lopulta saavuta samaa asemaa tieteellisenä aineistona, kuin muilla tavoilla hankitut aineistot.

Myös historian tutkimus tunnustaa, että itse asiassa muisteltu tieto kertoo enemmän nykyisyydestä kuin menneisyydestä, josta se näennäisesti kertoo. Menneisyyden todellisuutta ei voida enää tavoittaa, ja jäljellä onkin vain erilaisia käsityksiä ja representaatioita menneisyydestä (Miettunen 2009, 19). Kun menneisyyden tavoittaminen on mahdotonta, osuu muisteltu aineisto lopulta niin lähelle menneisyyttä, kuin on ylipäättään mahdollista.

Itse asiassa menneisyyden ja muisteluaineistojen suhteen pohtiminen ei ole välttämättä edes mielekästä, sillä menneisyyttä ei kuitenkaan muistelun (tai minkään muunkaan) avulla pystytä rekonstruoimaan. Muistelua onkin tarkasteltava menneisyyden tulkintana ja tutkittava sitä, minkälaisia asioita ja tapahtumia ihmiset pitävät muistelemisen arvoisina sekä sitä, miten he niitä muistelevat ja tulkitsevat. (Ukkonen 2000, 93.)

Muisteluissa tuodaan esille muistelijoiden käsityksiä menneisyydestä ja samalla ne muokkaavat muiden käsityksiä menneestä, eli luovat kuvaa historiasta (Miettunen 2009, 19). Myös tietoisesti voi pyrkiä luomaan tietynlaista kuvaa, kuten sosiaalisen konstruktionismin kohdalla huomattiin. Muisteleminen on siten myös vallankäyttöä, ja menneisyydestä vaikuttaisi olevan jopa kamppailua. Tämä voidaan huomata muun muassa kohusta, joka mediassa syntyi suomalaisen historian merkkihenkilö Mannerheimin ympärille syntyneen vuonna 2008 ensi-iltansa saaneen Uralin Perhonen - nukkeanimaatioelokuvan seurauksena. Samanlaista kamppailua, jota käydään kansakunnallisesti, esiintyy kaikkialla, missä muistellaan - eli kaikkialla yhteiskunnassa.

Se, että nykyisyydessä kamppaillaan muisteluiden kentillä osoittaa vain sen, kuinka tärkeitä asioita ovat muisteleminen sekä se, kuka pääsee määrittelemään mitä menneisyys oli (emt). Menneisyyden määrittely ja kuva menneisyydestä eivät ole neutraaleja asioita, ja joistakin menneisyyden merkittävistä tapahtumista, kuten sodista, kiistellään vuosikymmeniä, ellei vuosisatoja. Tähän liittyy myös sosiaalisen muistamisen tutkimuksen keskittyminen sotien ja suurten yhteiskunnallisten mullistusten ja

niistä aiheutuneiden kollektiivisten traumojen tutkimukseen. Suuret yhteiskunnalliset murrokset synnyttävät eniten tarvetta muistelulle.

Jos menneisyyden todellisuutta ei enää voida tavoittaa, niin mistä se johtuu? Paitsi siitä, että muisteluhetken sosiaalinen konteksti vaikuttaa muistettuihin asioihin. Yhden näkökulman tähän tarjoaa kirjallisuudentutkija Gary Morson (1994) käsitteillään foreshadowing (ennakointi), sideshadowing (rinnakointi) ja backshadowing (jälkiarvointi)⁵, joiden avulla voidaan jäsentää aikaulottuvuuksia. Muistelun kohdalla relevantteja ovat rinnakointi sekä jälkiarvointi. Morsonin mukaan menneisyyden "oikea" kuvaaminen on mahdotonta, sillä jokainen mennyt hetki oli avoin, eli toinen nykyisyys jolla oli mahdollisuus johtaa muihinkin kuin toteutuneisiin suuntiin. Siten jokaisen hetken todellisuus voisi olla myös toinen, ja tämänhetkiset tapahtumat eivät ole väistämättömiä seurauksia menneisyydestä. Tätä Morson kutsuu siis rinnakoinniksi, ja ymmärtääksemme tätä hetkeä, meidän täytyy ymmärtää myös mitä vaihtoehtoisesti olisi voinut tapahtua. (Morson 1994, 118-119, 182-183.)

Menneisyyttä emme kuitenkaan koe, vaan muistamme sen ja muisti muuttaa mennyttä sulkemalla sen. Kun hetki on koettuna avoin, on se muistettuna suljettu. Muistamme mitä tapahtui, mutta emme, mitä olisi voinut tapahtua. Tiedämme, että aika oli silloin avoin, mutta muistin kautta välittyvä kokemuksemme sisältää vain yhden tapahtumien kulun. Muistelu siten menneisyyteen kohdistuvana poistaa rinnakoinnin (sideshadows) mahdollisuuden ja korvaa sen ennakoinnilla (foreshadows), tuomalla tulevaisuuden menneisyyteen, eli sen tiedon, joka meillä on nykyisyydessä, ja jota ei menneisyydessä ollut. Tämän vuoksi muistelu vääristää menneisyyttä, sillä muistaminen on jälkiviisasta. (Morson 1994, 182-183.) Enemmän tai vähemmän siis ajatellaan, että nykyisyydessä nähtävät ja tiedostettavat asiat olisi voitu nähdä, ja olisi pitänyt nähdä jo muistelun kohteena olevassa menneisyydessä. Tässä suhteessa ihmisillä on aina taipumus asettaa oma aikansa etusijalle, menneisyyden edelle, jotenkin erityisen viisaaksi kaikkien aikojen joukossa. (Emt, 234-236.) Muistellessa siis tiedämme mitä muistelun kohteena olevien asioiden ja ajan jälkeen on tapahtunut, ja voimme muokata muistamaamme sen mukaan. Tämä voi olla tietoista tai tiedostamatonta, selkeää vallankäyttöä tai alitajuista muokkaamista. Myös muistelulle tyypillinen taipumus jälkiviisauteen ja asioiden yksinkertaistamiseen on hyvä pitää mielessä, kun tutkii muistelemalla tuotettuja aineistoja.

⁵ Suomenkieliset käsitteet lainattu Pirjo Vähämaan (2008) lisensiaattitutkimuksesta.

Joskus on itselle edullisempaa muistaa asiat toisin, ja eri konteksteissa muistettu saattaa muuttua yllättäenkin. Ihmisten kuvaukset vaihtelevat sen mukaan, mihin käytännölliseen tai retoriseen työhön ne on luotu (Middleton & Edwards 1990, 11). Mikään yksittäinen versio ei voi kuvata henkilön muistin sisältöä. Diskurssianalyttinen lähestymistapa, jota tämäkin tutkielma edustaa, ohjaa ottamaan ihmisten näkemykset menneisyydestä käytännössä vaihtelevina versioina, jotka ovat rakentuneet riippuen kyseessä olevasta kommunikatiivisesta tilanteesta. (Emt.) Toisin sanoen, sosiaalisesta ryhmästä ja tilanteen kontekstista sekä tarkoituksesta. Tilanne itsessään ohjaa muistelihoita muistamaan tietyllä tavalla, tiettyjä asioita. Muisteleminen ei koskaan ole tilanteesta irrallista, eikä ns. "puhdasta", vaikutuksilta vapaata muistelemista sosiaalisen muistamisen teorian mukaan voi tapahtua. Vähintään ihminen itse ohjaa omaa muistelemistaan, ja muistellessaan kytkee asiat niihin sosiaalisiin konteksteihin, joihin kokee liittyvänsä.

Nämä kaikki ajatukset tukevat sitä, että muistaminen tapahtuu nykyhetkessä nykyhetken ehdoilla, ja on valikoivaa sekä jälkiviisasta aktiivista toimintaa. Nykyhetkessä vaikuttaa sosiaalisen muistamisen teorian mukaan sosiaalinen konteksti. Mikään edellä mainittu ei tarkoita, ettei muistelulla olisi merkitystä, ja ettei muisteltua tietoa voisi käyttää tieteellisen tutkimuksen aineistona, josta on mahdollista saada mielenkiintoisia ja tieteellisesti relevantteja sekä arvokkaita tutkimustuloksia. Eri tutkimusperinteissä on annettu ja annetaan muistellulle tiedolle toisistaan poikkeava asema ja rooli tieteellisen tiedon hankkimisen tapoina. Tämän tutkielman näkökulma on, että muisteltu tieto on sellaisenaan arvokasta, ja kertoo eletystä todellisuudesta siinä määrin, kuin nykyhetkessä ylipäättään voidaan kertoa eletystä elämästä. Menneisyyden sijaan pääpaino asetetaan sille, mitä menneisyys antaa nykyisyydelle, ja miten menneisyyden tietoa ja muistoja käytetään hyväksi nykyisyyttä rakennettaessa.

2.5 Miten sosiaalityöntekijän kokemustieto rakentuu?

Olen edellä kuvannut muistelemalla saatavaa tietoa sosiaalisen konstruktionismin kautta, ja siten muistelua todellisuuden rakentamisena. Totesin, että muistellut asiat ovat joko itse koettuja, tai ne on koettu jonkun toisen ihmisen kertoman kautta. Muistellusta tiedosta näyttäisi olevan aika hankalaa sanoa, mistä se on alun perin peräisin, ja lisäksi se voi muuttaa muotoaan sosiaalisen kontekstin sekä yksilön omien intressien mukaan. Voiko muistellusta tiedosta ja sen alkuperästä sitten sanoa mitään?

Sen merkitystä, että tutkielmani aineistossa äänessä ovat juuri sosiaalityöntekijät, ei voi liiaksi korostaa. Sosiaalityöntekijyys on tässä tapauksessa kenties kaikista suurin yksittäinen muistelun sisältöihin vaikuttava tekijä. Tiettyyn ammattiryhmään kuulumisesta ja sen vaikutuksista yksilön elämään ja toimintaan on tutkimustietoa hyvin niukasti. Tälle tutkielmalle hyödyllistä tietoa on ollut hankala löytää, eivätkä ne tutkimukset, joita on saatavilla, antaneet uusia ajattelunaiheita liittyen sosiaaliseen muistamiseen ammattiryhmän kontekstissa.

Ammattiryhmästä voi ajatella samoin kuin mistä tahansa muustakin ryhmästä. Kuitenkin (erityisesti asiantuntija-) ammattiryhmään kuuluminen on mahdollisesti syvemmin osa ihmistä, kuin kuuluminen vaikkapa johonkin harrastusryhmään. Työ on suuri osa ihmisen elämää, ja sen konteksti ja ryhmä, jossa työtä tehdään myös siten hyvin merkittävä. Aineistoni sosiaalityöntekijät ovat tehneet työtä yhdessä jopa yli kaksi vuosikymmentä. Tällainen aika luo ihmisten välille erityisen suhteen. Ajattelen, että ammattiryhmä on kuten muutkin ryhmät, mutta kenties vielä tiiviimpi. Lisäksi sen sisällä vaikuttavat monet sellaiset asiat, joita ei kenties koskaan sanota ääneen. Työpaikan henkilösuhteet voivat olla mutkikkaita, ja organisaatioissa tapahtuu aina henkilöihin liittyviä asioita, niin hyvässä kuin pahassa. Nämä asiat eivät kuitenkaan mielestäni ole merkityksellisiä sen kannalta, millä tavalla sosiaalityöntekijät rakentavat ja merkityksellistävät menneisyyttään asiantuntijoina perhehoidon parissa.

Sosiaalityöntekijöiden työ on koettua, ja lähtökohtaisesti voi olettaa, että suurin osa muistelluista asioista on tapahtunut muistelijaille itselleen, tai ainakin muistelijan työyhteisössä jollekulle toiselle. Asiat ovat kuitenkin voineet tapahtua myös toisessa sosiaalityön työyhteisössä sekä toisessa sosiaalityön kontekstissa, joko muistelijalle itselleen tai hänen tutuilleen, sillä asiat ja ajatukset

sekoittuvat toisiinsa. Sosiaalityön käytännön työssä, johon muistelu kohdistuu, käytetään aina tietoa, joka perustuu erilaisiin lähteisiin, eikä ole helppoa edes nykyhetkessä sanoa, mistä mikäkin tieto on peräisin. Näin lienee tosin asian laita monessa muussakin asiantuntija-ammattissa.

Sosiaalityön tiedosta sanotaan, että se on moninaista ja peräisin monenlaisista lähteistä. Kyösti Raunio (2004, 102) mukaan ammatillinen tieto on teoriasta, tutkimuksesta ja käytännöstä peräisin olevaa kasautunutta informaatiota tai ymmärrystä. Raunio toteaa, ettei kokeneen sosiaalityöntekijän ole mahdollista kysyttäessä kertoa, mihin tietoon perustuen hän tekee tietynlaisen päätöksen (emt, 103-104). Tieto on siis niin yhteen limittyntä, ettei voida tarkemmin määritellä, mistä se on peräisin.

Julie Drury-Hudson (1999) määrittelee kokemukseen perustuvan tiedon käytännön viisaudeksi ja persoonalliseksi tiedoksi. Käytännön viisaus perustuu työntekijöiden yhteiseen kokemukseen, kun taas persoonallinen tieto perustuu yksittäisen työntekijän kokemukseen. Persoonallinen tieto on intuitioon, kulttuuriseen tietoon sekä maalaisjärkeen (common sense) liittyvää, ja sen muodostuminen tapahtuu osin alitajuisesti. (Emt, 149-150.) Persoonallinen tieto onkin niin sanottua *hiljaista tietoa* (tacit knowledge), eikä se ole helposti muunnettavissa formaaliin muotoon (Raunio 2004, 103). Hiljainen tieto on osa toista tietoa, joka on virallista tietoa haastavaa ja täydentävää tietoa. Toinen tieto on kokemuksellista ja ihmettelevää. Se ei pyri esittämään julkista totuutta, eikä heijastele sitä, mitä viralliset instituutiot kulloinkin ajattelevat. (Hänninen ym. 2005, 4.)

Sosiaalityössä sanotaan olevan erityisen vahva vaikenemisen kulttuuri. Hiljaisesta tiedosta on tehty itseisarvo ja menestyksen edellytys, vaikka itse asiassa pelkkä hiljaisen tiedon olemassaolo antaa työntekijälle vahvan eettisen velvollisuuden tehdä näkyväksi se, mitä työssään havainnoi ja ajattelee (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 452). Sosiaalityön tiedon lajeja ja tiedonmuodostuksen tapoja on pyritty jaottelemaan, mutta erottelu tuntuu usein teennäiseltä ja vaikealta soveltaa, sillä työssä toimitaan loppujen lopuksi aina kokonaisvaltaisina yksilöinä, ja esimerkiksi arkitieto ja käytännön kokemuksissa saatu tieto sekoittuvat, samoin oma ja yhteisessä toiminnassa saatu tieto. Tiedonmuodostuksen prosessia ei kuitenkaan ole mahdotonta verbalisoida, sitä vain tehdään sosiaalityössä suhteellisen vähän. (Emt.)

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on tehty hyvin vähän hiljaisen tiedon näkyvämmäksi tekevää tutkimusta. Euroopassa ja Yhdysvalloissa on tehty huomattavan paljon enemmän sellaista tutkimusta, joka erittelee sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen prosessia, ja jossa pohditaan sitä, millä tavalla sosiaalityöntekijän intuitiolta tai hiljaiselta tiedolta vaikuttava tieto muodostuu. Suomalaisessa keskustelussa tiedon kuittaaminen hiljaiseksi tiedoksi on hyvin vahva perinne, eikä hiljaista tietoa ole vielä kovinkaan radikaalisti kyseenalaistettu. Meillä tuntuu olevan aivan hyväksyttävää sanoa hiljaiseksi tiedoksi esimerkiksi sitä, kun sosiaalityöntekijät etsivät sijoitettavalle lapselle sopivaa perhettä. Tämä herättää kummastusta, sillä kyseessä ovat kuitenkin todella suuret asiat lapsen ja hänen perheensä, sekä yhteiskunnan kannalta.

Ulla Mutkan mukaan sosiaalityöntekijöille myös ajatus sosiaalityössä kertyneiden kokemusten kirjallisesta raportoinnista on ajatuksena melko vieras (Mutka 1998, 123-127). Hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurissa ei ole totuttu kirjaamaan ylös kokemuksia. Kokemuksille annetaan kuitenkin paljon arvoa, niistä ajatellaan muodostuvan hiljaista tietoa, joka on jo arvo sinänsä. Eräs aineistoni sosiaalityöntekijöistä toteaa hiljaisesta tiedosta näin:

"Aika keskeinen mun mielestä on se, semmonen ammattitaito, mitä ei voi purkaa, pistää sanoiksi, siis se alitajus... oikein niinkun ammattilainen jossain. Niin sitä ei voikaan pistää sanoiksi vaan se on niinkun semmosta hiljasta tietoo, niinku esmes palomiehet on kuulemma hyvä esimerkki siitä niinku että ne niinku tietää paljo sellasta juttua mitä ne niinku vois pistää, ne osaa reagoida siihen. Niinku meilläki on ollu tosi paljo sellasta hiljasta tietoo."

"Oikein niinkun ammattilainen jossain." Ammattilaisuus vaikuttaisi vaativan sellaista tietoa, jota ei opita kirjoista, ja jota ei voi pukea sanoiksi ja laittaa kansien väliin tekstiksi. Sitä ei siksi juuri yritetäkään, sen todetaan sen olevan mahdotonta. Sirpa Kuusisto-Niemen ja Aino Kääriäisen (2005, 454-455) mukaan puhe hiljaisesta tiedosta noudattelee sellaista retoriikan kaavaa, jossa sen nimeäminen on jo argumentti sinänsä. "Kuulijan odotetaan hiljaisen tiedon nimeämisen jälkeen virittyvän ylevään ja kunnioittavaan mielentilaan, jossa ei ole sijaa kritiikille tai kyseenalaistamiselle". Hiljainen tieto on siten arvokasta, vaikka sen sisältö jää tuntemattomaksi. Puhuminen hiljaisesta tiedosta näyttää johtaneen sosiaalityössä tilanteeseen, joka on tiedon luomisen ja kumuloitumisen antiteesi. (Emt.) Pelätäänkö hiljaisen tiedon artikuloinnissa jotakin? Eikö tieto olisikaan enää niin merkittävää tai luotettavaa, jos se revittäisiin auki, ja katsottaisiin mistä se todellisuudessa koostuu?

Sosiaalityöntekijä käyttää työssään omaa ja kollegoiden muistia ja mielikuvia. Muistin ongelma ei ole tiedon tallentaminen, vaan sen muistiin palauttaminen. Palauttaminen tapahtuu helpoiten, kun sen liittyminen tiettyyn kontekstiin muistetaan. Kun muistettavan asian konteksti liittyy johonkin tunteeseen, se muistetaan kaikista helpoiten. Tunteet taas ovat merkittävä osa sosiaalityöntekijän työtä. Sosiaalityöntekijä havainnoi ja tulkitsee tapahtumia subjektiivisesti, kuten kuka tahansa ihminen. Havaintojen perusteella voi syntyä joko "tosia" tai vääriä päätelmiä. Tunteet sinänsä ovat aina subjektille tosia, mutta se ei tarkoita, ettei sosiaalityöntekijä voisi tehdä havainnoimissaan tilanteissa vääriä päätelmiä. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän huoli lapsesta syntyy paljolti tätä kautta, ja sama tilanne synnyttää eri ihmisissä erilaisia tunnelmia. Sosiaalityöntekijän tarvitseekin reflektoida tunteitaan ja tulkintojaan tietojensa pohjalta, ja on hyvä myös tunnistaa tunteiden vaikutus tiedonmuodostuksen prosessissa. (Heino 1997, 44-54.)

Kokemukseen pohjautuvasta muistellusta tiedosta voi kai sanoa, että se on hyvin hankalasti paikannettavissa mihinkään tiettyyn lähteeseen. Muisteltu tieto syntyy muistelun kontekstissa, joten sen voi palauttaa ainoastaan muisteluhetkeen ja siihen ryhmään missä muistelu on tapahtunut. Tiedon sisällön osalta on tultava siihen lopputulokseen, ettei sen totuudenmukaisuudella ole väliä, sillä se kertoo niistä merkityksistä, joita muistelijat menneisyydestä rakentavat.

2.6 Sosiaalityöntekijöiden muistelu ammatillisessa ja institutionaalisessa kontekstissa

Ulla-Maija Peltosen (1996, 27) mukaan ryhmä voi luoda omaa historiaansa ja identiteettiään muistelemisen kautta. Keskeisenä motiivina on tarve tulkita ja arvioida menneisyyttä sekä kertoa siitä nimenomaan vastapainona viralliselle asiantuntijatiedolle. (Emt, 36.) Muistelemisesta ja muistelun mielekkyydestä lukiessa tuntuu törmäävän jatkuvasti ajatukseen virallisen tiedon vastapainoisuudesta ja kyseenalaistamisesta. Muistelemalla saavutettavan tiedon ajatellaan olevan jotakin muuta kuin virallista tietoa. Eikö asiantuntija voi muistaa virallista tietoa? Oli niin tai näin, sosiaalityöntekijät ovat alansa asiantuntijoita, ja muistelevat työtään asiantuntijoina. Heidän puheessaan on siten läsnä asiantuntijapuheen aspekti (Jokinen 1999, 135).

Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus on kuitenkin erilaista kuin esimerkiksi lastensuojelun instituution asiantuntijuus. Instituution virallisiin lausuntoihin vaikuttavat monenlaiset asiat, kuten taloudelliset ja poliittiset intressit. Instituutiossa toimivat sosiaalityöntekijät eivät välttämättä ainakaan täysin jaa instituution virallisia kantoja. Kuitenkin he ovat oman instituutionsa työkentän osalta asiantuntijoita, joiden asiantuntijuus koostuu sekä teoreettisesta tiedosta, että käytännön kokemuksesta ja intuitiosta, kuten edellisessä alaluvussa kävi ilmi.

Muisteltu tieto muodostuu muistelemisen hetkessä, ja kun muistelun kohteena on muistelijan kokemus työntekijänä, ei ole kysymys instituution toimijuudesta, vaan yksittäisen ihmisen. Instituution toimijuutta voivat toki yksittäiset muistelijat muistella, suhteessa omaan toimintaansa. Näin varmasti tapahtuukin, sillä instituutiolla ja organisaatiolla on suuri merkitys yksilön ja työyhteisön käytännön työlle. Instituutiossa toimivat ihmiset voivat jopa pyrkiä horjuttamaan instituution asemaa tai joitakin piirteitä sen toiminnassa oman kokemustietonsa esiin tuomisella. Ajatus perhehoidon tutkimisesta lähti liikkeelle siitä, että virallista tietoa sen kehityksestä ja vaiheista on verrattain vähän. Muistelemalla saatavalle kokemukseen pohjautuvalle tiedolle on siten tilausta, ja se nousee tässä tapauksessa melko luontevasti täydentämään sekä kyseenalaistamaan virallista tietoa - kuten toisen tiedon määritelmän mukaisesti kuuluukin.

Institutionaalista muistia ja instituutioiden kykyä muistaa on tutkittu siinä missä sosiaalista muistamista. Myös instituutiot muistavat ja muistelevat, työstävät ja uudelleen työstävät, representoivat menneisyyttään nykypäivän ja tulevaisuuden tarpeita varten (Linde 2009, 3). Instituutio voi käyttää menneisyyden muistelemista johonkin tiettyyn nykypäivän tarkoitukseen, tai yleisesti oman olemassaolonsa vakiinnuttamiseen ja turvaamiseen. Myös instituutiot käyttävät menneisyyksiään nykyisyydessä muotoillakseen tulevaa. (Emt, 3-4.) Instituutiolla voidaan tässä tutkimusperinteessä tarkoittaa joko hyvin informaaleja ihmisryhmiä, tai toisessa ääripäässä hyvin rakentuneita ja tunnistettuja käytäntöjä ja organisaatioita, jotka ovat instituutioiden alatyyppejä. Instituutio on laajempi käsite kuin organisaatio, ja siksi tutkitaan juurikin institutionaalista muistamista. (Emt, 7.)

Millä tavalla instituutio on läsnä tässä tutkielmassa? Periaatteessa myös sosiaalityöntekijöiden ryhmä, joka on työskennellyt yhdessä, on oma instituutionsa. Instituutio on myös kaupungin sosiaalitoimi,

jonka sisällä sosiaalityöntekijät ovat työskennelleet, sekä sen eri alainstituutiot. Perhehoito on instituutio, lastensuojelu on instituutio. Institutionaalisuus on läsnä hyvin monella tapaa ja eri instituutiotyypit limittyvät päällekkäin. Mitä tämä tarkoittaa tämän tutkielman kannalta? Lähinnä sitä, että kaikki nämä eri instituutiot toimijoinen vaikuttavat siihen miten ja mitä sosiaalityöntekijät muistelevat yhdessä.

Instituutio muistelee samalla tavoin kuin ryhmäkin. Tokikaan instituutio ei voi olla toimija sinänsä, vaan kuten ryhmänkin kohdalla, yksittäiset ihmiset hoitavat varsinaisen muistelemisen. Instituutio kuitenkin vaikuttaa siihen niin, että yksittäinen ihminen ei ilman sitä pystyisi muistelemalla tuottamaan sitä, mitä instituutiossa pystytään useampien ihmisten voimin. Institutionaalinen muistaminen on siten yksinkertaistettuna sama asia kuin sosiaalinen muistaminen yleensä. Institutionaalisessa muistamisessa lisänä tulevat instituution pyrkimykset muokata muistiaan. Instituutiot tekevät runsaasti töitä sen eteen, mitä niissä muistetaan ja mitä jätetään muistamatta (Linde 2009, 11). Kuten ryhmät, eivät instituutiotkaan mekaanisesti tallenna ja tuota menneisyyttään, vaan kyse on menneisyyden työstämisestä, representoimisesta uudelleen kunakin aikana uusilla mutta tarkoitukseensa kytkeytyvillä tavoilla. Menneisyyttä käytetään tuottamaan haluttua tulevaisuutta. (Emt, 14)

Instituutioissa muistellaan sekä formaaleissa että informaaleissa tilanteissa. Kokoukset ja muut tilaisuudet, jotka toistuvat säännöllisesti palvelevat myös insititutionaalista muistamista. Kuitenkin myös tilaisuuksissa, jotka eivät toistu säännöllisesti eivätkä ole formaalisti organisoituneita, muistellaan ja tuotetaan instituution mennyttä ja tulevaa uudelleen. (Linde 2009, 45, 50-51.)

Voisiko tämän tutkielman ryhmämuistelutilaisuutta pitää institutionaalisen muistelun paikkana? Tilaisuus sinänsä ei ole instituution (kaupungin organisaation) järjestämä, mutta läsnä on kuitenkin sen jäseniä, eli työntekijöitä. Myös muisteleva ryhmä on instituutio. Heidän mukanaan tilaisuudessa puhuttu kulkee eteenpäin, kenties erilaisessa muodossa kuin ennen tilaisuutta. Puhutusta tehdään tutkielma, jossa aineiston eri kohtia tuodaan näkyville ja analysoidaan. Tutkielmaa voi mahdollisesti lukea moni instituution jäsen, ja se lukeminen voi vaikuttaa heidän ajatteluunsa instituution menneisyyden rakentumisesta.

Itse näkisin tämän perusteella, että institutionaalinen muistelu on läsnä myös tämän tutkielman aineistossa, eikä sosiaalisen muistelemisen teorian näkökulmasta mikään instituution sisällä käyty keskustelu menneisyydestä ja tulevaisuudesta voi olla vaikuttamatta siihen, millainen kuva näistä yleisesti instituutiossa (sekä kenties myös sen ulkopuolella) vaikuttaa. Myös instituution rooli on siksi tärkeää pitää mielessä koko aineiston tarkastelun ajan.

Olen tässä luvussa käsitellyt sosiaalisen muistamisen teoriaa sen eri näkökulmista käsin. Olen kartoittanut sen teoreettista taustaa ja pohtinut millaista tietoa muisteltu tieto on. Lisäksi olen sijoittanut teoriaa tämän tutkielman kontekstiin, ja miettinyt kuinka sosiaalityöntekijyys ja sosiaalityön instituutiot vaikuttavat muistelemiseen. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan lähemmin sitä kenttää, jolle tutkielma sijoittuu, eli lastensuojelun sijaishuollon perhehoitoa. Koska kyseessä on yhteiskunnallisesti merkittävä, mutta hyvin spesifi alue, on mielestäni tärkeää esitellä se hyvin, jotta tutkimuksen konteksti ei jäisi epäselväksi. Sosiaalityö perhehoidon parissa on omanlaistaan siksi, että perhehoito on omanlaistaan.

3 Perhehoito lastensuojelun sijaishuollossa

Koko 2000-luvun ajan Suomessa sekä muualla Euroopassa on lisääntynyt huoli syrjäytymisestä. Syrjäytymistematiikka on esiintynyt myös keskusteluissa lastensuojelun tilasta, ja on muodostunut erottamattomaksi osaksi sitä. Lastensuojelun asiakkuuteen liittyy hyvin vahva huoli syrjäytymiskiirteen alkamisesta jo lapsuudessa. Kun katsotaan lastensuojelun asiakasmäärää sekä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrää, pyrkii mieleen pelottava ajatus lapsijoukosta, josta yhteiskunta menettää otteensa.

Tilanteissa, joissa lastensuojelun asiakkuus alkaa, lapsi- ja perhesuhteet ovat usein olleet hyvin vaihtuvia, ja lasten elämäntilanteet ja elinolosuhteet ovat sisältäneet monia riskejä ja vaaroja lapsen terveyden ja kehityksen suhteen. Lapsilla on elämässään useita pahoinvointia aiheuttavia tekijöitä, ja alistuvuus ja syrjäänvetäytyvyys ovat yleisiä. Lastensuojelun asiakaslasten taustalta löytyy vanhempien jaksamattomuutta, vanhemmuuden riittämättömyyttä, perheristiriitoja, päihteiden käyttöä,

laiminlyöntiä, perheväkivaltaa, rikollisuutta ja mielenterveysongelmia. Lapsilla on koulunkäyntivaikeuksia, väkivaltakokemuksia sekä usein myös fyysistä sairastelua, vammaisuutta tai kehitysviivästymiä. (Heino 2009a, 208.)

Lapsi, joka joudutaan sijoittamaan yhteiskunnan toimesta, on menettänyt jo sijoitushetkellä hyvin paljon. Muun muassa menneisyytensä lähiyhteisön, joka sosiaalisen muistamisen teorian kannalta on jokaiselle ihmiselle erittäin tärkeä osa elämää. Sosiaalisen lähiyhteisön puutetta pidetään merkittävänä riskinä syrjäytymiselle, ja konstruktionistisesta näkökulmasta juuri tämä on se mekanismi, joka irrottaa ihmisen muusta yhteiskunnasta. Tarvitsemme keskustelua ja vuorovaikutusta toisten kanssa rakentaaksemme elämäämme ja määritelläksemme oman paikkamme yhteiskunnassa. Myös muistamiseen vaikuttavat sosiaaliset suhteet. Ryhmät, joihin ihminen kuuluu, tukevat ja ohjaavat ihmisen muistamista. Muistamalla taas muodostuu kuva omasta menneisyydestä, ja sen kautta nykyisyydestä. Nämä sosiaalisen muistamisen teoriaan liittyvät ajatukset ovat monella tapaa relevantteja myös lastensuojelun perhehoidon kannalta. Liittyminen, kiinnittyminen ja irtaantuminen ovat erottamattomasti osa lastensuojelua sekä sosiaalisen muistamisen teoriaa. Sijoitettavan lapsen sosiaaliset lähiyhteisöt muuttuvat monen lapsen kohdalla useita kertoja ennen lapsen täysi-ikäiseksi tuleamista. Sosiaalisten lähiyhteisöjen myötä sosiaalisen muistamisen teoria tuo oman näkökulmansa sijaishuollon tutkimukseen.

Perhehoidolla⁶ osana lastensuojelun sijaishuollon palveluja on merkittävä yhteiskunnallinen rooli. Perhehoidon perusajatus kaikkialla maailmassa on sama, vaikka sen toteuttamisen muodot vaihtelevat: pitää huolta hylätyistä, hyväksikäytetyistä ja laiminlyödyistä lapsista (Colton & Williams 2006, 99). Ajat muuttuvat ja perhehoidon käytännön toiminta muuttuu, mutta perusideologia pysyy. Suomessa sen tehtävänä on olla osana turvaamassa niiden lasten elinoloja ja hyvinvointia, joiden omissa kodeissa on ollut näillä alueilla vakavia puutteita, ja jotka on jouduttu lastensuojelulain mukaisesti ottamaan huostaan, tai sijoittamaan avohuollon tukitoimena.

⁶ Perhehoito (engl. fostering) tarkoittaa lapsen väliaikaista tai pysyvää hoitoa hoitajan kodissa. Perhehoitoon ohjautetaan tunnistetun auktoriteetin toimesta, ja hoitaja voi olla tai olla olematta sukua lapselle. Perhehoidon perusajatus on lapsen sijoittaminen pois biologisten vanhempiensa luota, mutta esimerkiksi Italiassa on mahdollista ns. "daytime" -perhehoito, jossa lapsi käy sijaisperheessä vain päivisin, ja palaa yöksi omaan kotiinsa. (Colton & Williams 2006, 99.) Suomessa perhehoito tarkoittaa lapsen sijoittamista yksityiskotiin joko huostaanotettuna tai muulla sijoitusperusteella.

Perhehoidon, kuten muunkin lastensuojelun sijaishuollon tulee tarjota lapselle jotain parempaa kuin ne olot, joista lapsi sijaishuoltoon siirretään. Perhehoitoa säädellään lailla, ja lähes jokaisessa kunnassa tuotetaan jotakin kautta perhehoidon palveluja niitä tarvitseville lapsille ja nuorille. Perhehoito on osa lastensuojelua, joka on yksi vanhimmista yhteiskunnallisesti säädellyistä hyvinvointipoliittisista toimialoista (Bardy 2009, 25).

Lapsen hyvinvoinnin nosti eurooppalaisen sivilisaation tietoisuuteen Jean-Jaques Rousseau'n teos *Émile – kasvatuksesta* vuonna 1762. Siitä lähtien lapsuus on nähty aikuisuudesta erillisenä elämänvaiheena, jolla on suuri merkitys koko elämänmittaisen kehityksen kannalta. Lapsuuden historia alkoi *Émilen* myötä, ja liittyy olennaisesti perheen historiaan. 1900-luvun alkupuolella lapsuuden yhteiskunnallistuminen tuli vaiheeseen, jossa alettiin keskustella lasten oikeuksista. (Bardy 2009, 18-24.) Se taas on ollut välttämätön edellytys sille, että on syntynyt lastensuojelujärjestelmän kaltainen yhteiskunnallinen instituutio menettelytapoineen, professioneineen sekä käytäntöineen.

Huoli turvattomista lapsista on organisoitunut yhteiskunnallisesti 1600-luvulta lähtien. 1600- ja 1700-luvuilla turvattomat lapset hoidettiin sukulais- ja naapurijärjestelmien turvin. Ensimmäinen lastenkoti perustettiin Suomen puolelle 1752, mutta lastenkotien yleistyttyäkin lapset sijoitettiin enimmäkseen talonpoikien ja käsityöläisten huollettaviksi. Huollosta tuli maksaa omalla työllä, ja vapaa oli vasta, kun koituneet kulut oli korvattu isännälle. 1800-luvulla köyhyyden lisääntyessä laitokset yleistyivät, mutta laitospaikan puutteessa lapset sijoitettiin edelleen elätehoitoon. 1840-luvulta rouvasväenyhdistysten, ja 1860-luvulta diakoniatyön merkitys turvattomien lasten huolenpidossa oli suuri. Yksityiset toimijat ottivat hoitaakseen tehtäviä, joita yhteiskunta ei vielä hoitanut, ja jotka sitten pikkuhiljaa siirtyivät valtion ja kuntien vastuulle. (Pulma 1987, 12-44.)

Lasten työntekoon puuttuminen on merkittävä kehitysaskel "perhehoidon" kehityksen kannalta. Lasten työaikoja ja työoloja alettiin Suomessa rajoittaa vuodesta 1890 lähtien (Jaakkola 1994, 100-104). Elätehoitoon merkitys muuttui pikkuhiljaa, kun lasten oikeudet nousivat keskusteluun, ja 1800-luvun lopussa annettiin kriteerejä myös elätekotien valvonnasta ja valinnasta (Pulma 1987, 69-71). Vaikka käytäntö eli vanhaa elämäänsä huutokauppoineen ja rahallista hyötyä tavoitellen, oli kehitys parempaan alkanut (Jaakkola 1994, 133).

Ensimmäistä lastensuojelulakia yritettiin säätää ensimmäisen kerran jo vuonna 1909, mutta yksimielisyyttä ei saavutettu. 1920-luvulla päästiin sisällöstä sopimukseen, mutta taloudellisten resurssien puutteessa laki jäi säätämättä. Vuonna 1936 lastensuojelulaki saatiin aikaan, ja sen tärkein anti oli yhtenäisen huostaanottosäännösten, sekä virallisen käsitteistön luominen. (Pulma 1987, 111, 145-161.)

Huostaanottojen määrä nousi vuoteen 1935 asti, jonka jälkeen ne alkoivat vähentyä (Kuusi 1961, 300). Perhesijoitusten määrä oli korkeimmillaan vuonna 1920. Sen jälkeen perhehoidon merkitys laski 1930-luvulle tultaessa, ei kuitenkaan laitoshoidon lisääntymisen, vaan suoran rahallisen avustamisen vuoksi.⁷ Kaupungeissa sen sijaan korostettiin enemmän laitoshoidtoa, eikä kaupunkilaislapsia enää sijoitettu maaseudulle. (Pulma 1987, 170.) Perhesijoitusten määrässä näkyy suomalaisen yhteiskunnan muutos. Perheestä on tullut yksityisempi, sen tehtävät ovat muuttuneet, ja samalla on vähentynyt valmius ottaa ulkopuolisia hoidattavaksi.

Perheen käsite on lastensuojelussa, ja erityisesti perhehoidossa erittäin merkittävä. Perhe nykyisessä muodossaan on tunnettu vasta 1800-luvulta alkaen porvariston keskuudessa sekä ideologisena aatteena että käytännön ratkaisuna. Vaikka asuminen olisi ollut järjestetty ydinperheen muotoon, ei ydinperheellä ennen tätä ollut ideologista merkitystä. Perhe on kuitenkin tämän kehityksen myötä idealisoitu pyhäksi ja universaaliksi lämmön ja suojan tyyssijaksi. (Bardy 2009, 24.) Tämä näkyy myös osana lastensuojelun perhehoidon ideologista taustaa. Habermasin mukaan perheen sulkeutuminen ytimeensä, isän, äidin ja lasten ympärille, intiimin ja henkilökohtaisen elämän alueeksi oli asteittainen noin parinsadan vuoden pituinen prosessi (emt).

Ydinperheen käsite on kokenut suuria muutoksia nyky-yhteiskunnassa, eikä kahden vanhemman perhettä lapsineen pidetä enää välttämättömyytenä, tai edes ihanteena. Perheen yksityisyys on kuitenkin jollain tapaa säilynyt, vaikka sen muoto on moninaisempi kuin joitakin vuosikymmeniä sitten. Uusperheet ja yksinhuoltajaperheet ovat yleistyneet, mutta perhe on silti monella tavoin suljettu sen ulkopuolisille toimijoille. Perheen elämään puuttuminen koetaan loukkauksena, ja individualistisessa yhteiskunnassa myös perheyksikön itsemääräämisoikeutta pidetään hyvin tärkeänä yksilön oikeuksien rinnalla.

⁷ Rahallista avustamista voi pitää avohuollon tukitoimien sekä osaltaan toimeentulotuen edeltäjänä.

Perhehoidon puolestapuhujien keskuudessa perhehoidon ajatellaan olevan jotakin laitoshoidoa parempaa. Perhettä pidetään luonnollisuutensa vuoksi lapselle parhaana ympäristönä kasvaa ja kehittyä, vaikka kyseessä olisikin sijaisperhe oman alkuperäisen perheen sijaan. Kuilu oman perheen ja sijaisperheen välillä ajatellaan perhehoidon kannattajien keskuudessa lapsen näkökulmasta kapeammaksi, kuin oman kodin ja laitoksen välillä, ja sopeutumisen perheenomaiseen ympäristöön ajatellaan olevan helpompaa kuin perheestä laitokseen. Näin ei kuitenkaan kaikista näkökulmista katsottuna ole,. Perhehoitoon liittyy useita hankaluuksia, joista pienin ei ole sijaisperheiden määrän vähäisyys, tai perheiden kykenemättömyys tuottaa lasten erityistarpeita vastaavaa hoitoa.

Kansainvälinen tutkimus osoittaa, että perhehoitoon on eräissä maissa hankalampaa saada lapsia sijoitettua, biologisen perheen vastustuksen vuoksi (Colton & Williams 2006, 104). Biologiset vanhemmat valitsisivat monesti mieluummin laitoshoidon, sillä siinä ei muodostu tunnetta siitä, että joku toinen perhe on omaa perhettä parempi ja ylivertaisempi. Tämä on havaittu erityisesti Japanissa, mutta myös useissa muissa maissa. (Emt.) Kertooko tämä osaltaan siitä, että lapsen siirtymä biologisesta perheestä sijaisperheeseen ei itse asiassa olisi niin suuri, kun biologinen perhe kokee sijaisperheen uhkaksi - siis mahdollisesti kykeneväksi korvaamaan biologisen perheen ja syrjäyttämään sen merkityksen lapsen elämässä. Onko lapsi helpompi antaa laitokseen siksi, että biologinen perhe pysyy helpommin laitokseen verrattuna ylivertaisena?

Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteereistä löytyy yksi ajatus laadullisesta erosta perhehoidon ja muun sijaishuollon välillä, joka sekin puolustaa perhehoidon paikkaa lähempänä "oikeaa" perhettä. Perhehoidon laatuksiteereissä⁸ mainitaan hoito- ja kasvatusprosessin kriteereissä rakkaus, johon katsotaan kuuluvaksi hyväksytyksi tuleminen sekä onnistumisen ja luottamuksen kokemukset, sekä kulttuuriset elämäntaidot, kuten arvot, tavat, tiedot ja sosiaaliset taidot (Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit, 39).

⁸ Sijaishuollon laatuksiteerit on laadittu Laituri -hankkeessa ottaen huomioon kaikkien eri sijaishuoltopaikkojen erilaisuus, mukaan lukien perhehoito. Perhehoidolle on kuitenkin laadittu saman hankkeen Keski-Suomen pilottihankkeessa erikseen, ja ne on sisällytetty valtakunnallisiin sijaishuollon laatuksiteereihin. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit, 6.) Perhehoidon erilliset kriteerit ottavat huomioon perhehoidon erityisyyden muuhun sijaishuoltoon verrattuna, ja siten sieltä voi mielestäni etsiä eroavaisuuksia yleisiin kriteereihin verrattuna. Perhehoidon erillisiä kriteerejä laadittaessa on kenties ollut mahdollista ajatella sellaisten asioiden olemassaoloa, jotka eivät ole olleet mahdollisia koko sijaishuollon kenttää pohdittaessa.

Sijaishuollon yleisissä kriteereissä sanaa rakkaus ei esiinny, vaan niissä korostetaan työntekijöiden käyttäytymistä lasta kohtaan siten, ”että lapsi kokee itsensä hyväksytyksi, hänessä oleva hyvä huomataan ja hän saa ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä”, sekä työntekijöiden huolehtimista siitä, että lapsi saa onnistumisen ja luottamuksen kokemuksia (emt, 23). Molemmissa kriteereissä näyttäisi olevan sama sisältö, mutta perhehoidon kohdalla puhutaan erikseen rakkaudesta, joka yleensä liitetään läheisiin ihmissuhteisiin ja perheeseen kuuluvaksi. Tunteet ja onnistumisen kokemukset kuuluvat rakkauteen. Muussa sijaishuollossa turvallisuuden ja hellyyden tunteet tuodaan laatukriteereissä esille keinotekoisemmin ja painokkaammin.

Ymmärrys ja hellyys tulevat kriteereihin suoraan lastensuojelulain lapsen edun määrittelystä. Lain mukaan lapsen etu on otettava aina huomioon lastensuojelutyötä tehtäessä, ja siihen kuuluu muun muassa huomion kiinnittäminen siihen, kuinka eri toimenpidevaihtoehdot turvaavat lapsen oikeuden saada ymmärrystä ja hellyyttä, sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon. (LSL, 4§.)

Perhehoito on lailla säädeltyä toimintaa, sekä osa lastensuojelun laajempaa kontekstia. Lain ja lastensuojelun tunteminen on siten tärkeää, kun puhutaan perhehoidosta. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan lastensuojelua ja lainsäädännön ja käytännön kautta, sekä sen jälkeen perhehoidon lainsäädäntöä ja erityispiirteitä. Näiden jälkeen käsittelen perhehoidon nykytilaa sekä vaikuttavuutta ajankohtaisen tutkimuksen kautta.

3.1 Lastensuojelun yhteiskunnallinen sääntely ja käytännön organisoituminen kunnassa

Lastensuojelua kokonaisuudessaan säädellään lastensuojelulaissa (417/2007⁹). Sen tarkoituksena on ”turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun” (LSL, 1§). Tässä tutkielmassa lastensuojelulla tarkoitetaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, jota toteutetaan tekemällä lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma sekä järjestämällä avohuollon tukitoimia. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua

⁹ Tästä eteenpäin viitattaessa LSL.

ovat myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. (LSL, 3§.) Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee valtakunnallisesti lastensuojelun palvelujen kehittämisen suuntaviivat, valmistelee lainsäädännön muutokset ja ohjaa uudistusten toteuttamista. Se myös valvoo palvelujen tuottamista Sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta- ja lupavirasto Valviran sekä aluehallintoviraston kautta.

Lastensuojelu tarkoittaa sosiaalitoimelle määrättyä julkisen vallan tehtävää. Se ei ole irrallinen yhteiskunnan laajemmasta kontekstista, vaan yhteiskunta säteilee monella tapaa lastensuojelun tarpeisiin ja käytäntöihin, jotka puolestaan tarjoavat eräänlaisen peilin yhteiskuntaan. (Heino 2009a, 198.)

Lastensuojelun järjestämisestä kunnassa vastaavat viime kädessä valtuusto sekä kunnanhallitus. Käytännössä valtuusto hyväksyy neljän vuoden välein tehtävän lastensuojelun kuntakohtaisen suunnitelman, ja lastensuojelun hallinnolliset tehtävät ovat sosiaalipalveluista vastaavan toimielimen (useimmiten lautakunnan tai sen jaoston) vastuulla (Sosiaalihuoltolaki 1982¹⁰, 6§, LSL 2007, 11-12§). Sosiaalipalveluista vastaavan toimielimen vastuulla on, että kunnassa on lastensuojelutyötä varten tarpeeksi kelpoisuusvaatimukset täyttäviä sosiaalityöntekijöitä, jotka voivat tehdä päätökset kiireellisistä sijoituksista sekä kiireellisistä sijoituksen lopettamisista, ja yhteydenpidon rajoittamisesta sijoituksen aikana (LSL 2007, 13§), ja joille delegoidaan myös muuta päätöksentekoa joka kuuluu lain mukaan sosiaalipalveluista vastaavan toimielimen vastuulle.

Kunnan tulee tuottaa alueellaan tarvetta vastaava määrä palveluja (SHL 710/1982, 5 §), eli sen tulee pystyä arvioimaan palvelujen tarve, sekä tuottaa niitä tarvittava määrä. Lastensuojelun valtakunnallinen vaihtelu on suurta, ja järjestämistapoja on yhtä monta, kuin on palveluja järjestävää kuntaa tai kuntayhtymää. Kuitenkin lastensuojelun sijaishuolto on lopulta palvelu, jota tulee olla kaikkialla saatavilla, ja jonka ei tulisi asettaa eri alueiden kansalaisia eriarvoiseen asemaan. Tämä asettaa kunnalliselle palvelulle aina oman haasteensa, ja kuten koko sijaishuollon kohdalla usein todetaan, ei tasa-arvo aina toteudu. Kuntien talouden heikentyessä palveluja on supistettu ja henkilökuntaa vähennetty. (Arponen 2005, 166-167.) Palvelurakenteen kirjo tuottaa eriarvoisuutta, ja lapset ovat saatavan avun suhteen eriarvoisessa asemassa maan eri osissa (Heino 2009a, 200). Jokaista kuntaa

¹⁰ Tästä eteenpäin viitattaessa SHL.

koskettavan kysymyksen tulisikin olla: tuotetaanko lastensuojelun palveluja tarpeeksi siten, ettei palvelujen vähäisyys huononna entisestään pahoinvoivien perheiden asemaa.

Lastensuojelulaki ei määrittele kovin tarkasti mitä lastensuojelun avohuollon palveluja kunnan tulee sen puitteissa kuntalaisille tuottaa. Erityisesti näiden palveluiden kirjo vaihtelee kunnittain hyvin paljon. Laki edellyttää, että kunta järjestää perheille heidän tarvitsemansa avun, eikä velvoita minkään tiettyjen palvelujen järjestämiseen. Kunnissa voidaan toimia hyvinkin omavaltaisesti erityisesti avohuollon kohdalla, mikä on johtanut siihen, että osassa kunnista ei ole tarjolla juuri lainkaan avohuollon palveluja (esim. perhetyö, tukiperhetoiminta) kun samalla toisissa kunnissa palveluiden kirjo on hyvin laaja. Sijaishuollon järjestäminen on kuitenkin ehdottoman välttämätöntä, eikä lapsen huostaanotto saa viivästyä tai estyä sijaishuoltopaikan puutteen vuoksi. Koska pienten kuntien on vaikea ylläpitää sijaisperhetoimintaa tai saada tarpeeksi työvoimaa sijoitusten järjestämiseen omatoimisesti, ostavat monet kunnat lapsen kodin ulkopuolelle sijoittamiseen liittyvät palvelut suuremmilta kunnilta.

Yhteiskunnallisessa huostaanottokeskustelussa puhutaan usein siitä, tehdäänkö huostaanotot liian myöhään. Kunnallisten peruspalvelujen ohentuessa lastensuojelun sosiaalityö joutuu vastaamaan entistä suuremmasta taakasta lasten hyvinvoinnin turvaamisessa. Lastensuojelun tarve on lisääntynyt ja lasten pahoinvointia on raportoitu yhä enemmän. Kunnallisia organisaatio- ja palvelurakenteen muutoksia toteutetaan kuitenkin enemmän talouden muutoksia ja hallinnollisia reformivirtauksia, kuin muuttuvia lasten tarpeita seurailleen. Miten muuttuvassa organisaatiorakenteessa löydetään kasvaneelle lapsijoukolle heidän tarpeitaan vastaava sijoituspaikka? Kuinka taataan, etteivät kunnalliset säästötoimenpiteet aiheuta apua tarvitsevien lasten putoamista palvelujen ulkopuolelle? 1990-luvun lamavuosia koskenut tutkimus on jo havainnut, että laman aikaan huostaanottoja tehtiin vähemmän. Tälle ei ole löydetty mitään muuta selitystä kuin taloudelliset paineet. Laman aikana on käytetty hyvin paljon kuntaa vähiten sitovaa avohuollon tukitoimena sijoittamista, kun taas laman jälkeen kiireelliset toimet sekä pakkotoimet ovat lisääntyneet huomasti. On kysytty, mikä yhteys näillä asioilla on toisiinsa, ja onko laman talouspaineiden vuoksi tapahtunut laiminlyöntejä, joista myöhemmin on jouduttu maksamaan karvaasti. (Heino 2009a, 200-206.)

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen interventio. Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (LSL, 40§.) Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten sekä kunnan lastensuojelun tulee tukea vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja tarjota perheelle tarpeellista apua ja tukitoimia riittävän varhain. (LSL, 2 §) Lastensuojelulain mukaan vastuu lapsen hyvinvoinnista ja tasapainoisesta kehityksestä on ensisijaisesti lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla. Lastensuojelulaki velvoittaa kuitenkin myös muita. Sen mukaan kaikilla lasten kanssa tietyissä toimipaikoissa, kuten esimerkiksi kouluissa, päiväkodeissa ja seurakunnissa toimivilla henkilöillä on velvollisuus työnsä yhteydessä ilmoittaa havaitsemansa lastensuojelutarve viranomaisille (LSL, 25§).

Viimesijaisuuden lisäksi sijaishuolto on aina lähtökohtaisesti väliaikaista, ja tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, eli paluu takaisin vanhempien luokse. Sijaishuoltopäätökset tehdään yleensä toistaiseksi voimassaolevina, ja niihin sisältyy aina mahdollisuus sijoituksen purkamisesta. Viranomaisen on lopetettava lapsen sijaishuolto, jos huostassapidon tarvetta ei enää ole. Huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos se on lapsen edun vastaista. Lopettamista harkittaessa on otettava huomioon lapsen perustarpeiden ja oikeuksien toteutumisen ohella sijaishuollon kesto aika, syntyneen kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja biologisten vanhempien kanssakäyminen sekä lapsen oma mielipide (LSL, 47 §).

Vallitsevana käsityksenä ja perheiden pelkona on ollut, että huostaanotto on ikuinen, eikä sitä pureta ennen kuin lapsi täyttää 18 vuotta. Tässä on vuosittaista vaihtelua, mutta erityisesti murrosikäisten huostaanotot vaikuttaisivat päättyvän vasta kun lapsi täyttää 18 vuotta. Jotakin kertovat luvut vuodelta 2007, jolloin otettiin huostaan 2289 lasta, ja samana vuonna huostaanotto lakkautettiin vain 60 lapsen kohdalla. Huostaanottotilanne on usein niin paha, ettei huostaanoton lakkauttaminen ainakaan nopealla tähtämällä ole realistinen vaihtoehto. (Heino 2009a, 201.) Verrattuna Englantiin, jossa sijaishuollon

tila on monella tapaa muutenkin erilainen kuin Suomessa, ovat suhteet hiukan erilaiset. Englannissa lopetetaan sijoitus kolmasosalla huostaan otetuista kolmen kuukauden kuluessa sijoituksen alkamisesta, ja seuraavalla kolmasosalla neljän vuoden sisällä sijoituksen alkamisesta. Kotiin palaaminen ei kuitenkaan ole pysyvää, vaan yli kolmasosa palaa takaisin sijaishuoltoon kolmen vuoden kuluessa kotiinpaluusta. (Sinclair 2005, 28.)

3.2 Perhehoidon erityispiirteistä

Perhehoito yhtenäistettiin vuonna 1993 omaksi toimintamuodokseen. Perhehoitoa säädellään tarkemmin sosiaalihuoltolaissa (710/1982) sekä perhehoitajalaissa (312/1992). Sosiaalihuoltolain mukaan ”perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa”. Perhehoidon tarkoitus on antaa hoidettavalle mahdollisimman kodinomainen hoito ja mahdollisuus läheisiin ihmissuhteisiin, sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. (SHL, 25 §.) Perhehoitoa voidaan sijoitettujen lasten lisäksi antaa kehitysvammaisille, päihdeongelmallisille sekä vanhuksille. Kun viitataan tässä tutkimuksessa perhehoitoon, tarkoitan nimenomaan lastensuojelun sijaishuollossa tapahtuvaa lasten perhehoitoa.

Mikä oikeastaan erottaa perhehoidon muusta sijaishuollosta? Perhehoito tapahtuu perheessä, ja perhehoitajalain tarkoittamassa perhehoidossa sijoitetut lapset elävät mahdollisimman samalla tavalla kuin perheen mahdolliset omatkin lapset. Perhehoito on siis mahdollisimman kodinomaista, ja sillä tavoitellaan lapselle mahdollisuutta läheisiin ihmissuhteisiin. Perheessä lapsella on aina sama hoitaja, laitoshuollossa sekä ammatillisissa perhekodeissa hoitajia on enemmän, eikä heihin kenties synny niin läheistä suhdetta.

Kodinomaisuuden ja läheisten ihmissuhteiden lisäksi merkittävä ero laitoshuollon ja perhehoidon välillä on rajoitustoimenpiteiden mahdollisuuksissa. Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet yhteydenpidon rajoittamisesta (LSL, 62 §) lukuun ottamatta ovat mahdollisia vain lastensuojelulaitoksissa. Tämän vuoksi perhehoito ei ole kaikille lapsille ja nuorille sopiva

sijoituspaikka. Laitoshuollossa mahdollisista rajoituksista säädetään tarkasti lastensuojelulain 65–73 §:ssä, ja niitä tulee kohdistaa lapseen vain ”...siinä määrin, kun huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus taikka muun...edun turvaaminen välttämättä vaatii” (LSL, 64 §).

Sosiaalihuoltolain 26 §:n mukaan perhekodilla tarkoitetaan joko lääninhallituksen luvan saanutta tai perhehoitajalaissa tarkoitettua yksityiskotia. Perhehoitajalakiin perustuvat toimeksiantosopimukset solmitaan kunnan kanssa. Lääninhallitus voi antaa luvan niin sanotulle ammatilliselle perhekodille yksityisistä sosiaalipalveluista säädetyn lain (603/1996) nojalla (Saastamoinen 2008, 28).

Ammatillisessa perhekodissa hoidosta vastaavilla henkilöillä tulee olla soveltuva ammattitutkinto tai muu soveltuva koulutus, jota perhehoitajalain mukaisessa perhehoidossa ei vaadita hoidettavien määrän jäädessä enintään neljään. Ammatillisissa perhekodeissa on yleensä sijoitettuna enemmän lapsia, ja niissä käytetään myös ulkopuolista työvoimaa. Ammatillisten perhekotien muodot vaihtelevat, eikä laissa ole selkeää määritelmää niille. Joissakin perhe asuu samassa taloudessa sijoitettujen lasten kanssa, ja joissakin lapsia hoitaa lähinnä ulkopuolinen henkilökunta. Ammatilliset perhekodit voivat olla myös tilaratkaisuiltaan ja hoidolliselta erityisosaamiseltaan erilaisia. Osa luvanvaraisista ammatillisista perhekodeista toimii myös lääninhallituksen luvan saaneina lastensuojelulaitoksina, jolloin niissä voidaan soveltaa sijaishuollossa olevaan lapseen lastensuojelulaissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä. Käytännössä perhekodeiksi siis kutsutaan usein myös laitosmaisesti toimivia yksiköitä, kun samalla osa ammatillisista perhekodeista voi olla yhtä kodinomaisia, kuin sijaisperheiden perhekodit. (Saastamoinen 2008, 28–29.)

Tässä tutkimuksessa tarkoitetaan perhehoidolla nimenomaan perhehoitajalain mukaista perhehoitoa, jossa lapset ovat sijoitettuna sijaisperheeseen. Ammatilliset perhekodit jäävät tämän käsitteen ulkopuolelle, ja ne ovatkin nykyisin erotettuna perhehoidosta myös tilastoissa ja kuntien käytännön työssä.¹¹

¹¹ Joissakin kunnissa perhehoito tilastoituu ostopalveluihin, kun taas perhehoitajalain mukaisen toimeksiantosopimuksen perusteella annettu perhehoito on omana kategorianaan. Toisissa kunnissa nämä voivat olla saman kategorian alla. Tilastointikäytännöt voivat myös vaihdella vuosittain työntekijöiden vaihtuessa Valtakunnallisissa tilastoissa ammatillinen perhehoito on omana kategorianaan erillään perhehoidosta.

Kunnan sosiaalityöntekijällä on suuri vastuu arvioitaessa lapsen etua, tarpeita ja hänelle parhaiten sopivaa sijoituspaikkaa. Myös sijoituspaikan tukemisessa ja hoitamisessa on paljon vastuuta, ja arjen pienten päätösten tekeminen vaatii lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä paljon. Pirjo Vähämaan mukaan perhehoidon toimivuus sijoitusmuotona onkin muita sijoitusmuotoja enemmän riippuvainen sosiaalityön ja siten sosiaalityöntekijän ammatillisesta erityisosaamisesta. Sosiaalityöntekijältä vaaditaan paljon enemmän työtä perheen, kuin laitospaikan valinnassa. (Vähämaa 2008, 1-3.) Perhehoito on myös monella tapaa haavoittuvampaa kuin laitoshuolto. Perhehoidossa sijaisvanhempien vähäisyys aiheuttaa valinnanvaran pienenemisen, ja siten lapselle sopivan perheen löytäminen voi olla hyvin haastavaa. (Vrt. Sinclair 2005, 16.)

Tästäkin näkökulmasta tutkielmani nostaa tarkastelun keskiöön perhehoidon kannalta tärkeät toimijat; sosiaalityöntekijät. Lastensuojelussa asiakkaana on ensisijaisesti lapsi. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on selvittää, mitä tarkoittavat sijoitettavan lapsen kannalta turvalliset kasvuolosuhteet ja tasapainoinen ja monipuolinen kehitys. Tätä työtä sosiaalityöntekijä tekee yhdessä muiden lapsen kanssa työskentelevien, kuten päivähoitajan, opettajan tai terveydenhoitajan kanssa. Lisäksi on olemassa kriteereitä, jotka määrittävät turvallisia kasvuolosuhteita ja tasapainoista kasvua ja kehitystä.

Aina ei kuitenkaan ole mahdollista tarjota lapselle parhaiten soveltuvaa sijaishuoltopaikkaa. Perhehoidon kannalta tämä tarkoittaa usein sitä, että sijaisperheitä ei ole saatavilla, vaikka lapsi hyötyisi kaikista eniten juuri perhesijoituksesta. Tällaisissa tapauksissa on tärkeää se, kuinka kauan parasta mahdollista sijaishuoltopaikkaa etsitään, ja kuinka helposti tyydytään toiseksi parhaaseen vaihtoehtoon. Lastensuojelutyössä on kyse lapsen koko elämästä, mikä tekee päätöksestä hyvin merkittävän. (vrt. Arponen 2005, 170.) Jos lapsi sijoitetaan ”paremman puutteessa” -periaatteella, voidaan kysyä, onko lapsen edun mukaista sijoittaa häntä ollenkaan (emt, 181).

Jos lapsen kannalta riittävät edellytykset eivät täyty sijaishuoltopaikassa lapsen edun mukaisesti, kyseenalaistuu koko lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle. Muun muassa tämän vuoksi sijaishuoltopaikkojen saatavuudesta huolehtiminen on kunnille erittäin tärkeä tehtävä. Se on kuitenkin myös resursseja nielevä tehtävä, sillä sijaisperheiden etsiminen, haastattelemineen, kouluttaminen ja tukeminen eivät käy käden käänteessä, eikä työ sen osalta lopu siihen, kun lapsi sijoitetaan sijaisperheeseen.

Vaikka tutkimukseni koskee sijaishuollon perhehoitoa, on lastensuojeluasiakkuuden alkamisen tavalla ja ajankohdalla, sekä kunnan lastensuojelun toiminnalla sen kannalta suuri merkitys. Kuten myöhemmin käy ilmi, on perhehoitoon sijoittamisen kannalta erittäin merkittävää lapsen tilanteen vakavuus sijaishuoltoon mentäessä. Pitkittynyt ja vastaamatta jäävä lastensuojelutarve johtaa usein siihen, että perhehoitoon sijoittuminen hankaloituu, ellei tule kokonaan mahdottomaksi. Seuraavaksi kerron nykytutkimuksen antamasta kuvasta perhehoidon tilasta ja sen vaikuttavuudesta.

3.3 Perhehoito nykyään

Lastensuojelun tilanne tällä hetkellä on monella tapaa huolestuttava. Vuonna 2009 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna yli 16 000 lasta ja nuorta, 1,3 prosenttia alle 18-vuotiaista (Lastensuojelu 2009, 1). Suurin piirtein sama lukumäärä oli kodin ulkopuolella vuonna 1955¹² (Kuusi 1961, 300). Vaikka vertailua ei voikaan suoraan tehdä ajan sekä tilastointimenetelmien erilaisuuden vuoksi, vaikuttaa hätkähdyttävältä, että 2000-luvulla ollaan samoissa luvuissa kuin 1950-luvulla vain 10 vuotta sodan jälkeen. Jollain tapaa kategorisesti menneisyyttä parempaan pidettävää nykyaikaa luonnehtivatkin samanlaiset ongelmat kuin menneisyyttä, josta postmodernissa yhteiskunnassa yleisesti ottaen halutaan erottua ja irtautua.

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä laski 1980-luvun loppuun saakka. Nyt se on noussut 1990-luvun alusta tasaisesti 2 – 5 prosentin vuosivauhtia, vuodesta 2007 vuoteen 2008 nousua oli 3 prosenttia. Vuonna 2009 kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä laski 1,5 prosenttia, laskua oli ensimmäisen kerran koko valtakunnallisten lastensuojelutilastojen keräämisen aikana, vuodesta 1991 lähtien (Lastensuojelu 2009, 1). Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä on 2000-luvun taitteessa 10 vuodessa kaksinkertaistunut 30 000:sta 60 000:een (Heino 2009b, 53). Vuonna 2009 avohuollon asiakkaita oli yhteensä 70 700 (Lastensuojelu 2009, 1).

¹² Vuonna 1955 määrä laskettiin alle 16-vuotiaista, ja se oli 16300 lasta, 1,2 prosenttia alle 16-vuotiaista. (Kuusi 1961, 300). Vaikka 1950-luvulla ei ollut olemassa nykyisen kaltaista lastensuojelujärjestelmää, olivat nämä 1955 kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset kuitenkin muualla kuin kodeissaan, kodin ja perheen riittämättömien puitteiden vuoksi. Tämän vuoksi vertailu näiden lukujen ja nykypäivän välillä on hätkähdyttävää.

Lastensuojelutarpeen lisääntymistä on selitetty ajallemme tyypillisillä piirteillä. On puhuttu lasten ja nuorten pahoinvoinnista sekä perheiden ahdingosta työelämän ja taloudellisten paineiden keskellä. Perherakenteiden haurastumista, lapsiperheiden monista syistä heikentyntä tilannetta sekä elämän muutosalttiuden lisääntymistä on arveltu syyksi kasvaneeseen lastensuojelutarpeeseen. (vrt. Järventie 2001.)

Lastensuojelutarpeen lisääntymisen liittäminen yhteiskunnalliseen muutokseen on kuitenkin eräällä tapaa hyvin vastuuta pakoileva näkökulma. Lastensuojelutarve ei synny pelkästään perheen tai sen lähiympäristön vaikutuksesta, vaan yhteiskunnallisena ilmiönä siihen myös voitaisiin monin paikoin vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Esimerkkinä yhteiskunnallisten toimien puutteesta voi mainita yksinhuoltajien asemaan liittyvien toimien puutteen. On ollut jo vuosia selvää, että yksinhuoltajaperheessä lastensuojelutarve on yleisempää kuin kahden huoltajan perheissä (Heino 2007, 18). Englannissa vain harva sijaishuollossa oleva lapsi tulee kahden vanhemman perheestä (Sinclair 2005, 26).

Vuonna 2006 puolet lastensuojelun avohuollon asiakkaista asui yhden huoltajan perheessä, ja huostaanotetuista heitä oli jo 55 prosenttia (Heino 2009a, 207). Tästä huolimatta mitään erityisiä yhteiskuntapoliittisia johtopäätöksiä ei ole tehty tai subjektiivisia oikeuksia säädetty yksinhuoltajien taakan keventämiseksi. Päinvastoin yksinhuoltajia syyllistäviä kannanottoja on esiintynyt enemmän kuin heitä tukevia tai konkreettista apua ja yhteisvastuuta korostavia kannanottoja. (Heino 2007, 18.) Myös toimeentulotukea saavissa perheissä lastensuojelutarve on huomattavasti yleisempää kuin muissa perheissä. Yhteiskunnallisilla toimilla mahdollisesti korjattavissa olevia epäkohtia on löydettävissä monista muistakin lastensuojelutarpeen taustatekijöistä.

Viime vuosikymmeninä sijoitukset laitoshuoltoon sekä ammatillisiin perhekoteihin ovat lisääntyneet (Lastensuojelu 2009, 2). Vuonna 1991 kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista perhehoidossa oli 50,6 prosenttia. Vuonna 2000 luku oli 40,9 prosenttia, ja vuonna 2008 vain 33 prosenttia.¹³ (Tilasto-

¹³ Sijaishuoltoa koskevissa tilastoluvuissa voi olla heittoja riippuen lähteestä. Tämä johtuu erilaisista laskutavoista kuntien välillä. Uusi lastensuojelulaki on yhtenäistänyt laskutapaa, ja helpottanut muun muassa ammatillisten perhekotien osuuden laskemista. Lisäksi yksityisesti sijoitetut lapset on jätetty pois lastensuojelutilastoista vuoden 2008 tilastoista lähtien, mikä on vaikuttanut hiukan vertailtavuuteen edellisten vuosien tilastoihin nähden.

ja indikaattoripankki SOTKANet, Lastensuojelu 2008, 2.) Erityisesti 2000-luvulla perhehoidon prosentuaalinen osuus kaikista kodin ulkopuolisista sijoituksista on pienentynyt vuosittain. Tavoitteena tällä hetkellä on kuitenkin lisätä perhesijoitusten määrää, ja siirtää painopistettä laitoshuollosta perhehoitoon (Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelma 19.4.2007, Saastamoinen 2008, 27–28).

Suomessa sijoitetaan lapsia perhehoitoon vähemmän kuin muissa Pohjoismaissa. Tanskassa ja Ruotsissa laitoshuollossa on alle 25 prosenttia sijoitetuista, Norjassa vain alle 10 prosenttia. (Pölkki 2005, 295–296.) Norjassa perhehoidossa oli vuonna 2001 87 prosenttia sijoitetuista, Ruotsissa luku oli 72 prosenttia (Heikkinen 2005, tiivistelmä).

Perhehoitoon pääsyssä on myös Suomen sisällä suuria alueellisia eroja. Vuonna 2005 perhehoitoa sai Kanta-Hämeessä 53 prosenttia kaikista sijoitetuista lapsista ja nuorista, kun esimerkiksi Etelä-Karjalassa sitä sai vain 26 prosenttia. Kunnittain erot ovat vielä suurempia ja vaihteluväli on 0-100 prosenttia. (Ketola 2008a, 30.) Vuonna 2008 32 kunnassa ei ollut kodin ulkopuolisia sijoituksia ollenkaan (Lastensuojelu 2008, 1). Mitään yksittäistä syytä alueellisille eroille ei ole löydettävissä, mutta vaikutusta on sijaisperhehoitojärjestelmän organisoinnilla ja suunnittelemattomuudella, sijaisperheiden heikolla saatavuudella, valmennuksella ja tukemisella, sekä sijoitettavien lasten ja nuorten ongelmien jatkuvalla vaikeutumisella (Vähämaa 2008, 7).

Suomessa laitoshuollon osuus oli vuonna 2009 noin 33 prosenttia kaikista sijoituksista¹⁴, ja ammatillisten perhekotien osuus 18 prosenttia. (Lastensuojelu 2009, 6). Huostaanotetuista lapsista perhehoidossa oli 49 prosenttia, eli huomattavasti suurempi osa (emt, 4). Kunnat ovat kiristyneen taloustilanteen ja erityisesti 1990-luvun laman aikana lakkauttaneet monia omia toimintojaan, mukaan lukien omia lastensuojelulaitoksiaan. Tämän myötä lasten sijoittaminen yksityisiin perhekoteihin tai lastensuojelulaitoksiin on lisääntynyt. Myös näiden sijoituspaikkojen perustaminen on ollut kasvussa. Yksityisiä lastensuojelupalveluja on ollut saatavilla huomattavasti paremmin kuin perhehoitoa, mikä selittää osaltaan osuuden kasvua kaikista sijoituksista. (Arponen 2005, 169.) Erityisesti 1990-luvun lopulta lähtien yksityisten lastensuojelulaitosten ja ammatillisten perhekotien määrä lisääntyi huomattavasti.

¹⁴ Kaikkien sijoitusten prosenttiosuiksissa mukana kiireellisesti sijoitetut lapset ja nuoret (Lastensuojelu 2009, 6).

Verrattuna vanhus-, päihde-, ja psykiatrian laitospalveluihin lastensuojelun sijaishuollon laitospalvelut ovat yksityistyneet kaikista eniten. Lastensuojelun laitoshuollon toimipaikoista jo 84 prosenttia on muita kuin julkisen sektorin yksiköitä. Yksityisen sektorin osuus on lisääntynyt paljon ja nopeasti. Lastensuojelun alalla oli vuonna 2007 568 yksityistä palveluntuottajaa. Sijaishuollon palveluista ne tuottivat samana vuonna 70 prosenttia. (Heino 2009b, 59.) Yksityistäminen tuo omat haasteensa lastensuojelun alalle, ja lastensuojelun muuttuessa jopa voittoa tavoittelevaksi yritystoiminnaksi, kohdataan paljon sellaisia ongelmia, joita ei kunnallisessa palvelutuotannossa tule vastaan. Lasten kärsimyksen kääntäminen yksityiseksi taloudelliseksi voitoksi kietoutuu arvomaailmaan, jonka mukaan kaikista yhteiskunnassa esiintyvistä ilmiöistä on hyväksyttävää hyötyä taloudellisesti.

Perhehoitosijoitukset eivät kuitenkaan ole merkittävästi vähentyneet määrällisesti, vaikka prosentuaalinen osuus kaikista sijoituksista on pienentynyt. Sijoitusten määrä kokonaisuudessaan on kasvanut, ja tämä kasvu on kanavoitunut laitossijoituksiin sekä ammatillisiin perhekoteihin.

Vuosina 1995-2009 perhehoitoon sijoitettujen lasten määrä on liikkunut reilussa viidessä tuhannessa. Koko 2000-luvun ajan perheisiin on ollut sijoitettuna noin 5500 lasta. Samalla aikavälillä ammatillisiin perhekoteihin sijoitettujen määrä on noussut reilusta 800:sta vajaaseen 3000:een, ja laitoksiin sijoitettujen määrä lähes kaksinkertaistunut 3000:sta lähes 6000:een. (Lastensuojelu 2009, 2)

Huostaanottojen lisääntyessä laitoshoidon osuus on kasvanut mm. hoidollisen vaativuuden vuoksi. Samalla kiireelliset huostaanotot ovat lisääntyneet. Ensimmäistä kertaa sijoitettujen lasten sijoituksista 80 prosenttia oli kiireellisiä vuonna 2009 (Lastensuojelu 2009, 5). Muihin Pohjoismaihin verrattuna suomalaislasten ongelmat kasvavat usein suuriksi ennen huostaanottoa ja sijoitusta kodin ulkopuolelle (Pölkki 2005, 296). Perhehoitoa ei ole tarjolla rajattomasti, sillä se perustuu yksityisperheiden haluun toimia sijaisvanhempana. Perhehoitopaikkojen tarve on suuri, eikä rajallinen sijaisvanhempien määrä pysty tähän tarpeeseen vastaamaan. Sen sijaan ammatilliset perhekodit ovat pystyneet vastaamaan lisääntyneeseen tarpeeseen joustavasti. (Heino 2009a, 204.) Nämä piirteet voivat selittää laitoshuollon osuuden kasvua.

Kiireellisten sijoitusten määrä suhteessa huostaanottoihin on kasvanut 1990-luvun alun 500 lapsesta 1600 lapseen vuonna 2006. Samaan aikaan huostaanottojen määrä on kaksinkertaistunut vuoden 1995

1069 lapsesta vuoden 2007 2289 lapseen. (Heino 2009a, 201-203. Kiireellisten huostaanottojen syytä on etsitty muun muassa sosiaalityön riittämättömistä henkilöstöresursseista, ongelmien pitkittymisestä ja monimutkaistumisesta, sekä yksinkertaisesti toimintakulttuurin muutoksesta. Murrosikäisten lasten huostaanottojen lisääntyminen voi tarjota myös yhden näkökulman tähän. Mitään yksittäistä syytä kiireellisten huostaanottojen lisääntymiseen ei ole löydettävissä, ja luultavasti monet syyt vaikuttavat tähän kehitykseen yhtäaikaaisesti. Vähäisin syy ei kuitenkaan liene huostaanottojen kokonaismäärän lisääntyminen henkilöstöressurssien pysyessä suhteellisen samoina kuin ennenkin. Kun työvoimaa ei ole riittävästi, ei kaikkiin tilanteisiin ehditä puuttua ajoissa.

Joka tapauksessa painopisteen siirtyminen kiireellisiin sijoituksiin on luultavasti perhehoidon kannalta merkityksellinen. Kun lapsi sijoitetaan kiireellisesti, on tilanne yleensä jo todella huolestuttava, ja ollut sitä jo kenties pidemmän aikaa. Pitkittyneessä tilanteessa lapsen ongelmat voivat olla monimutkaisia, ja lapsi usein tarvitsee jo sellaista hoitoa, jota perheet eivät pysty tarjoamaan. Tilanteiden pitkittymisen voi nähdä vaikuttavan perhehoidon käytön mahdollisuuksiin. Jostain syystä näyttää siltä, että yhä pienempi osa sijoitettavista lapsista pystytään sijoittamaan perheisiin. Olkoon syy rakenteissa, lapsissa, perheiden puutteessa tai työntekijöissä, kehityskulku on selkeä ja jatkunut jo pitkään. Miksi sitten puhutaan perhehoidon puolesta?

3.4 Perhehoidon vaikuttavuus ja erityisasema sijaishuollossa

Mitä on sen takana, että perhehoidon osuuden kasvattaminen lastensuojelun sijaishuollossa on nostettu hallitusohjelmatasoiseksi tavoitteeksi hallituskaudella 2007-2011? Miksi yksi osa sijaishuoltoa nousee niin suureksi poliittiseksi tavoitteeksi, että se halutaan kirjata erikseen hallitusohjelmaan, jonne yleensä kirjataan asioita hyvin suuripiirteisesti ja pieniä yksityiskohtia säästellen?

Vuonna 2011 tämän tutkielman valmistumisen aikaan kehitteillä on lakiuudistus, jonka myötä lastensuojelulakiin kirjattaisiin perhehoito ensisijaiseksi sijoitusmuodoksi kaikille sijoitettaville lapsille. Hallitus esittää, että lapsen sijaishuolto järjestettäisiin laitoshoidon tavoin, jos sitä ei voitaisi järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla muualla. Samalla esitetään korotuksia

perhehoitajien minimipalkkioihin, vankempaa koulutusta ja tukea perhehoitajille, sekä uudistusta vapaapäiväjärjestelmään. (Sosiaali- ja terveystieteiden tiedote 14/2011.) Suunta on perhehoidon ammatillistumista kohti, ja perhehoitajien etujärjestö Perhehoitoliitto ajaa myös tätä linjaa. Toteutuakseen tavoite vaatii sijaisperheiden määrän tuntuvaa kasvua.

Muun muassa Englannissa ollaan sijaishuoltoa koskevassa tutkimuksessa Suomea edellä. Myös yhteiskunnallisesti siellä ollaan käyty jo läpi kehityskulkuja, jotka Suomessa ovat ajankohtaisia tällä hetkellä. Englannissa perhehoidon ammatillistuminen on askeleen Suomea edellä, joskin siellä ollaan huomattu, etteivät pyrkimykset kohti professionaalista perhehoitoa ole johtaneet perhehoidon palkkioiden professionalistumiseen saati ammatillisen koulutuksen kehittämiseen (Sinclair 2005, 15-16). Englannissa perhehoidon määrät sen sijaan ovat nousseet ja laitoshoidon määrä pudonnut dramaattisesti. Englannin 60 000 sijoitetusta 40 000 on sijoitettu perhehoitoon. Perhehoidossa on nyt lapsia, jotka ennen olisivat olleet laitoksissa. Tämä muodostaa suuren haasteen perhehoidolle ja perhehoitajille hoitajien vähäisyyden, lasten ongelmien hankaloitumisen sekä sijoituspolkujen hajanaistumisen ja sirpaloitumisen ohella. Yhä harvempi lapsi tulee nykyisin englantilaiseen sijaishuoltoon pienenä, ja viettää koko lapsuutensa samassa sijaishuoltopaikassa. (Emt.)

Englantilaisen perhehoidon kehityksessä perhehoidon määrien lisääntyminen antaa mahdollisesti toivoa määrän lisääntymisestä myös Suomessa. Englannissa on tehty lapsiin ja lastensuojeluun liittyen suuria lainsäädännöllisiä muutoksia, ja valtakunnan tason ohjelmia on julkaistu liittyen lasten hyvinvointiin. Tutkimustietoa on kerätty runsaasti mm. Englannin terveystieteiden toimesta, ja on nähty vaivaa tutkimustiedon soveltamisessa käytäntöön, joskaan toimet eivät ole johtaneet perusongelmien katoamiseen perhehoidosta. (Sinclair 2005, 17.) Suomen poliittisen liikehdinnän perhehoidon korostamiseksi laitoshoidon kustannuksella voidaan mahdollisesti ajatella olevan osa laajempaa asennemuutosta, joka leviää Suomeen muualta Euroopasta, ja alkaa elää omaa elämäänsä suomalaisessa perhehoitokontekstissa. Aika näyttää, millaisia seurauksia nyt kaavailulla lakimuutoksella sekä yleisellä perhehoitoon liittyvällä asennemuutoksella on. Tärkeää kuitenkin on, että tutkimustietoa pidetään mukana niissä keskusteluissa, joissa perhehoidon tulevaisuutta muotoillaan.

Perhehoidon hyöty lapselle ja sen luonnollisuuden ja inhimillisyyden korostaminen ovat luontevia argumentteja perhehoidon puolesta. Tiukan talouden ja julkisen säästämisen aikana taloudellisilla seikoilla on kuitenkin jopa arvaamattoman suuri merkitys yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Perhehoidon kohdalla taloudellista argumenttia ei voida sivuuttaa, vaikka haluttaisiinkin korostaa perhehoidon hyviä puolia nimenomaan inhimillisenä sijoitusvaihtoehtona. Kuntaliiton vuonna 2004 tekemän selvityksen mukaan perhehoito, jossa hoidettiin tuolloin lähes 40 prosenttia kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista, vei kaikista lastensuojelun sijaishuoltoon käytetyistä menoista vain 15 prosenttia (Ketola 2008b, 22).

Pitkäaikainen lastenkotihoito on keskimäärin neljä kertaa niin kallista, kuin lapsen hoito sijaisperheessä (Kumpulainen 2007, 8). Vuonna 2006 sijoitusvuoden keskimääräinen hinta kunnallisessa laitoksessa suuressa suomalaisessa kunnassa oli noin 25 500 euroa. Ostopalveluna ja ammatillisessa perhekodissa tuotettuna sama kustannus oli jopa 55 000 euroa, kun pitkäaikaisessa sijaisperhehoidossa summa oli vain noin 15 000 euroa. (emt.) Perhehoidon osuuden kasvattamisella saataisiin siis aikaan säästöjä. Vaikka perhehoidon hinta olisi kaksinkertainen, olisi se kuitenkin lähes puolet halvempaa kuin ostopalvelu.

Johtaako tämä siihen, että perhehoidon määrää kasvatetaan sielläkin, missä perhehoito ei ole paras vaihtoehto? Vai voisiko perhehoito olla aina paras vaihtoehto, jos se olisi oikein organisoitu ja tuettu? Entä kuinka paljon perhehoidon edullinen hinta laitoshoidon verrattuna on vaikuttanut siihen, että perhehoidon osuuden kasvattaminen sijaishuollossa on otettu tavoitteeksi Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmaan ja nyt kehitellään lakimuutosta, joka tekisi perhehoidosta ensisijaisen? Nämä ovat kysymyksiä, joita perhehoidon asemasta sijaishuollon muotona herää, ja joihin tämä tutkielma ei pysty, eikä edes pyri vastaamaan. Ne on kuitenkin hyvä pitää mielessä ja muistaa perhehoidosta puhuttaessa.

Oma kysymyksensä nousee myös säästetyn rahan käytöstä. Perhehoidon puolestapuhujat ovat sitä mieltä, että kalliista laitoshoidosta säästyvät rahat voitaisiin sijoittaa perhehoidon kehittämiseen sekä ennaltaehkäisevään lastensuojeluun (Ketola 2008b, 26). Mutta käytettäisiinkö niitä siihen, ja kehitettäisiinkö perhehoitoa laadullisesti tarpeeksi, jotta sen määrän kasvattaminen olisi kestävästi ja lapsen etu huomioon ottaen mahdollista? Vai olisiko perhehoidon osuuden kasvaminen lopulta vain

keino säästää rahaa ylipäättään sijaishuollosta jollekin muulle yhteiskunnalliselle toimialalle? Toivon tutkielmani kertovan jotain myös siitä, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät perhehoidon taloudellisen todellisuuden.

Perhehoidon puolestapuhujilla on kuitenkin ideologisten sekä taloudellisten argumenttien lisäksi myös vahvat ja ajankohtaiset tutkimustulokset aseinaan. Sijaishuollon vaikuttavuutta tutkittaessa on huomattu, että perhehoidolla on monia sellaisia positiivisia vaikutuksia, jotka laitoshuollossa jäävät toteutumatta, tai toteutuvat paljon huonommin kuin perhehoidossa.

Johanna Hiitolan tutkimuksen (2009) mukaan sijoittuminen perhehoitoon mahdollisimman aikaisessa vaiheessa luo pohjan mahdollisimman hyvälle sijoitusuralle ja antaa suurimmalla todennäköisyydellä hyvät eväät elämään sijoituksen päättyessä joko alaikäisenä tai täysi-ikäiseksi tultaessa. Alle 3-vuotiaina sijoitetuilla lapsilla oli useimmiten perhevaltainen sijoitushistoria, laitostavaltaisin sijoitushistoria oli lapsilla, jotka oli sijoitettu vasta 12 ikävuoden jälkeen (Hiitola 2009, 18). Sijoitukset sijaisperheissä onnistuivat tutkimuksen mukaan laitoksia useammin erittäin hyvin. Perheissä tosin oli myös erittäin huonosti onnistuneita sijoituksia, joita laitoksissa ei ollut lainkaan. Laitokset onnistuvat perheitä tasaisemmin hyvin, mutta erittäin hyvin tuloksiin niissä ei päästy. (Emt, 20–21.)

Sosiaalityöntekijöiden perehtyneisyys sijoitettujen lasten tilanteeseen riippui Hiitolan tutkimuksen mukaan siitä, oliko lapsella perhe- vai laitostavaltainen sijoitushistoria. Perhevaltaisen sijoitushistorian lasten asioihin oltiin perehtyneempiä, kun taas laitostavaltaisen sijoitushistorian lasten tilanteisiin oli perehdytty vain pinnallisesti. (Hiitola 2009, 41.) Tämä havainto on mielestäni hyvin linjassa sen havainnon kanssa, että perhesijoitus vaatii sosiaalityöntekijältä vahvempaa perehtyneisyyttä lapsen asioihin, jotta se ylipäättään on mahdollista toteuttaa.

Jälkihuollon tavoitteet saavutettiin Hiitolan tutkimuksen mukaan paremmin, jos sijoitushistoria oli perhevaltainen. Yhdenkään perhevaltaisen sijoitushistorian lapsen jälkihuollon ei arvioitu onnistuneen huonosti tai erittäin huonosti. Itsenäistymiseen vaikuttivat positiivisesti perhevaltaisen sijoitushistorian nuorilla myös laajempi tukiverkosto ja tiiviimpi yhteydenpito sijaishuoltoon sijoituksen loputtua. (Hiitola 2009, 33, 47–48.)

Hiitolan tutkimuksessa lapsen ikä ensimmäisen huostaanoton hetkellä oli selvästi yhteydessä siihen kuinka hyvät eväät elämään oli arvioitu huostaanoton päättymisen hetkellä. Parhaiten ennustetaan pärjäävän niiden lasten, joiden ensimmäinen huostaanotto on tapahtunut alle kouluikäisenä. Myös sijaishuollossa pidemmän aikaa viettäneiden eväät elämään arvioidaan paremmiksi. 10–18 vuotta sijaishuollossa olleiden lasten on arvioitu muita useammin saaneen hyvät eväät elämään. Erityisesti 10–14 vuotta sijaishuollossa olleiden arvioidaan pääsääntöisesti pärjäävän hyvin elämässään. (Hiitola 2009, 50.) Samansuuntainen tulos on saatu englantilaisessa tutkimuksessa, jossa on havaittu useaan otteeseen, että nuorempina sijoitetut ja pisimpään sijoitettuina olleet lapset ovat fyysisesti sekä henkisesti terveempiä, ja joutuvat vähemmän todennäköisesti ongelmiin virkavallan kanssa, kuin lapset, jotka on sijoitettu myöhemmin ja lyhyemmäksi aikaa (Sinclair 2005, 25).

Nämä Johanna Hiitolan tutkimuksen tulokset tuntuvat tukevan ajatusta varhaisesta puuttumisesta ja lastensuojelutarpeeseen tarttumisesta ajoissa. Tarja Heinon selvityksen (2007, 24) mukaan lastensuojeluasiakkuus syntyy useimmiten kahtena eri ikäkautena: vauvana tai murrosikäisenä. Hiitolan tutkimuksen perusteella voisi siis päätellä, että useimmin vauvana lastensuojelun asiakkaaksi tulleiden lasten elämälle on paremmat eväät annettavaksi kuin niille, jotka vasta murrosikäisenä tulevat lastensuojelun asiakkaiksi. Heinon mukaan kuitenkin yhdellä kolmasosalla lastensuojelun asiakaslapsista on arvioitu asiakkuuden alkaneen liian myöhään (Heino 2009a, 209). Varhaisen puuttumisen ja ajoissa ongelmiin tarttumisen näkökulmasta kunnilla on vielä haasteita, vaikka erityisesti pienten lasten kohdalla varhaisen puuttumisen on havaittu toteutuvan suhteellisen hyvin.

On arvioitu, että huonoimmat eväät elämäänsä saavat ne lapset, jotka on otettu huostaan vasta 12 vuoden iässä tai sitä myöhemmin (Hiitola 2009, 50). Varhainen puuttuminen vaikuttaa tutkimusten valossa erittäin tärkeältä, ja sen onnistuminen on kiinni pitkälti kunnan tarjoamien palvelujen resurssien riittävydestä. Perhehoidon ja muun sijaishuollon kohdalla sijaishuoltoapaikkojen saatavuus vaikuttaa hyvin paljon sijoituspäätöksiin. Jos lapselle parasta mahdollista palvelua ei ole saatavilla, on sitä mahdotonta hänelle tarjota. Tämä asettaa omat rajoituksensa perhehoitoon sijoittamiselle ja lapsen edun valvomiselle.

Se, että nuorten sijoitusten määrä on kasvanut jatkuvasti, ja pienten lasten sijoitusten ei, ei välttämättä näiden tutkimustulosten rinnalla luo kovinkaan optimistista kuvaa sijoitettujen lasten tulevaisuudesta.

Ovatko avohuollon piirissä olevat pikkulapset tulevaisuuden kiireellisesti sijoitettavia murrosikäisiä? Millä kehitys voisi kääntyä siten, että puuttuminen olisi mahdollista aikaisemmin, eikä kiireellisten huostaanottojen määrä edelleen lisääntyisi?

Perhehoito, kuten muutkin yhteiskunnalliset instituutiot ja ilmiöt sisältävät monenlaisia piirteitä ja niitä on mahdollista tarkastella monesta eri näkökulmasta. Perhehoitokaan ei siten ole niin suoraviivaista, että sen voitaisiin sanoa olevan joko hyvä tai huono asia. Lastensuojelun institutionalisoitumista edeltävän ajan elätehoidon sekä 1800-luvulla alkaneen yhdistysten tekemän sosiaalisen työn taustalla oli ajatus turvattomien ja "pahantapaisten" lasten sijoittamisesta johonkin sellaiseen paikkaan, jossa he saisivat parempia vaikutteita, ja tulisivat siten myös "paremmiksi" lapsiksi. Ennen ajateltiin tämän tapahtuvan terveen työnteon kautta, myöhemmin kunnollisen perheen ja hyvän kasvu ympäristön kautta.

Jossain määrin myös nykyisessä perhehoidossa on erityisesti maailmanlaajuisesti näkyvissä se, kuinka perhehoitoa käytetään ei-toivottujen kehityskulkujen katkaisemiseksi, ja lasten sosiaalistamiseksi sellaiseen elämäntapaan, jota pidetään yleisesti ja yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä (Colton & Williams 2006, 100-101). Perhehoitoon sijoitettavan Lapsen kannalta on pelottavinta, jos sijaisvanhemmat pyrkivät juurruttamaan lapseen sellaisia arvoja, jotka ovat ristiriidassa lapsen biologisten vanhempien arvojen kanssa. Tämä on myös sosiaalisen muistamisen teorian nojalla kaikista vahingollisinta lapsen kannalta Lapsen oman kulttuurin huomioiminen ja kannustaminen siihen ovat tärkeitä, sillä pahimmassa tapauksessa lapsi joutuu kasvamaan tietämättömänä siitä, tai jopa sitä häveten. (Emt.) Hyvin usein lapsi tulee sijaisperheeseen taloudellisesti huonommista oloista, kuin mitä sijaisperhe edustaa, ja myös lapsen taustan koulutustaso voi olla aivan erilainen kuin sijaisperheessä. Tällaiset asiat ovat merkittäviä lapsen vanhojen tunnesiteiden säilymisen sekä uusien tunnesiteiden syntymisen kannalta.

Eräissä maissa perhehoitoa pidetään reittinä kohti adoptiota, ja aina raja perhehoidon ja adoption välillä ei ole selkeä (Colton & Williams 2006, 114). Yhteydenpito lapsen ja biologisen perheen ja suvun välillä ei ehkä ole perhehoidossa niin yksioikoista saati itsestään selvää, vaikka ainakin Euroopan maissa tämä periaate on perhehoidossa voimakas. Vaikka lapsen oikeus biologiseen perheeseen ja sukuun tunnustetaan, voi perhehoidossa olla hankalaa toteuttaa tätä periaatetta, sillä lapsen hoito

henkilöityy hyvin voimakkaasti sijaisperheen vanhempiin. Laitoksessa, jossa hoitajat ovat ammattilaisia, ja säännöt yhteydenpidosta strukturoidumpia, on yhteydenpito kenties selkeämpää, eikä ainakaan puutteita siinä pääse syntymään. Toisaalta taas perhehoidossa on ehkä mahdollisuudet tarjota yhteydenpitoon jotakin enemmän, kun laitoksissa se kenties on "tasalaatuisempaa", samoin kuin Hiitolan tutkimuksessa todettiin sijaishuollon vaikutuksista.

Joskus väitetään, että perhehoidossa menestytään hyvin siksi, että sinne sijoitetaan vain "helppoja" lapsia. Varmasti onkin niin, että kaikista traumatisoituneimmat ja vaikeimmista olosuhteista tulevat lapset sijoittuvat muualle kuin perhehoitoon, sillä tavallisilla perheillä ei yksinkertaisesti ole resursseja ja osaamista hoitaa heitä. Ei kuitenkaan voi sanoa, että perhehoitoon sijoittuisi helppoja lapsia, sillä kukaan sijoitettava lapsi ei ole siinä mielessä helppo, kuin omassa perheessään tavallista elämää viettävä lapsi. Kaikki sijaishuollossa olevat lapset ovat kokeneet kovia kohtaloita, ja asioita, jotka eivät kuulu lainkaan heidän ikäistensä lasten maailmaan. Perhehoidosta voinee todeta edellä kuvatun pohjalta ainakin sen, että sillä on selkeä paikka, asema ja rooli suomalaisessa sijaishuollossa, ja tämän aseman puolustaminen ja vahvistaminen on tarpeen, jotta tulevaisuudessakin voidaan sijoittaa lapsia perhehoitoon.

Sosiaalisen muistamisen teoria antaa yhden näkökulman lapsen huostaanottoon ja kodin ulkopuolelle sijoittamiseen. Teorian voidaan ajatella tukevan ajatusta perhehoidon vahvuuksista laitoshoidon nähden. Teoria korostaa sosiaalisten ryhmien tärkeyttä ihmiselle - tärkeyttä ihmisen identiteetille sekä käsitykselle omasta menneisyydestään eli omasta nykyisyydestään ja itsestään siinä. Ryhmä ei muodostu hetkessä. Ainakaan hetkessä syntyvät ryhmät eivät voi antaa ihmiselle samaa, kuin sellaiset ryhmät, joiden sisällä ihminen elää elämäänsä pitkään ryhmän jäsenten kanssa. Ei liene tarpeen tukeutua mihinkään teoriaan voidakseen sanoa, että lapsi muuttuu monella tapaa kodin ulkopuolelle sijoittamisen myötä. Sosiaalisen muistamisen teoriaan nojaten voi kuitenkin tämän lisäksi todeta kodin ulkopuolelle sijoittamisen vaikuttavan lapsen mahdollisuuksiin muistella ja siten rakentaa kuvaa nykyhetkestä erilaisten sosiaalisten ryhmiensä kanssa.

Yhteydenpito biologisen perheen ja lähisuvun kanssa mahdollistaa lapselle yhteyden jatkumisen niiden ryhmien kanssa, jotka ovat hänelle tärkeitä, jotta hän pystyisi säilyttämään yhteyden juuriinsa, eikä yhteys hänen omaan menneisyyteensä katoaisi. Sosiaalisen muistamisen teoria tukee näin omalla

tavallaan yhteydenpidon tärkeyttä, ja perhehoidon tulisi pystyä tarjoamaan lapselle puitteet elää uudessa sosiaalisessa ympäristössään kuitenkin unohtamatta ja jättämättä taakse vanhaa. Toki voidaan kysyä, mitä hyötyä esimerkiksi vauvaiässä sijoitetulle lapselle on yhteydenpidosta biologisten vanhempiensa kanssa.

Sijoitettu lapsi ei siis ole tasa-arvoinen omassa perheessään asuvaan lapseen nähden monien muiden seikkojen lisäksi myöskään mahdollisuuksissaan luoda käsitystään omasta eletystä elämästään sekä omasta itsestään. Tämä toki on yhteistä kaikille ihmisille, joiden elämä on risainen ja joiden sosiaaliset ryhmät vaihtuvat tiheästi. Ajatus kuulostaa jopa hurjalta, sillä onhan ihmisen identiteetti, kuva itsestään ihmisenä, kuitenkin kaikista eniten jokaiselle omaa. Sellaista, jota ei voida ottaa häneltä pois noin vain. Vaikka ihminen voi myös valita jättää taakseen sellaisia ryhmiä, joiden ei koe tukevan omaa merkitysten luomistaan, on lastensuojelun kohdalla aina kysymys menetyksistä, joihin ei itse ole voinut vaikuttaa. Lapselle sijaishuollon myötä syntyvät sosiaaliset ryhmät voivat kuitenkin tukea häntä näkemään menneisyytensä ja nykyisyytensä hyvät ja huonot puolet ja auttaa häntä rakentamaan merkityksiä uudelleen.

4 Kohti aineistoa diskurssien kautta

Pyrkimyksenäni on löytää tutkielmani aineistosta perhehoidon sekä perhehoidossa tehtävän sosiaalityön rakentumisen kannalta merkittäviä diskursiivisia käytäntöjä sosiaalityöntekijöiden kollektiivisen muistelun kautta. Millä tavalla perhehoito ja sen parissa tehtävä sosiaalityö ovat erityisiä? Mikä niissä on olennaista ja merkittävää? Millä niitä puolustetaan, mikä niissä on muuttunut ja millä tavalla? Ja millaisiin merkityksellisiin diskursseihin ne kytkeytyvät?

Kun tutkielmani teoreettinen ajattelutapa on sosiaalis-konstruktionistinen, tuntuu luontevalta valita myös lähtökohta analyysille samasta teoreettisesta perheestä. Diskurssintutkimus on konstruktionistisena analyysitapana kiinnostunut siitä, mistä ja miten puhutaan, kuka puhuu, ja millaisia merkityksiä puheessa annetaan eri asioille. Millaisiin asemiin niitä asetetaan yhteiskunnassa? Katson sen soveltuvan varsin hyvin oman tutkielmani aineiston analyysiin, sillä olen kiinnostunut siitä,

millaiset asiat, arvot ja merkitykset sosiaalityöntekijöiden tuottamasta muisteluaineistosta nousevat esille kertomaan perhehoidosta ja sen parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Lisäksi diskurssintutkimus kysyy, mistä aineistossa ei puhuta.

Kun muistellaan mennyttä, on ajallisuuden huomioon ottaminen lähes välttämätöntä. Olen jo aikaisemmin korostanut sitä, ettei tavoitteenani ole tehdä historiantutkimusta, eikä siten selvittää kronologisesti perhehoidossa tapahtunutta kehitystä sosiaalityöntekijöiden muistelun kautta. Olen kuitenkin kiinnostunut ajan kulusta sen kautta, minkälaisia muutoksia sen myötä on tullut perhehoitoon ja sen organisointiin kunnallisen sosiaalityön näkökulmasta, ja mitä nämä muutokset ovat merkinneet sosiaalityöntekijöiden työlle. Aika jäsenyy muistoissa eri tavalla kuin kronologisissa ajan kuvauksissa. Ajanjaksojen saamat merkitykset eivät ole riippuvaisia niiden kestosta, vaan lyhytkin ajanjakso voi muodostua merkittäväksi, jos sen aikana tapahtuu suuria muutoksia tai läpimurtoja. Aineiston analyysissä ajan kuvauksille ei anneta mitään erityistä painoarvoa, mutta väkisinkin aika nousee esille vähintään ennen-nyt -tyyppisinä kuvauksina.

Ajallisesti tarkastelu keskittyy noin aikavälille 1980-luvulta nykypäivään. Muisteluryhmään osallistuneet viisi sosiaalityöntekijää ovat tehneet työtä perhehoidon parissa eräässä suuressa suomalaisessa kaupungissa 1980-luvun puolivälistä tähän päivään. Osa heistä on aloittanut työnsä 1980-luvulla perhehoidon tarkastajan ammattinimikkeellä. He ovat toimineet kaupungin organisaatiossa yksikössä, jonka tehtävänä on ollut 2000-luvulle saakka sijaisvanhempien rekrytointi, koulutus ja tukeminen, sopivien perheiden etsiminen sijoitettaville lapsille, sekä lasten asioista huolehtiminen sijoituksen aikana. Lisäksi kansainväliset sisäiset adoptiot ovat kuuluneet heidän työhönsä. 2000-luvun alussa organisaatiota uudistettiin, ja eri toiminnot eriytettiin kaupungissa eri yksiköihin. Sijoitettujen lasten asioista huolehtiminen siirtyi omaan yksikkönsä, ja perhehoidon yksikköön siirtyi myös laitoshoitoon sijoittaminen. Perhehoidon tarkastajat muuttuivat sosiaalityöntekijöiksi kaikissa yksiköissä. Yksi muisteluun osallistuneista työntekijöistä on jo eläköitynyt, yksi tullut mukaan vasta 1990-luvun loppupuolella, ja muiden työnkuva on muuttunut useaan kertaan. Neljä viidestä osallistuneesta työskentelee edelleen saman kaupungin organisaatiossa lastensuojeluun ja sijaishuoltoon liittyvissä tehtävissä.

Eniten sosiaalityöntekijät muistelevat aikaa 1990-luvun alusta 2000-luvun alkuun. Muistelu kuitenkin ulottuu laajemmalle, myös itse muistelijoiden oman uran ulkopuolelle, ja nykypäivän kehityskulkujen merkitys on suuri, vaikka näennäisesti näyttäisikin, että muistellaan mennyttä. Vaikka osan työnkuva on nykyään erilainen, eikä niinkään keskity perhehoitoon, tulevat nykypäivän pohdinnat mukaan muisteluihin erottamattomana osana. Kuten muistamme, muistelu tapahtuu aina nykypäivän kontekstissa. Muisteluiden kautta tutkielmaan välittyy sosiaalityöntekijöiden kuva siitä millaisia perhehoidossa tehtävä sosiaalityö, ja itse perhehoito ovat. Kyse on kokonaiskäsityksestä, jossa kaikki muistelijan elämät ja kokemat asiat ovat vaikuttamassa kokonaisuuteen.

Tutustumme seuraavaksi diskurssianalyysin pääpiirteisiin sekä analyysin reunaehtoihin. Sen jälkeen siirryn itse aineistooni ja sen analyysiin.

4.1 Diskurssintutkimuksen teoreettisia lähtökohtia

Diskurssintutkimuksen tai diskurssianalyysin käsite tulee parhaiten ymmärretyksi sateenvarjomääritelmänä nopeasti kasvavalle tutkimusalueelle, joka käsittää paljon erilaisia teoreettisia lähestymistapoja ja analyyttisiä painotuksia. Nämä erilaiset lähestymistavat jakavat keskenään vahvan sosiaalisen konstruktionismin epistemologian. Sen mukaan kieli on paljon enemmän kuin maailman peili, ja diskursseilla on keskeinen merkitys ideoiden konstruoimisessa, sosiaalisissa prosesseissa sekä ilmiöissä, joista sosiaalinen maailmamme koostuu. (Nikander 2008, 413.) Diskurssintutkimus on väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 17).

Tiivistäen voidaan sanoa, että diskurssintutkimus on tutkimusta ja teoretisointia kielen(käytön) sekä todellisuuden, maailman ja tilanteisen toiminnan välisestä suhteesta. Määritelmä korostaa sekä kielen, kielenkäytön reunaehtojen, sekä kielellisen toiminnan sosiaalisen ulottuvuuden merkitystä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 20.) Pyrin tässä luvussa nostamaan esille diskursseihin ja diskurssintutkimukseen liittyviä pääkohtia teoreettisesta näkökulmasta.

Diskurssit ovat merkityssysteemejä (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 19). Ne ovat historiallisesti suhteellisen sitkeitä, vuorovaikutustilanteesta toiseen käytettyjä ja tunnistettavissa olevia tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietyistä näkökulmista ja tietyllä tavalla. Diskurssit ovat lausetta suurempia kielenkäytön kokonaisuuksia kontekstissaan. Koska tämä tutkielma sijoittuu tietylle ammattialalle, on hyvä huomata, että diskurssin käsitettä käytetään myös viittaamaan suhteellisen vakiintuneeseen kielenkäyttöön tietyssä tilanteessa tai tietyllä alalla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 27, 24-25.) Sosiaalityöntekijöillä siis on oma diskurssinsa, eli oma tapansa puhua omaan ammattiinsa liittyvistä asioista. Se ei kuitenkaan estä sitä, että myös ammattiryhmän ulkopuoliset kontekstit vaikuttavat koko ajan vuorovaikutuksessa myös ammattiryhmän sisällä.

Merkityssysteemien moninaisuus luo haasteen diskurssintutkimukselle. Rinnakkaisia merkityssysteemejä on paljon, ja niitä voi olla vaikea tunnistaa, sillä ne ovat keskenään kilpailevia. Samasta asiasta voidaan korostaa eri puolia ja saada se näyttämään erilaiselta. Yleensä kuitenkin pitäydytään totunnaisessa, sillä silloin tullaan helpoiten ymmärretyksi. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 24.) Juuri tämän helppouden vuoksi totunnaiset tavat asioiden kuvaamiseen ovat sitkeitä, eivätkä helpolla muutu tai katoa. Ja mahdolliset uudet näkökulmat pysyvät pitkään heikompina, altavastaaajina. Myös tutkijalla on oma vastuunsa totunnaisten merkityssysteemien vahvistamisessa, sillä vaikka irtautuisi yhdestä totunnaisesta diskurssista, voi silti tulla vahvistaneeksi jotakin toista totunnaisuutta (emt, 23). Sosiaalinen todellisuus on sekä analyysin kohde että tuote.

Tässä tutkielmassa diskurssilla tarkoitetaan juuri tällaisia merkityksellistämisen tapoja, joita on löydettävissä aineistosta joko helposti tai vaikeammin. Yleensä tällaiset merkityksellistämisen tavat ovat puhujille yhteisiä, ja heidän puheensa voidaan palauttaa niihin useammassa aineiston kohdissa. Merkityksellistämisen tavat sijaitsevat siis puheen taustalla, ne jäsentävät eri puhujien puhetta yhteiseksi, tai yhteisen puheen takaa voi olla löydettävissä keskenään ristiriitaisia merkityksellistämisen tapoja.

Diskurssintutkimuksen määrittäminen on hankalaa, ja sitä kuvaillaankin usein teoreettiseksi perspektiiviksi tai metodologiaksi, eikä niinkään spesifiksi metodiksi. Diskurssien analyysi voi keskittyä joko diskurssiin itseensä tai diskurssin sosiaaliseen ja poliittiseen kontekstiin. (Nikander 2008, 414.) Tämä tutkielma kuuluu kenties molempiin luokkiin, sillä toisaalta olen kiinnostunut

diskurssista itsestään, toisaalta sitä ympäröivästä yhteiskunnasta ja ajan ilmiöistä, joista diskurssin perusteella voi tehdä päätelmiä. Diskurssin itsensä muodostuminen sosiaalityöntekijöiden kollektiivissa on mielenkiintoista, mutta sen yhdistäminen yhteiskuntaan tekee siitä vielä mielenkiintoisempaa. Sosiaalisen muistamisen teorian vahvana elementtinä olevan yhteiskunnallisen kontekstin korostaminen ja sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistosta etsiminen on mielestäni keskeinen elementti tässä tutkielmassa.

Yhteistä kaikille diskurssianalyysin muodoille on keskittyminen tutkimaan tekojen ja merkityksien rakentumista teksteissä tai puheessa, ja niiden kautta. Diskurssin tutkija voi myös keskittyä historialliseen diskurssinmuodostukseen, esimerkiksi tutkimaan kuinka merkityksellistä jotakin tiettyä instituutiota koskien on kehittynyt ajan myötä. (Nikander 2008, 415.) Edellä mainittu osuu mielestäni osittain melko lähelle tämän tutkielman tavoitetta. Kuinka merkityksellistä lastensuojeluinstituutiota ja sen osana perhehoitoa koskien on kehittynyt ajan myötä?

Diskurssianalyysissa ilmiöitä ei lähestytä irrallisina vuorovaikutuksesta ja keskusteluista, jotka ovat olennainen osa niiden muodostumista. Päinvastoin, diskurssin tutkijat lähestyvät ilmiöitä sen kautta, kuinka ne puhutaan olemassaoleviksi, suhteessa sosiaalisiin ja vuorovaikutuksellisiin käytäntöihin. (Nikander 2008, 415.) Tätä kutsutaan funktionaaliseksi kielikäsitteeksi, eli juurikin ajatukseksi siitä, että kielelliset merkitykset ovat tilannesidonnaisia ja syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14). Juuri näin tämä tutkielma lähestyy perhehoitoa ilmiönä - keskustelun ja vuorovaikutuksen kautta.

Keskeinen käsite diskurssintutkimuksessa on konteksti. Se antaa mahdollisuuden analysoida ja tulkita kielenkäyttöä. Jotta voitaisiin tutkia merkitystä kontekstissaan, on kontekstikin jollain tapaa tutkittava ja rajattava. Konteksti on monikerroksinen käsite, ja sillä voidaan viitata hyvin eritasoisiin ilmiöihin. Sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta, toimintaympäristöä tai vaikka yhteiskunnallista tilaa. Kontekstilla tarkoitetaan siten kaikkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä mahdollistavat ja rajaavat sen käyttämistä ja tulkitsemista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29-31.)

Kontekstien monikerroksisuus ja yhtäaikaisuus ovat siis perustavanlaatuisia lähtökohtia diskurssintutkimuksessa. Kontekstia voi kuitenkin rajata ja kuvata monella tapaa. Analyysin eri kohdissa voi muodostua tärkeäksi analyttiseksi askelmaksi se, että valitsee ja rajaa jonkin tietyn palan kontekstia tarkastelun kohteeksi kerrallaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29-31.) Tämän pyrin pitämään minäkin analyysissäni näkyvillä, ja tarkastelemaan erikseen eri kontekstien vaikutusta merkityksellistämiseen.

Sosiaaliseen konstruktionismiin nojaten diskurssianalyysin lähtökohta on, että todellisuus voi jäsentyä lukemattomilla eri tavoilla. Jotkut jäsenystävät voivat kuitenkin vakiintuessaan muuttua hallitseviksi, tukahduttaa moninaisuutta, mikä nostaa valtasuhteet keskiöön. Diskurssianalyysi on Michel Foucaultin jalanjäljissä edelleen kiinnostunut vallasta ja positioista (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 26). Foucaultin myötä kiinnostuttiin diskurssien yhteydestä valtaan, voimaantumiseen ja vaihtoehtojen risteymiin. Ensimmäiset diskurssintutkijat keskittyivät 1980- ja 1990-luvuilla juuri siihen, kuinka tietyt tavat tuottaa ja merkityksellistää todellisuutta muuttuvat valtaapitäviksi. (Emt.)

Tämäkin tutkielma tarkastelee valtaapitäviä diskursseja. Yhteiskuntatieteellisessä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa se on mielestäni aina tärkeää, ja aina paikallaan. Samalla kun tarkastellaan sitä, millä on valta, tullaan tarkastelleeksi myös sitä, millä ei ole. Tämän näkökulman pyrin pitämään hengissä analyysissäni. Lisäksi valta kytkeytyy erottamattomasti sosiaalityöntekijöiden työhön. Sosiaalityöntekijät tekevät päätöksiä ja käyttävät valtaa lain sallimissa rajoissa oman harkintansa mukaan. Sen vuoksi on tärkeää tuntea niitä valtaapitäviä diskursseja, jotka sosiaalityöntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa ja heidän toimintakentällään elävät.

Tarkastelun kohteeksi nousevat tavat tuottaa merkityksiä sosiaalityöntekijöiden työlle ja sen kohteelle, perhehoidolle. Kuitenkin tavoitteena on löytää myös heikkoja diskursseja, niitä merkityksiä, jotka eivät tule niin helposti esille, mutta elävät kuitenkin jollain tapaa sosiaalityöntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa jonkin kontekstin kautta. Lisäksi voi kysyä, mistä asioista ei puhuta, ja miksi. Analyysi ei kuitenkaan jää pelkkien valtdiskurssien tutkimiseen, vaan ottaa vaikutteita 2000-luvun diskurssintutkijoiden tavasta yhdistää perinteinen diskurssintutkimus muiden tieteenalojen tarjoamiin lähestymistapoihin, ja tutkia kuinka vallan ja diskurssin välisiä suhteita ja muotoja monitasoisissa ja historiallisesti muuttuvissa tilanteissa voitaisiin tarkastella (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 26). Toisin

sanoen, kuinka vallan ja diskurssin välinen suhde muuttuu sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa perhehoidon ja sosiaalityön merkityksistä, vai muuttuuko se? Tai millaista kamppailua vallasta, ja vallan ja diskurssin välillä käydään?

4.2 Diskurssianalyysi käytännössä

Kuinka diskursseja analysoidaan? Jos diskurssintutkimus on niin moniselitteistä, kuin edellisestä alaluvusta käy ilmi, voiko sen puitteissa tutkia jotakin konkreettista? Diskurssianalyysille ei ole olemassa mitään selkeitä ohjeita tai polkua jota pitkin kulkea. Voikin sanoa, että se on lähinnä ajattelutapa, jota pidetään mukana koko analyysivaiheen ajan.

Jotta diskurssia, eli kielenkäyttöä sosiaalisena toimintana, voidaan tutkia, se täytyy analyttisesti tavallaan pysäyttää, mikä voi kielen monimuotoisuutta ajatellen olla joskus väkinäistä. Monimutkaisen ilmiön taltuttaminen käsitteiden avulla on kuitenkin tyypillistä kaikenlaiselle tutkimukselle, ja välttämätöntä, jotta ilmiötä voidaan ylipäätään lainkaan tutkia. Valokuvan avulla ajatuksen ymmärtää helpommin. Valokuvan ymmärtäminen perustuu tietoon, että tilanne jatkuu valokuvaan vangitun hetken ulkopuolella. Kuitenkin viehäytys perustuu juuri siihen, että hetki on vangittu valokuvaan. Samoin kielenkäytöstä otettu "kuva" voi paljastaa jotakin taustalla olevasta järjestyksestä, sillä kielenkäyttö ei ole satunnaisesti vaihtelevaa ja mielivaltaisesti moninaista, varsinkaan silloin kun tavoitteena on vuorovaikutus, jossa on ensisijaista ymmärtää muita osallistujia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 39.)

Koska kielenkäytön katsotaan olevan sosiaalista *toimintaa*, katsotaan diskursseilla olevan siinä voimaa ja valtaa. Diskurssilla ajatellaan olevan samanlaista valtaa kuin kielellä. Se kuvaa miten asiat ovat ja kertoo keitä olemme, sekä järjestää kielellisiä ja muita resursseja. Näitä kuvataan kielenkäytön vallanpaikoiksi, joissa diskursiivinen merkityksenanto on vahvimmillaan. Kun puhutaan diskurssin voimasta, tarkoitetaan kielen voimaa representoida ilmiöitä ja tapahtumia, rakentaa identiteettejä ja järjestää merkityksenannon resursseja. Diskurssin voima on kykyä kuvata ja rakentaa ympäröivää maailmaa. Kun käytämme kieltä, kuvaamme samalla paitsi puheena olevaa aihetta, myös itseämme ja

toisiamme, aikaamme ja sen sosiaalisia ja kulttuurisia rakenteita ja toimintatapoja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 52-53.)

Tätä diskurssien voimaa pitäisi siis alkaa analysoida. Tärkein metodinen valmius diskurssianalyttisen tutkimuksen tekemisessä on tunnistaa aineistostaan ihmettelyn aiheita: ristiriitaisia jännitteitä ja urautumista tiettyihin merkityksellistämisen tapoihin. Diskurssianalyysia ei siis tehdä jollakin yhdellä tietyllä tavalla, vaan keskeistä on se, ettei ota kategorioita annettuina, vaan keskittyy siihen miten ne tuotetaan. Tutkijan tulee tunnistaa totunnaisia merkityssysteemejä, ilman että tulee ainoastaan toistaneeksi niitä. Kuitenkaan ei ole mahdollista irtautua täysin totunnaisesta, sillä asiat on ilmaistava siten, että ne tulevat ymmärretyiksi - siis totutulla tavalla. Kuitenkin on mahdollista totutulla tavalla osoittaa aineistosta totunnaisia tapoja ja niitä vastustavia näkökulmia. On tärkeää, milloin ja miten eroja ja määrittelyjä herätetään henkiin. Tärkeää on myös se, mitä ei sanota. Ja se mihin ei urauduta, vaikka se vilahtaisikin keskustelussa. Se, mistä pestään kädet, mitä ei allekirjoiteta ja aktiivisesti tueta. (Vrt. Jokinen & Juhila & Suoninen 1993.)

Diskurssintutkimus on laadullista tutkimusta, jonka päämääränä on aina ymmärtää ihmisten käyttäytymistä ja hahmottaa niitä tulkintoja ja merkityksiä, joita he itse rakentavat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tutkimuksen kohteena siis on ihmisten merkitysmaailma. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 139.) Laadullinen tutkimus keskittyy ihmisten kokemuksiin ja merkityksellistämisen tapoihin. Tutkimuksen tulosten merkittävyys nousee ihmisten todellisuudesta ja tutkimuksen kontekstista. (Emt, 140.)

Diskurssintutkimuksen tulokset ovat aina tiheää kuvausta tutkittavan ilmiön laadusta. Tiheä kuvaus tarkoittaa ilmiön laadun ja siihen liittyvien kontekstien ja merkitysten tarkkaa peilaamista valittuja teoreettisia käsitteitä ja tutkimuskysymyksiä vasten. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 140.) Diskurssintutkimuksen prosessi on matka, joka etenee kiertoteitse, epäsuorasti ja epäodotuksenmukaisesti välillä harhapoluille eksyen. Lineaarisuuden sijaan sitä kuvataan spiraalimaisesti, ja se koostuu erilaisten vaiheiden vuorottelusta, takaisin palaamisesta, uudelleen tekemisestä ja vuoropuhelusta. Kuitenkin se pyrkii eteenpäin, kiertäen spiraaliaan. Diskurssintutkimukseen liittyvän hermeneuttisen otteen kautta voidaan aineiston analyysia kuvata hermeneuttisen kehän käsitteen avulla. Se pyrkii kuvaamaan laadullisen tiedon muodostumisen

prosessia, jossa tiedolla ei ole selkeää alku- tai loppupistettä, vaan tietoa lähemmäksi päästään prosessin eri vaiheiden kautta. Tulkintaan liittyy aina tietty jatkuvuus, eikä lopullista selittämistä ole. Diskurssintutkija liikkuu hermeneuttisella kehällä niin kauan, kunnes hänen ymmärryksensä aiheesta on tutkimuksen kannalta riittävä. (Emt, 141-144.)

Hermeneuttisella kehällä lähdetään liikkeelle yksittäisiin asioihin liittyvistä esiymmärryksistä, joihin yksittäisten asioiden ymmärrys perustuu. Kokonaisuuksien esiymmärrys sen sijaan määräytyy edeltävien yksittäistapausten ymmärryksen pohjalta. Jokainen uusi ymmärrys yksittäisistä tapauksista muokkaa kokonaisuutta koskevaa esiymmärrystä ja vaikuttaa siten yksittäistapausten ymmärtämiseen. Ymmärryksemme tutkittavasta aiheesta lisääntyy siis vähitellen liikkeessämme hermeneuttisella kehällä, ja vaikuttaa edelleen tapaamme tarkastella ja ymmärtää aihetta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 144.)

Diskurssintutkimuksessa ei käytetä vain yhtä menetelmää, kuten edellä on jo mainittu, vaan eri tutkimuksia yhdistää yhteinen teoreettinen tausta, erityisesti sosiaalisesta konstruktionismista kumpuavat ajatukset kielen sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta ja kielen sekä sosiaalisen toiminnan yhteenkietoutuneisuudesta, johon palaan hiukan tarkemmin vielä seuraavassa luvussa. Siksi diskurssintutkija joutuu aina puntaroimaan ja pohtimaan, mikä olisi paras tapa analysoida juuri tätä aineistoa, ja löytää vastauksia juuri näihin tutkimuskysymyksiin. Valinnanvapaus on yhtä aikaa hankala sekä vapauttava. Koska diskurssianalyyseissä ei pyritä yhteen oikeaan tai tyhjentävään tutkimustulokseen, ei myöskään mikään menetelmä ole pakollinen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 163-164.)

Tutkijan tavoitteena on tavoittaa aineistollaan ja sen analyysillä jotakin tutkittavalle ilmiölle ominaista, sillä aineisto on osa laajempaa ilmiötä, ja väline, jolla tarkastella tätä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 165). Etsin siis aineistostani jotakin ominaista perhehoidosta, sosiaalityöstä sen parissa, sekä sosiaalityöntekijöiden tavasta muistella kollektiivisesti näitä kahta. Yksi tärkeä konkreettinen analyttinen työkalu diskurssintutkimuksessa sekä kaikessa laadullisessa tutkimuksessa on kirjoittaminen (emt). Tutkija siis lähestyy aineistoaan kirjoittamalla havaintojaan siitä analyysiksi. Analyysi taas etenee kirjoittamalla, ajattelemalla ja kirjoittamalla uudelleen. Lopulliseen työhön tästä työvaiheesta jäävät vain kirjoittamisen ja ajattelun kautta kiteytyneet havainnot. (Emt.)

Aineiston analyysi aloitetaan käymällä sitä systemaattisesti läpi valitun näkökulman kautta. Aineiston kuvaus ei ole analyysia, mutta analyysivaiheen alussa se auttaa ymmärtämään aineistoa. Analyysin aikana aineisto pilkotaan osiin, rakennetaan uudestaan, eheytetään ja täydennetään siten, että siitä voidaan löytää vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Oleellista diskurssianalyysissa on kuitenkin pyrkiä analysoimaan aineistossa rakentuvien merkitysten suhdetta kontekstiin ja sosiaaliseen toimintaan. Tämä analyysin ydin on suorassa yhteydessä diskurssintutkimuksen perusoletuksiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 166.)

Analyysin fokus on merkityksissä: millaisia merkityksiä tutkittava ilmiö aineistossa saa, ja miten nämä merkitykset muuttuvat esimerkiksi ajan suhteen, ja mitkä merkitykset puuttuvat kokonaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 167). Juuri tätä on tavoitteena keskittyä analysoimaan tässäkin tutkielmassa. Tutkimuskysymys ohjaa analyysia, eli keskityn tarkastelemaan niitä kielen ja vuorovaikutuksen piirteitä, jotka antavat minulle tarpeellisia vastauksia. Kaikkea mahdollista ei analysoida.

Kuten edellä on käynyt ilmi, on diskurssianalyysi kaikkea muuta kuin tarkkaan strukturoitu tutkimusmenetelmä. Päinvastoin, diskursseja voi tutkia kukin omalla tavallaan. Yhteistä on katseen kohdistaminen merkityksiin. Aineistoa luetaan pysähtyen, kysyen ja pohtien, yhä uudelleen. Omat ennakkokäsitykset kyseenalaistetaan, ja pyritään löytämään aineistosta myös sellaisia merkityksiä, joista ei ääneen puhuta. Analyysi voi olla löyhää tai hyvin tarkkaa. Tämän tutkielman kohdalla etenen löyhästä tarkempaan, eli käyn läpi aineistoa ensin harvemmalla kammalla, ja tämän kautta valikoituneita osa-alueita tiheämmällä kammalla. Ohjenuoranani ajatus siitä, että diskurssintutkimusta oppii tekemällä sitä rohkeasti.

5 Aineistosta, analyysista ja kollektiivisuudesta

Kuten edellä olevassa luvussa kävi ilmi, on diskurssintutkimuksessa kyse vaikeasti määriteltävästä, monitieteisestä, jatkuvasti kehittyvästä ja liikkeessä olevasta tieteenalasta. Pääajatuksena on tarkastella kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan suhdetta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 7.) Diskurssin käsitettä

ei voi määritellä yhdellä tapaa tyhjentävästi (emt, 26). Tämä luo tutkijalle paineita, sillä ei ole jotakin tiettyä kantaa ja analyysin reittiä, jota seurata. Se, mitä tutkija voi tehdä, on perustellusti valita, mitä hän diskurssilla kulloinkin tarkoittaa ja paikantaa oma valintansa alan tutkimuskenttään (emt). Diskurssin merkitys ei siis ole tutkijallekaan pysyvä. Yhteinen tekijä kaikille diskurssi-käsitettä käyttäville tutkijoille on, että kieli nähdään sosiaalisena toimintana ja todellisuutta rakentavana resurssina, jota voi käyttää monin tavoin ja eri seurauksin. (Emt.)

Aloitan pian aineistoni varsinaisen analyysin. Sitä ennen haluan nostaa esille diskurssien maailmasta vielä yhden näkökulman, jonka pyrin pitämään mielessäni koko analyysin ajan. Se on diskurssien ja sosiaalisen toiminnan kaksoiskierteinen suhde ja diskurssin dynamiikka (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 49). Koska kielenkäyttö vaihtelee tilanteen mukaan, ja toisaalta sosiaalinen tilanne ohjaa ja normittaa kielenkäyttöä, muodostuu diskurssin dynamiikkakin kaksisuuntaiseksi. Se, miten kieltä ja muita resursseja käytetään, vaikuttaa niin puheena oleviin asioihin ja tilanteeseen kuin myös puhujan ja kuuntelijan välisiin suhteisiin. Tämä pätee myös toisinpäin, eli vuorovaikutustilanne ja laajempi yhteiskunnallinen tilanne vaikuttavat siihen, miten kieltä on mahdollista, suotavaa tai vaikeaa käyttää. (Emt.)

Tämän kaksisuuntaisen dynamiikan pitäminen mielessä koko analyysin ajan on mielestäni erittäin tärkeää, sillä sen myötä ymmärtää minkä vuoksi diskurssien tutkiminen on merkittävää. Ne vaikuttavat sosiaalisiin tilanteisiin, ja sosiaaliset tilanteet vaikuttavat niihin. Sosiaalityöntekijöiden sosiaalinen tilanne on tärkeä jo siksi, että se vaikuttaa siihen millaisia diskursseja ja millaista kielenkäyttöä tässä ryhmässä voidaan tuoda esille. Kielenkäyttö ja diskurssit sen sijaan vaikuttavat sosiaalisiin tilanteisiin. Kuten sosiaalisen muistamisen teoriakin korostaa, sosiaaliset tilanteet ja muistelu muokkaavat sosiaalista ryhmää ja sen kollektiivista muistia. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta tilanteet muokkaavat myös sen piirissä käytettyjä diskursseja ja kielenkäyttöä. Tässäkin huomataan, kuinka sosiaalisen muistamisen teoria ja diskurssintutkimus sopivat hyvin samaan tutkielmaan. Ne ovat kiinnostuneita samasta asiasta, kumpikin omasta näkökulmastaan. Sosiaalinen vuorovaikutus on molemmissa pääroolissa.

Tämän tutkielman aineistona toimii viiden sosiaalityöntekijän reilun kolmen tunnin mittainen ryhmämuistelutilanne. Alun perin tarkoituksena oli järjestää kaksi kahden tunnin mittaista

ryhmätapaamista, mutta keskustelijoille itselleen oli helpompaa, että pidettiin vain yksi pidempi tapaaminen. Itse olin tutkijana läsnä tässä tilanteessa, ja minulla oli valmisteltuna teemojen runko¹⁵, jonka myötä aioin tarvittaessa johdatella keskustelua. Tavoitteenani oli, että ryhmä muistelisi mahdollisimman vapaasti, sillä sosiaalisen muistamisen teorian kautta halusin korostaa ajatusta ryhmän itseohjautuvuudesta ja sen yhteisen aktiivisen menneisyyden kannattelevasta voimasta. Tässä sosiaalityöntekijöiden ryhmässä kaikki osallistujat tunsivat toisensa. He siis olivat jo valmiiksi ryhmä, joka oli muistellut asioita yhdessä lukemattomia kertoja aikaisemminkin. Lähdin siksi liikkeelle oletuksesta, että heillä myös on oma tapansa muistella, ja että tämän oman muistelutavan kautta on saatavissa kaikista eniten tietoa siitä, millä tavalla tämä ryhmä merkityksellistää omaa menneisyyttään.

Ryhmämuistelutilanne lähti liikkeelle kuitenkin minun aloitteestani. Minulla oli intressinä saada tietoa sosiaalityöntekijöiden työuran aikana tapahtuneista asioista ja sosiaalityöntekijöiden ajatuksista heidän työuraansa koskien. Kutsuin heidät paikalle tiettyyn aikaan, ja he lukivat ennen ryhmätilannetta tutkimussuunnitelmani, jonka kautta heillä oli jonkinlainen kuva siitä, mitä haluaisin heiltä kuulla.

Jotta keskustelu lähti liikkeelle, täytyi minun pyytää osallistujia aloittamaan jostakin. Aloitin tekemäni teemoittelun ensimmäisestä teemasta, ja pyysin heitä muistelemaan uransa aikana tavattuja lapsia, perheitä ja sijaisperheitä. Keskustelu lähti liikkeelle perheistä, ja alkoi kulkea omia polkujaan. Kysyin muutaman tarkentavan kysymyksen jossain vaiheessa, mutta muuten en joutunut ohjailemaan keskustelua. Tarkistaessani listaani, huomasin, että kaikki rakentamani teemat olivat tulleet käsitellyiksi ryhmän keskustelun aikana.

Vaikka ryhmämuistelutilanteessa ei ollutkaan sinänsä kyse haastattelusta, jossa tutkija olisi esittänyt kysymyksiä, joihin osallistujat olisivat vastanneet, pätee siihen kuitenkin moni haastattelutilanteita määrittelevä tekijä. Vaikka muistelutilanteen tavoitteena oli pitää keskustelua mahdollisimman lähellä tavallista arkikeskustelua, eroaa se kuitenkin siitä jo lähtökohdaltaan. Juuri näitä keskusteluja ei olisi koskaan käyty, jos en olisi graduntekijänä ottanut yhteyttä osallistujiin. Tutkimus toimii siis lähtökohdana keskustelulle, ja osallistujien erilaiset roolit ohjaavat sen kulkua. Tutkijalla on tiedonintressi, ja osallistujille jää tiedon antajan rooli. Muistelijat odottavat tutkijalta kysymyksiä, ja kokevat kenties epävarmuutta alkaa kertoa asioita, ennen kuin tietävät mitä tutkija varsinaisesti haluaa

¹⁵ Liite 2.

tietää. Tutkimuksen aihe suuntaa keskustelua, ja eri muistelukerroille annetut otsikot ja teemoittelut tarkentavat keskustelun suuntaa. (Vrt. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22-23.)

Tarkemmin määriteltynä tämän tutkielman ryhmämuistelutilanteeseen pätevät samat reunaehdot kuin ryhmähaastattelutilanteisiin tai lähinnä ryhmäkeskusteluihin yleensäkin. Anu Valtosen (2005, 223) mukaan ”Ryhmäkeskustelulla viitataan järjestettyyn keskustelutilaisuuteen, johon on kutsuttu joukko ihmisiä keskustelemaan tietystä aiheesta fokusoidusti, mutta vapaamuotoisesti, tietyksi ajaksi, yleensä noin kahdeksi tunniksi”. Tämän tutkielman ryhmätilanne kesti yli kolme tuntia, vaikka sen oli alunperin tarkoitettu kestävän vain kaksi. Ryhmäkeskusteluissa vetäjä ei itse aktiivisesti osallistu keskusteluun, vaan keskusteluvastuu siirretään osallistujille. Näin on tässäkin tutkielmassa.

Ryhmäkeskusteluihin vaikuttaa paljolti se, kuinka ryhmä on koostettu. Keskustelun lähtötilanne on erilainen riippuen siitä ovatko osallistujat tuttuja vai tuntemattomia toisilleen (emt, 229).. Tässä tapauksessa osallistujat tunsivat toisensa etukäteen. Tuttuudessa on hyötyjä sekä haittoja. Tässä tapauksessa hyödyt ovat moninkertaiset mahdollisiin haittoihin nähden, sillä missään muussa kuin tutussa ryhmässä ei syntyisi niin syvällistä keskustelua kuin tämän tutkielman ryhmäkeskustelussa syntyi. Lisäksi muu kuin keskenään tuttu ryhmä ei voisi keskustella tutkimuskysymystä hyödyttävällä tavalla tutkielmani aiheesta. Yhteinen muistelu ja jaetut merkitykset yhteisestä työurasta ovat sellaisia teemoja, jotka vaativat keskenään tutun ryhmän keskustelun aineistoksi tutkielmalle.

Tämän tutkielman ryhmämuistelutilanteet voidaan niiden lähtökohdan mukaan luokitella puolistrukturoituihin teemahaastatteluihin (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11). Muistelulle on olemassa valmiiksi mietityt teemat, jotka on jaettu alateemoihin. Haastattelun on lähtökohtaisesti ollut tarkoitus rakentua keskusteluksi, ja selkeää kysymys – vastaus –rakennetta on pyritty siten välttämään. Etukäteen tehty teemoittelu kuitenkin ohjaa keskustelua pysymään aiheessa ja auttaa haastateltavia siirtymään aiheesta toiseen. Haastattelija voi lisäksi kysyä tarkentavia keskustelutilanteessa syntyviä kysymyksiä, jotta aineistosta muodostuu mahdollisimman helposti luettava, eikä siihen jää aukkoja. Näin tein minäkin.

Teemahaastattelu antaa haastateltaville tilaa ohjata itse keskustelua haluallaan tavalla, ja varmistaa samalla, että tarkoitettut aihepiirit käydään varmasti läpi. Täysin strukturoimatonta haastattelua ei voi

olla olemassakaan, sillä aina on olemassa ainakin syy, miksi juuri tietyssä tilanteessa haastatellaan tiettyä ihmistä (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 12). Haastateltavan on myös hyvin vaikea kertoa asioita ilman minkäänlaisia vihjeitä siitä, mikä haastattelijaa kiinnostaa. Haastattelija siis ohjaa haastattelua ainakin eleillään ja ilmeillään, vaikka varsinaisia kysymyksiä ei juuri esitettäisikään. (Vrt. emt.) Varmasti minäkin olen antanut keskustelun kulkiessa ryhmälle vihjeitä siitä, että heidän keskustelunsa kulkee toivomiani reittejä. Tästä he ovat mahdollisesti saaneet lisäpotkua jatkaa ja varmuutta nostaa esille uusia teemoja.

Vaikka ryhmämuistelutilanteessa keskustelu kulki itsestään, oli teemoiteltu runko kuitenkin olemassa, ja tarkistin sitä jatkuvasti keskustelun aikana. Jos joku teema olisi jäänyt käsittelemättä, olisin pyytänyt ryhmää pohtimaan sitä. Teemoitellun haastattelun henki oli siten mukana, vaikka se käytännössä jäikin lähinnä tutkijan ajatuksen asteelle.

Ryhmän jäsenten tuttuuden luomat paineet kannattaa muistaa tämänkin tutkielman analyysin aikana. Voi olla, että esimerkiksi joitakin erimielisyyksiä ei tällaisessa tilanteessa tuoda esille, sillä niistä on kenties taisteltu jo monet kerrat aikaisemmin. Toisaalta samaa miltä olemista ei välttämättä korosteta, jos kaikille osallistujille on jo selvää, ketkä milläkin tavalla ajattelevat. Näille asioille ei voi mitään, mutta ne kannattaa analyysia tehdessä muistaa.

Sosiaalisen muistamisen teorian pohjalta on kuitenkin hyvin merkittävää, että ryhmä on "valmis", eikä tilannetta varten luotu. Muutoin jaettua aktiivista menneisyyttä ei olisi, ryhmän jäsenet eivät voisi tukea toistensa muistamista, eikä ryhmä puhuisi "yhteistä kieltä". Oma tehtäväni tämän tutkimuksen haastatteluissa oli juuri puitteiden luominen keskustelulle, ja lisäkysymyksiä esittäminen tarpeen mukaan. Tavoitteenani oli, että osallistujat onnistuisivat parhaalla mahdollisella tavalla tuomaan esille niitä asioita, joita he haluavat työstään perhehoidon parissa muistella. Tämän koen onnistuneen melko hyvin, sillä ryhmässä keskusteltiin juuri niistä asioista, joita ryhmän jäsenet itse toivat keskusteluun.

Tutkimusaineisto on litteroitu karkeasti siten, että äänenpainoihin, korostuksiin ja taukojen pituuteen tai päällekkäin puhumiseen ei ole takerruttu, vaan keskiössä on puheen sisällön kuvaaminen. Koska tässä tutkielmassa ollaan kiinnostettu merkitysten rakentumisesta keskustelun aikana ilmenevissä diskursseissa, eivät vuorovaikutuksen muut kuin sisällölliset seikat ole niin merkittäviä analyysin

kannalta. Karkea litteraatio on tutkimuksen tavoitteen kannalta riittävä.¹⁶ (Vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 161-162.) Etsin analyysissäni litteroidun transkription kautta niitä polkuja, jotka johdattavat lähemmäksi asetettujen tutkimuskysymysten vastauksia.

Sosiaalityöntekijäryhmä, joka aineistossa puhuu, on käynyt läpi työuransa aikana suuren organisaatiomuutoksen, jonka myötä koko sijaishuollon sosiaalityö on järjestetty uudelleen. Työ, jota on tehty aikaisemmin yhdessä paikassa yhden työryhmän voimin, on jaettu useampaan paikkaan ja useammalle työryhmälle. Tämä tapahtuma on ollut työntekijöiden työuralla suuri mullistus, ja se onkin läsnä koko aineistossa. Tämän suuren muutoksen myötä tarkastelu on hyvin pitkälle ennen - nyt - tyyppistä. On aika ennen muutosta, ja aika muutoksen jälkeen. Ajallisia vivahteita ei ole helppoa löytää näiden ajanjaksojen sisältä, sillä suuri muutos peittää ne alleen ja pelkistää muistettua.

Tämänkin vuoksi ajallinen tarkastelu jää vähäiseen rooliin, ja keskityn analyysin aikana tarkastelemaan aineistosta esiin nousevia perhehoidolle ja sosiaalityöntekijän roolille annettavia merkityksiä. Ennen - nyt - asetelma on kuitenkin niin vahvasti läsnä, että sen taatusti huomaa aineiston analyysia lukiessa. Sen vuoksi sen olemassaolo on hyvä noteerata, kuitenkin kiinnittämättä siihen liikaa huomiota, sillä tämän tutkielman tarkoituksena ei ole tarkastella yksittäistä organisaatiomuutosta. Sosiaalityöntekijyyden kokemuksiin se ei kuitenkaan voi olla vaikuttamatta, ja siihen keskittyvän tarkastelun kohdalla se tulee erityisen vahvasti esille.

Koska tutkielmani aihepiirinä on kollektiivinen muisteleminen, ja se muodostaa koko selkärangan tälle tutkielmalle ollessaan sen teoreettisena pohjana, on mielestäni tärkeää sanoa vielä jotakin muistelun kollektiivisuudesta juuri tässä sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistossa. Millaisia sosiaalisen muistelemisen elementtejä aineistossa nousee esille, vai nouseeko siinä esille mitään sellaista, mitä voisi nimittää erityisen sosiaaliseksi, ja sitä kautta muistelemista eteenpäin vieväksi tai tukevaksi. Konstruktionismin perinteen mukaisesti tässäkin kohtaa on mahdollista luoda yksi potentiaalinen konstruktio siitä, millaiset asiat voisivat kertoa muistelun kollektiivisuudesta tämän aineiston kohdalla.

Koska muistelijoina toimii toisilleen tuttu ryhmä, on heillä välttämättä sellaisia muistoja, jotka he yhdessä jakavat. Aineistossa todella kuuluu sellainen yhteisyys ja yhteisöllisyys, jonka henki kantaa

¹⁶ Litterointimerkit ks. Liite 1.

muistelua eteenpäin. Yhdessä muistelemisen naurattaa. Tässä aineistossa nauretaan todella paljon, vaikka puheenaihe on monella tapaa raskas. Yhteistä työntekoa muistellaan lämmöllä - myös erimielisyyksiä ja kiistoja. Koetan seuraavilla tekstikatkelmilla tuoda lukijalle esiin sen yhteisöllisyyden tunnelman, jonka itse tunsin ympärilläni ollessani mukana tämän sosiaalityöntekijäryhmän muistelua seuraamassa. Lisäksi näiden katkelmien myötä pääsemme jo hiukan sisälle siihen maailmaan, jota seuraavissa analyysiluvuissa tullaan käsittelemään.

Yhteiset jutut, me-henki ja ylpeys

Yhteinen tekeminen, yhteiset jutut, kuten ryhmää yhdistävät sanonnat ja periaatteet herättävät muistelun aikana sosiaalityöntekijöissä hilpeyttä ja nostavat esille selkeän yhteishengen.

S1: Tai mä muistan aina sen, tai mitä joskus aina muistuttaa, muistatteks te kun X:kin muistutteli itelleen että pitää mennä korva edellä.

S2: Joo, se oli, se oli se, meil oli näitä

S3: Mä muistan, ja ajoittain muistan senkin edelleen et silloin jos meni joskus suu edellä ja sit tuli yllättäen turpiin, kun sä menit ja sä olit valmistautunu, et nyt tääl on tämmönen ja tämmönen nyt näin, niin ei siel ollukkaa enää se tilanne päällä, et sä menit aivan eri todellisuuteen.

S2: Mä olinki unohtanu et meil oli tämmösiä sanontoja, et korva edellä mennää.

S1: Ja emme valitse puolisoa

S2: Emme ole valitsemassa puolisoa.

S3: Joo, emme valitse puolisoa. Et tykkääkö mä et toi ihminen vois olla mun ystävä, ton kans mä en ois ikinä missään tekemisissä.

S1: Ton kans en ainakaa menis naimisii, herranjumala

S3: Nii, nii. Ku tää on kuitenkin tämmöstä hommaa, nää ihmisten tykkäämiskysymykset on hankalia. Sit toisaalta niist on joskus hyvä puhua. Ihmisiähän mekin ollaan, tottakai me tykätää jostain toisesta enemmän kun toisesta. Et tavallaan hyväksyttiin se et näin on, et oltiin niin ammatillisia. Ei ne meil ollu et ne perheet olis ollu tavallaa joku klooni sitte.

Sanonnat ja yhteiset jutut nostavat pintaan me-hengen. Näinhän me tehtiinkin, tämä oli meidän yhteinen juttu! Yhden yhteisen, oman jutun muistaminen johtaa toiseen. Muistattekos tämänkin? Ryhmä toteaa yhdessä, että tämä oli hyvä, tämä toimi, ja me keksimme sen. Ylpeys omasta työstä ja sen tekemisestä omalla tavalla, omalla persoonalla, nostaa pintaan kollektiivisen hyvän olon.

Erilaiset persoonat työssä yhdessä

Työntekijöiden omat persoonallisuudet ja niiden merkitys tulevat esille muistelussa. Ryhmä kokee, että oma persoona on ollut tärkeä osa työtä ja työyhteisöä. Jokainen on ollut omanlaisensa, mutta silti on tultu toimeen hyvin.

S1: Niin mä ajattelen että me tehti sitä myös omalla persoonalla

S2: Nii, [nii]

S1: [ja se] sallittiin niinkun olla että, ja sit semmonen niinku määkin et kyllähän me nyt yhteen puhallettiin vaikka niinku joissain asioissa ehkä oltiin pikkusen eri mieltä toinen ja toinen ja se et autettiin toista ja ajattelen itteki et oli niinkun helppo pyytää apua toiselta kun oli itte, juuri näistä jos sattuu jotain yllättävää ja ongelmaista niin kyllähän me se porukalla mietittiin et mitä tässä voi ajatella. Ja se mitä mä ajattelen et semmosta pysyvyyttä, sitä me edustettiin.

Yhdessä eri mieltä

Eri mieltä olemisesta voidaan myös keskustella, ja sitä muistellaan pilke silmäkulmassa. Se ei ole ollut maailmanloppu, ja puhuminen on auttanut eteenpäin niistäkin tilanteista, joissa yhteistä säveltä on ollut hankala löytää.

S1: Vaik oltii eri mieltä ja saatettiin olla kovastikinniin ei tarvinnu niinkun sellasia asioita pelätä ja sitte toisaalta niin mä aattelen et siitä turvasta mitä siinä työyhteisössä koki niin siitä kasvo varmaan toisaalta se rohkeus niitten perheittenkin kans ottaa tosi vaikeita asioita puheeks.

S2: Aivan

S1: ...ja tuosta eri mieltä olemisesta niin tässä tuli mieleen taas yksi ku meillä oli silloin pyöreä pöytä minkä ympärillä me oltii, ja oli sit yks sellanen, tosi vaikee se sijotus, (naurahtaa) voi herttinen, voi herttinen aika sitä suukopua mikä me toistemme kanssa käytii ja oltii eri mieltä ja näin ja siinä, siis siinä kun se sittehän se loppukin siihen että todettiin että ahah, meil onki nyt tässä vähä vaikeempi juttu me ei päästä tästä yksmielisyyteen mutta jos ulkopuolinen olis kuunnellu sitä kärpäsenä katossa nii ois aatellu että noi ei pysty ikinä tekemää yhteistyötä. (hymistelevät yhdessä) Mut sit siitä kukin lähti syömää ja sitte taas jatkettiin, että se oli musta sillai se oli sit sillä selvä.

S2: Ratko sitä ja miätti sitä tykönää ja

S1: [Nii nii] Ja sitte yön yli nukuttuamme, saatoimme vaihtaa mielipidettä, aina joskus.

Hyvää yhteishenkeä on mukava muistella. Eri mieltä oleminen ei ole heikentävä, vaan yhteishenkeä voimistava asia, kun se liittyy vain asioihin, eikä ihmisiin. Kun tilanne on ohi, voidaan jatkaa eteenpäin, ja muuttaa omaa mielipidettä, jos muiden näkemys alkaa vaikuttaa paremmalta. Sosiaalityöntekijäryhmästä välittyy kuva tiiviisti yhteisöllisestä porukasta, joka on uskaltanut olla eri mieltä.

S1: Mä jossain vaiheessa taisin sanoakin, että me ollaan hyvin erilaisia persoonia. Ja totaniin, se mikä, en tiedä mistä se edes lähti ja mistä se henki tuli sillä lailla että yritettiin sit hyödyntää sitä, niinku sitä

erilaista persoonallisuutta, että se ei ollu sellanen asia... En mä nyt sitä sano, kyllähän me keskenänsä kähistii ja riideltii ja oltii eri mieltä ei tää nyt niin auvoista ollu, mutta se että (huokaus) miten mä nyt sen sanon ... no esimerkiks se että X:llä oli joku perhe ruikuttanu lisää rahaa ja se tuli mun tykö että et viittis soittaa sinne ja sanoo ettei sitä rahaa nyt oo kun se kävis sulta paljo helpommin ku multa. No tottakai mää kun se kävi multa paljo helpommin. Sitte taas jonku muun asian joku muu olis hoitanu helpommin. Mut meil ei ollu sellasta että me oltais niinku käyty sanomaa että no mut mikset itte soita, voisit sääki joskus sanoo, että tiittää et se on sit sellanen ääritapaus et se on parempi jos tehhä näin. Sit se että (.) niinku (.) miten mä sen osaisin selittää, että hyödynnettii erilaisia persoonia aika paljo.

S2: Ja tavallaa kateutta meil ei varmaan ollu.

S1: Ei

S2: Sitä mä kans ykskaks nyt mietin et sehän on aika tavallista että työyhteisös on kateutta

S1: Nii, nii

S2: myöskin ilmassa, mut olik meillä?

S1: En mää kyllä tiää et meil olis ollu

Kollektiivisuus muistelussa syntyy pienistä asioista. Toinen jatkaa toisen ajatusta. Yksi muistaa toisen sanomasta jonkun toisen asian, jota ei olisi muuten muistanut. Yhteisen toimintatavan tai yhteisten asiakkaiden ja jaettujen tilanteiden muisteleminen naurattaa ja ollaan hetki yhtä porukkaa, jolla on paljon jaettavaa yhdessä. Kollektiivisuus on ehkä eniten siinä mitä ei sanota. Se on siinä tunteessa, että juuri näiden ihmisten kanssa jakaa jotakin. Me tiedämme, vaikka emme sanoisi. Tunne nostaa ilon pintaan, ainakin tässä tapauksessa. Käsitys yhteisestä työrupeamasta muodostuu yhdessä. Tämäkin muistelutilaisuus on osana luomassa sitä kokonaistunnelmaa, joka osallistujilla on yhteisestä taipaleestaan ja itsestään sosiaalityöntekijöinä.

6 Millainen perhehoito muisteluaineistosta löytyy?

Muistelutilanteeseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden into muistella työtään perhehoidon parissa lähti liikkeelle heidän kokemastaan tarpeesta tallettaa tietoa perhehoidosta tuleville työntekijöille. He halusivat vetää yhteen kokemaansa ja päästä irti pelosta menettää muistamansa asiat. Tiedon katoaminen työyhteisöstä haluttiin estää, sillä organisaatiomuutoksen myötä he olivat kokeneet sen omalla kohdallaan:

On jotenki vähä semmonen palikkaleikkiolo itelläki et täs oli sitä ja täs oli tätä ja mä oon jossain vaihees uskaltanu sanoo äänee et siis substanssiosaaminen katos. Ku ihmiset lähti. Niitten mukanahan se kävelee organisaatiosta ulos.

Ihmiset lähtevät, tieto lähtee ja substanssi katoaa. Työn sisällön osaaminen työyhteisössä vähenee. Tämän vuoksi työntekijät halusivat istua alas ja muistella mitä perhehoidosta oli jäänyt heille siihen mennessä käteen. Jospa muistelemalla ja tallettamalla osa siitä tiedosta ja osaamisesta olisi pelastettavissa.

Seuraavassa alaluvussa pohdin, mitä perhehoito on ja minkälaisia asioita se pitää sisällään. Diskurssianalyysin hengessä pyrin löytämään perhehoidosta käydystä keskustelusta yhtenäisiä merkityskokonaisuuksia, diskursseja, joiden kautta on mahdollista kurkistaa perhehoidon ja sosiaalityön maailmaan. Jaan tarkasteluni kolmeen osaan. Tämän perhehoidon sisältöjä käsittelevän osion lisäksi tarkastelen aineistosta esiin nousevia sosiaalityön erityispiirteitä, sekä lopuksi sosiaalityöntekijöiden muistelun kollektiivisia piirteitä.

6.1 Lapsi ansaitsee perheen, perhe selviytyy lapsen vuoksi

Arvokas lapsi

S¹⁷: ...se et kaikkien lasten osalta, jos ei nyt mietitä ihan selkeesti jotain nuorisorikollisia tai näitä niin mietitään myöski sitä perhettä siinä porukassa, koska ne tilanteet vaihtelee. Joskus voi olla perhe hyvinkin haasteelliselle, joku toinen kerta ei me kaikki tiedetään tässä se, et siinä mielessä on tärkeitä aina pohtia sitä, et hetkinen, et voiskohan sitteki...

T: Et ajatellaan niin, kun sä sanot että joka lapsesta, et joka lapselle annetaan

S: se mahdollisuus

Perhehoidon näkökulmasta aineistostani nousee esille yksi diskurssi ylitse muiden. Sen nimeän *arvokkaan lapsen* diskurssiksi. Tälle diskurssille on ominaista perhehoidon näkeminen nimenomaan lapsen edun näkökulmasta - perhehoito on siis arvokasta siksi, että lapsi on arvokas, ja se on lapselle parhaaksi.

¹⁷ Litteroiduissa katkelmissa käytetään tutkijasta kirjainta T, ja sosiaalityöntekijöistä kirjainta S. Kun sosiaalityöntekijöitä puhuu samassa katkelmassa useita, numeroidaan heidät S1, S2, jne. Numero ei kuitenkaan ole samalla puhujalla pysyvä, vaan numerointi on tehty kuhunkin katkelmaan erikseen, siten että katkelmassa ensimmäisenä puhuva sosiaalityöntekijä saa numeron 1, ja toisena puhuva numeron 2 jne. Numeroilla ei siten voida yhdistää saman ihmisen kommentteja toisiinsa.

Ajatus siitä, että jokainen lapsi ansaitsee tilaisuuden päästä perheeseen, muodostaa tämän diskurssin kivijalan. Edellä olevassa otteessa olen kysynyt sosiaalityöntekijöiltä, onko eri aikoina ollut erilaista sen suhteen, millaiset lapset valikoituvat perhehoitoon ja miten. Eräs joukosta vastaa, että samanlaista koko uran aikana on ollut se, että jokaisella lapsella on mahdollisuus tulla harkituksi, ja jokaisen kohdalla mietitään, olisiko perhe sittenkin mahdollinen. Näin on ollut riippumatta organisaatorakenteesta ja työtavasta.

S1: Sillonhan se saatto olla tavallaan sen lähettävän sosiaalityöntekijän oma arvio et ei löydy perhettä.

S2: Tai ei niinkään se ettei löydy perhettä vaan hän katsoo sen ettei ole sopiva perheeseen.

S3: Se perhehän löyty, lähes aina.

S2: Tai siis se, sit sehän oli meidän...

S1: Niin mehän sitte saatettiin ilmoittaa että ei löydy, mut tosiaan ne tulee kun ne tulee ne pyynnöt kaikki sinne, nii siellä voi olla, käy niinkin et jonkun lapsen kohdalla on pyyntö laitokseen, ja me käännetään sitä asiaa toisinpäin. Että hetkinen että tässähän saattais olla tällä hetkellä joku.

Perhehoidosta välittyä tämän diskurssin kautta kuva vahvasti moraalisenä toimintana, joka on tarkoitettu lapsen parhaaksi. Sijoitettavalle lapselle perhehoito on parasta mitä hän voi saada, ja asialleen vihkiytyneet sosiaalityöntekijät ovat tämän ajatuksen puolestapuhujia.

2000-luvun ilmiönä lastensuojeluun ilmaantuneet yksityiset sijoituspaikat näkyvät myös tässä perhehoitoa puolustavassa diskurssissa. Yksityinen ostopalvelu saa kritiikkinsä, ja näyttää korostavan ennestään perhehoidon hyviä puolia:

S1: Ittekin ajatteli että näin että sijaisperhe tarvitsee enemmän tukea kun ostopalvelusijotus ja ammattilaiset ja näin, niin se mulla ensimmäisenä yllätti ainaski ku nää sosiaalityöntekijät tuli juttelee ja problematiikka oliki näillä ostopalvelun toiminnassa ja avuttomuudessa. Ja kun tiesi juuri sitä että oli hyvin vaativia lapsia sijaiskodissa ja samalla lailla otettu ja perhe on kantanu ne ratkasevat vaiheet eteenpäin ja selviytyne, kovilla on ollu. Nii sit tällanen missä on ammattilaiset töissä ja niin ne niinku on välillä vähän avuttomia, niinku odottaa aika paljoki sitä tukea.

S2: Ja aika äkkiä niinkun ostopalvelupaikoistahan meillä suurin osa tulee näistä että laitetaan pois.

Siis laitetaan pois sillai että pitää ettiä paikka, siis siellä perheessä se on kuitenkin aika harvinaista.

S3: Eiks olekin et se on aika harvinaista

S2: Edelleen.

Sijaisperheet vaikuttavat edellisen keskustelukatkelman perusteella olevan todella hyviä siinä mitä tekevät. Sosiaalityöntekijät arvostavat sijaisperheitä todella korkealle, ja se näkyy hyvin usein heidän keskustelussaan. Sijaisperheet ovat tavallisia ihmisiä, ja pärjäävät vaikeiden lasten kanssa paremmin kuin ammattilaiset.

Sosiaalityöntekijät tuovat selkeästi esiin, ettei perhehoito ole helppoa. Jonkinlainen *selviytymiskurssi* on läsnä limittyneenä *arvokkaan lapsen* diskurssiin. Koska perhehoito on lapselle paras vaihtoehto, perheet ja lapset (sekä sosiaalityöntekijät) selviytyvät. Perhehoito on selviytymisen arvoista, koska lapsi on arvokas. Sijaisvanhemmat ovat niitä ihmisiä, jotka ymmärtävät tämän, ja heidän ansiostaan lapset pääsevät eteenpäin. Perhehoito vaikuttaisi rakentuvan vahvasti yksilöiden ympärille. Yksittäisillä ihmisillä on valtava vaikutus lopputuloksen kannalta. Sijaisperheessäkin vanhempia on vain kaksi. Heidän harteillaan lepää suuri painolasti, vaikka sijoituksen onnistuminen ei yksin sijaisvanhempien vastuulla voikaan olla.

”Siis mä muistelen niitä lapsia ja niitä sijaisvanhempia, siis aivan upeita tyyppejä on ollu sillai että jotenkin se arvostus ja kunnioitus on vaan lisääntyny vuosien mittaan niitä sijaisvanhempia kohtaan ja lapsia, urheita lapsia kohtaan ja nuoria. Että muutamat on, on niinku olleet yhteydes ja mun tekis mieli soittaa muutamille ihmisille ja sanoo että olitte tosi hyviä tyyppejä.”

”...niin niinku nähdä sen selviytymistarinan. Ja kuitenkin, onko se sitten aika vai mikä siin on tehny niin kylhän ne selviytymistarinat oli niinku aika huikeita monen kohdalla ja tuntu, tunsit sitte siin sen palautteen sitte saaminen ku ne oli joskus maailmalla ja ne ottaa yhteyttä ja niillä menee niinku sillai hyvin nii se jää, jotenki sillai kun muistelee niin jääny sillai siitä päällimmäiseksi. Kieltämättä sitä tosiasiaa että siellä oli niitä omia vaikeuksia ja siellä oli niitä epäonnistuneitakin tarinoita mahtunu joukkoon mut kuitenkin voittopuolisesti se oli semmonen.”

Epäonnistumisiakin mahtuu mukaan, se on luonnollista, varsinkin kun huomioi perhehoidon kasvaneet paineet. Kuitenkin edellä olleessa lainauksessa todettiin, ovat selviytymistarinat kuitenkin ylitse kaikkien epäonnistumisten. Lisäksi todetaan, että lapsen pois laittaminen sijaisperheestä on edelleen aika harvinaista. Harvinaisempaa kuin ostopalvelupaikoista. Vaikka sijaisvanhemmat joutuvat selviytymään paljon muustakin kuin pelkästä lapsesta huolehtimisesta.

”...ku mää ajattelen että näiltä perheiltä vaaditaa mun mielest vielä enemmän ku silloin yhteyskytlyvul. Varmaan lasten hoitosuus on varmasti kasvan, mut myöski se aikuisten välinen yhteydenpito on niinku musta räjähdys, jotenkin, en mä nyt tiä onko se liian iso sana mutta totaalisesti kasvanu mun mielestä siitä, ja se vaatii niinku erilaisia taitoja ... niinku aattelen et tosi hyvä että sijoitukset ei oo lähteny purkaantuu, mut että millä tavalla niinku selvittä, taikka tukis niinku perheitä niinku selviää niissä aikuiskontaktsteissa, et vaikka lapset on on niinku X sano että huh että miten ne jaksaa niinku päivästä toisee, mut useimmin kuitenkin kai kokee ne aikuiset vielä vaikeemmiks ja haasteellisemmiks et siinä on jotain...”

Sijaisperheet joutuvat siis selviytymään yhä hankalammista lapsista, ja heidän lisäksi myös biologisista vanhemmista, jotka voivat hekin olla hankalia. Miksi useimmat kuitenkin selviytyvät asioista, jotka eivät ammattilaisillekaan ole helppoja?

”Kun mä yritin aina sanoo et hei kun tuli niit takapakkeja ja ei tullukaa tapaamisii ja joitaki kännisii soittojakii niin kyllä mä sitte käänsin sen siten et en mä tiiä olikse oikein, että hei et jos ne toimis niinku normaalit suhtkoht tavalliset vanhemmat niin eihän silloin täällä teillä tämä lapsi olis. Täytyy aina muistaa että ei voi odottaa heiltä, siis voihan semmosen että ei nyt häirintää ja käyttäydytää ookoo eikä uhkailla, mut ei voi odottaa että ne pelaa kaikki, ku on muutenki jo elämä, että eihän ne pelaa niinku sellasen keskivertovanhemman, nehän oli musta monet vanhemmatki oli semmosia murkkuikäsiä niinku vähän niinku murkun kanssa siinä keskusteli ja sopi asioista, että juupas-eipäs keskustelua, että se on vähän niinku se lähtökohta.”

Perhehoidossa on siis lähtökohtana se, että asiat eivät ole normaalisti, eikä voi olettaa lapsen vanhemmilta normaalia käytöstä. Toiset selviytyvät siitä, toiset eivät. Selviytymiseen vaikuttavat monet asiat, mutta taustatekijäksi mainitaan suhtautuminen ihmisiin yleensä. Koulutuksesta, joka kuuluu perhehoitoon erottamattomana osana, ja jota seuraavassa luvussa pohditaan enemmänkin, on paljon hyötyä, mutta auttaako se, jos suhtautuminen ei ole alun perin kunnossa? Koulutuksella ei voida koulia kenestä tahansa sijaisvanhempaa, ja toki koulutukseen eivät lähde sellaiset, jotka eivät ajattele pystyvänsä työhön. Sosiaalityöntekijät kertovat, että kaikista halukkaistakaan ei aina sijaisvanhempia tule.

”...onko se loppujen lopuks se, miten suhtautua toiseen ihmiseen ja heikompaan ja sitte jolla on vähä kyseenalasta vanhemmuutta ja muuta, että miten ne ottaa vastaan... ei se auta vaikka siel lukee se rakastaa jos se ei tule semmosena selvänä et siin ei tarvi vääntää aina kättä et kuinka kohdata joku, niinku lapsen omat vanhemmat, niin tai sukua tai muuta...”

S1: Mä aattelin vielä sillä lailla et kyllähän siinä niinku sellanen, toivottavasti, aina pitäis muistaa että se ei unohdu, että siitä aina lähettii että laps ei ole syypää siihen sijoitukseen, ja sitä pitää kunnioittaa, sen lapsen täytyy antaa olla laps niitten omine juttuinensa mitkä sillä on ja kasvaa ja kehittyä, ja myöski sen lapsen vanhemman kunnioittaminen, siis sillä lailla, et jokaisessa on jotain hyvää, vanha klisee, mut se tuota niin, että ei tarvi hyväksyä sitä juomista, et siinä niinku rehellisesti, mut silti se on niinku sen, taikka siis kun sen kunnioittaminen niine vajavuuksineen mitä sillä on.

S2: Koska se on osa sitä lasta.

S1: Koska se on sitä lasta.

Lapsen ohella lapsen perheeseen ja sukuun suhtaudutaan *arvokkaan lapsen* diskurssissa kunnioittavasti, huolimatta perheen teoista ja puutteellisesta vanhemmuudesta. Lapsen ei tulisi joutua häpeämään vanhempiaan, tai kuulemaan heidän mustamaalaamistaan. Perhe on osa lasta, ja siksi sitäkin tulisi kunnioittaa.

Sijaisperheet ovat siis selviytyjiä, vaikka paineet ovat kasvaneet, lapset tulleet vaikeahoitoisemmiksi ja tehtävät lisääntyneet. Mistä se johtuu? Yhteen sosiaalityöntekijöiden keskustelusta löytyvään

vastaukseen keskityn tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden roolia perhehoidon parissa. Toinen vastaus liittyy sijaisvanhempiin itseensä, ja ”puhtaan” perhehoidon luonteeseen.

” mun mielikuvani on sieltä yheksänkytluvult että perheet haki lasta perheeseensä, ja nyt se on niinku niin kirjava sakki, et se on ammatti myöski, ja selkeesthän se on ammatti ”

Perhehoidon eetos löytyy tästä luvusta. Se on lapsi ja perhe, ja näiden kahden erottamaton yhteys. Ominaista tälle eetokselle on, ettei se ole millään tapaa kiistettävissä. Lapsi kuuluu perheeseen, ja lapsen ja perheen käsitteet tarvitsevat toisiaan tullakseen ylipäätään ymmärretyiksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tätä eetosta pyrittäisi haastamaan monellakin tapaa. Seuraavaksi käännämme katseen niihin haasteisiin tai uhkiin, joita sosiaalityöntekijöiden keskustelusta nousee esille.

6.2 Raaka raha ja muut perhehoidon haasteet

Edellisessä alaluvussa on tullut ilmi, että perhehoito näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden muistelussa hyvin arvokkaana ja tärkeänä asiana, jonka puolesta tulee tehdä töitä. Sijaisvanhemmat selviävät kasvavista paineista huolimatta ja jaksavat uskoa asiaansa - heitä tulee kunnioittaa. Perhehoidon eetos on moraaliltaan korkea, ja sen mukaisesti joskus jopa väärinymmärretty perhehoito tulee nähdä lapsen puolesta taistelemisena, *arvokkaan lapsen* edun ajamisena ja kamppailuna paremmasta tulevaisuudesta. Perhehoito on "hyvyyttä", jota nykyään kovin moni "paha" uhkaa.

Diskurssintutkimuksen hengessä kysyn kuitenkin, voiko asia olla näin suoraviivainen, näin yksinkertainen? Pinnalla puhutaan tästä, mutta pyrkiikö pinnan alta pulpahtelemaan mitään vastakkaista, mitään vastustavaa? Onko perhehoito läpeensä hyvää ja sijoitetulle lapselle paras vaihtoehto? Edellisen alaluvun lopussa saattoi pysähtyä tämän äärelle. Ennen perheet hakivat lasta perheeseen, nyt vastassa on kirjava sakki. Kirjava sakki ketä? Perhehoidossa vaikuttavat muutkin kuin lapsen etu ja selviytymistarinat.

Ammattisijaisvanhemmuus

Perhehoitajalaki, jonka myötä perhehoitoon tulivat palkkiot ja vapaapäivät, säädettiin vuonna 1992. Tämä näkyy käännekohtana myös sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistossa sen suhteen, miten sijaisperheet ja näiden suhtautuminen lapsiin on jossain määrin muuttunut vähitellen.

"Mä muistan silloin ku tulin kaheksankytluvun lopussa, silloiset perhehoidon tarkastajat olivat tehneet tämän kyselyn että kuka haluais palkkiota, ja kukaan ei halunnu. Ihan muutama oli siellä sellanen joka halus palkkion siitä populasta. Sitte kun tuli yheksänkytäkaks perhehoitajalaki ja se palkkio tuli, niin oli vain muutama jotka kieltäytyivät siitä palkkion ottamisesta. Ja me kyseltiin sitte ku siihen tuli tää vapaa, et kuka haluais niinku vapaata, nii kaikkihan ilmotti että ei, ei mitenkää omasta lapsesta niinku vapaata. Jos me mennää tänä päivänä, niin tänä päivänä jokainen perhe-, suurin osa perhehoitajista vaatii vapaata. Et kylhän tää niinku sillä lailla, sillä lailla niinku menee, ammatillistuu, ja perhehoitoliitto ajaa sitä, just ku se on niinku edunvalvojana että, että se mot-, toivottavasti se motiivi säilyy, että perhe haluaa lapsen, se ei oo ollenkaan huono motiivi."

Perhehoidosta vaikuttaa tulleen rahan myötä myös riskialtista. Motiivit tuntuvat olevan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta toisinaan kyseenalaisia, eikä perhe välttämättä aina etsikään lasta perheeseen, vaan mahdollisesti ammattia toiselle vanhemmista. Tällaisella motiivilla mukaan lähtenyt perhe ei ehkä olekaan yhtä sitoutunut, kuin "oikealla" motiivilla mukana oleva.

S1: Nii noissahan moni perhe, mehän tehti se sopimus sitte lähtien myös sijaisperheiden näkökulmista, eihän he voi, ettei ne voi olla sijaislapsen vanhempina jos ne sanoo et me lähetää nyt lomille, että bye-bye, mee sää siks aikaa hoitoo. Siis mennä jonnekki ulkopuolisen, yks sijaisisä just sano sitä että siinähän menee se kaikki työ pois se mitä he ovat tehneet, että se laps on heillä, se on heidän perheenjäsen, niin kauan kun se tarvitsee tukee he on sitoutunu siihen.

S2: Ku ajatellaa tota ku sanoit, perheenjäsen. Se on osa sitä perhettä eikä hoidossa siellä.

"Sit toisaalt tää on että ruvetaa perhehoitajaks, siin on vaimolle kiva työ tää perhehoitajuus. Ja että ruvetaa perhehoitajaks."

"Et tavallaa perhehoidon korvaukset on mahd-, nyt ollaa jos laki ei sanois et tällasii on, niin mehän ei oltais tässä. Että just nyt tän tyypisessä tilanteessa, se on mahdollistanu sen, se on vaan kestäny jonku aikaa, ennenkö ollaan, se tuli pikkuhiljaa, sehän ei ollu, musta vielä, kyllä jotain viitteitä oli niinkö yheksänkytluvun lopulla, mutta ei se oikeen vielä kauheesti meidän, joskus meille tuli jotain soittoja joista aisti et nyt on niinku vaan kysellää rahan perää. Mutta ne oli aika sujuvasti, me hoidettii ne pois, ne ei tullu ikinä edes valmennukse, et jotenki ne jäi niinkun matkan varrelle."

Tämän lähestymistavan olen nimennyt *ammattisijaisvanhemmuuden* diskurssiksi¹⁸. Se tulee sosiaalityöntekijöiden puheessa esille vastadiskurssina, pyrkien vastustamaan *arvokkaan lapsen* diskurssia, eli ajatusta perhehoidosta "puhtaana", lapsen parasta tavoittelevana ja moraalisesti korkeana itseisarvona. Siinä näkyy ammatillinen ote lapsen hoitamiseen, rahan merkitys sekä perhehoitajaksi rupeaminen työn saamiseksi. Sosiaalityöntekijät puhuvat siitä joidenkin toisten ihmisten ajatuksina, jonakin perhehoidon maailmaan ilmaantuneena, jota he eivät itse ole toivoneet, ja johon he suhtautuvat skeptisesti. Sitä ei pidetä läpeensä pahana, mutta riski siinä tunnustetaan. *Ruveta* sijaisvanhemmaksi on jollain vastakkaista sille, kuinka oikeasti ollaan sijaisvanhempia. Sijaisvanhemmuus on jotakin sellaista, mihin kuka tahansa ei noin vaan rupea. Yhdeksänkymmentäluvulla ammattisijaisvanhemmuutta oli hyvin vähän, ja yrittäjät pyrittiinkin jättämään "matkan varrelle".

Seuraavissa katkelmissa pohditaan perheiden motiiveja ennen ja nyt, sekä ongelmien ja lapsen "ulostamisen" yleisyyttä.

"Semmostahan ei niin paljo tullu, ku tietyl taval se motivaatio, se on vähä eri taval ku jos sä rupeet markkinoimaa, et nyt rupee perhehoitajaks, kun se että se lähtee vähä niinkun adoptiossa et se on se vanhemmaks tuleminen ja se on se tärkein hyväntekeväisyys. Niinniin, siel se syväl kuitenkin on se motivaatio, et miks mä rupeen sijaisvanhemmaks. Mikä on se syvällinen halu siihen. Ja silloin että jos on pintapuolista, niin semmonen pelko ja kokemus, et jos se ei oo se laps rakas tai semmonen, niin sitte ku tullaa sanotaako varhaismurrosiässä, sitte ku niitä ongelmii tulee nii ruvetaa niinku ulostaa sitä lasta, eri syin."

"Et tavallaa niinku näissä, osassa perheistä se on niinku hoitolaps jota hoidetaa niinku vuorokauden ympäri. Mut et voihan, siis ei se tarkota automaattisest etteikö ne vanhemmat olis hyviä vanhempia sille lapselle. Mut siin on kuitenkin se riski, että, että just kun tulee vähänkään häikkiä sen lapsen tai suvun kanssa, niin silloin lyödään niinkun (.) silloin (.) et et, hanskat tiskiän, tai lähetään vaatimaan vaan sitä rahaa, joka ei kuitenkaa yleensä auta sit kuitenkaa."

Lapsen ulostaminen, pyrkiminen eroon lapsesta, on vierasta sosiaalityöntekijöiden ajatuksille perhehoidosta. *Arvokkaan lapsen* diskurssissa painotettiin lapsen ottamista perheeseen jäseneksi, samalla tapaa kuin lapsi yleensäkin perheessä on. Ei ole hyväksyttävää ajaa omaa lasta pois perheestä, eikä siksi ole hyväksyttävää ajaa lasta pois sijaisperheestä. Ongelmien tullen tämä kuitenkin on sosiaalityöntekijöiden mukaan yleistynyt, ja perheet yhä enemmän turvautuvat hankalissa tilanteissa mahdollisuuden poistaa ongelmia aiheuttava lapsi. Onko se oikein ja pitäisikö sellaista tapahtua, sitä

¹⁸ Tässä ammattisijaisvanhemmuudella ei tarkoiteta ammatillista perhehoitoa, joka järjestetään ostopalveluna. Kysymys on sellaisesta "tavallisesta" sijaisvanhemmuudesta, jossa kuitenkaan motiivit eivät ole välttämättä samat kuin sijaisvanhemmuudessa perinteisesti.

on vaikea sanoa. Kuitenkin aineiston sosiaalityöntekijöille se näyttäytyy ei-toivottavana kehityksenä ja lapsen kehitystä ja sijoitusta vaarantavana tekijänä.

Kun lapsi on perheessä hoidossa, eikä perheenjäsen, tunnistavat sosiaalityöntekijät suuremman riskin sijoituksen purkautumiselle. Kun perhe ei ajattele, että lapsi on tullut jäädäkseen, on portti koko ajan auki hänen lähteä pois. Tästä syntyy pelko, sillä lapsikin oireilee enemmän, kun hänen olemisensa ei ole varmaa ja vakaata. Varsinkin jos tämä mahdollisuus lähtöön lausutaan ääneen, tulee tilanne vaikeaksi.

"...on se et peli on menetetty kun sille lapselle sanotaan et jos et, niin sä lähdet. Jos et tee tätä tai noin, niin lähdet. Ja se on must jotenkin pitäny täs matkan varrel kauheen monta kertaa et niin se on. Peli oli menetetty jo silloin kun oli se konflikti ja tää on tullu loihe lausutuks."

Kuitenkaan tätä lisääntyntä ammatillista otetta perhehoidossa ei nähdä välttämättä huonona. Myös ammatillinen perhe voi olla hyvä, ja siellä voi saada hyvää hoitoa ja hyvän kodin. Riski on kuitenkin jollain lailla enemmän läsnä silloin, kun perhe suhtautuu ammatillisesti ja on "rahan perässä" liikkeellä.

"Et tavallaa mä en tiä, se ei väistämättä tarkoita sitä etteikö näillä ammatillisilla perheillä, et ihmisiin nekin on, ja siel on hyvin erilaisia eiks okkin niinku se porukka joka suuntautuu enemmän niinku työnluonteisesti, mut siihen liittyy musta, et se lähtökohta on kuitenkin erilainen"

Sosiaalityöntekijät toteavat, että ammatillisuus on tullut jäädäkseen, eikä siitä päästä mihinkään, mutta rahan problematiikka tulee jatkossakin vaikeuttamaan perhehoidon sosiaalityöntekijöiden arkea. Rahakaan ei silti aina ole pelkkä ongelma, ja joillekin perheille voisi maksaa vaikka kuinka paljon. Avainasemassa nähdään olevan sen asenteen, jolla sijaisvanhemmat perhehoitoon suhtautuvat. Palkkion määrään sosiaalityöntekijät eivät muodosta selkeää kantaa. Palkkioiden korottamiseen suhtaudutaan epäillen, vaikka toisaalta tunnustetaan, että hyvä sijaisvanhempi olisi korkeamman palkkion ansainnut.

S1: No me ei päästä tästä varmaan et näin tulee olee, tää on kans niinku sitä todellisuutta eiks ookkin missä

S2: On varmaan aina ollu tietyssä määrin, että

S1: Tietyssä määrin ehkä joo

S3: Mutta mä ajattelen niin että, tottakai mäkin haluun työssä niinku helvetin hyvää palkkaa ja se ei tarkoita että mä tekisin sitä huonosti, että ei se niinku varmaan estä, ei oo este sillai niin, mutta tietysti jos se korostuu ihan täysin se raha koko ajan niin

S1: Se on aika iso riski tässä työssä, siinä arjessa mitä eletään.

S3: Mut välttämättä se ei oo se ettei hoidettais hyvin, joillekki perheille voi maksaaki, taikka maksais vaikka kuinka paljo kun ne hoitaa ja, ja joillekki se vaan korostuu koko ajan se raha.

S4: Mut on se varmaan tässä niinku työntekijöinäki ihan hyvä, et onhan meillä ihan oikeesti perheit, ketkä on tässä meillä asiakkaina, et me nähää et tää tekee tämmöset ja tämmöset asiat, mitkä on meiän mielest ihan oikein, ja täällä me nähää, että tää ei tee tämmöstä asiaakaan, mutta et se olis mahdollista jos, toi mitä S3 sano et jos asenne ois jotakin muuta. Asennettahan me ei kyl kauheen helpolla muuteta.

Uhrautuminen

Myös *uhrautumisen* diskurssiin on riskialtista nojautua. Lapsi ei saisi joutua olemaan kiitollisuuden velassa sijaisperheelleen, eihän lapsi oikeassakaan perheessä sellaiseen joudu, saati laitoksessa, jossa häntä hoitavat ihmiset ovat töissä. Sijaisperheen ei tulisi olla almu, joka on jaettu lapselle hyvää hyvyttään, vaan motiivien pitäisi olla "puhtaat" tässäkin mielessä. Lapsi tulisi ottaa omana itsenään, ei silkkana hyväntekeväisyytenä, vaikka toisaalta tunnustetaankin, että hyväntekeväisyyden elementtikin on perhehoidossa välttämätön.

S1: Mut et se kuitenkin että sitä lasta ei saa koskaan pitää syyllisenä siihen omaan sijoitukseen, ja lapsen ei koskaan tarvi olla kiitollisuudenvelassa siitä et joku on hoitanu sitä.

S2: Sitä joskus tulee sijaisperheest, että kun olen uhrannu ja

S1: Nii, sitte ku niitä vaikeuksia tulee nii tulee se uhrautuminen kun mä olen niin paljo uhrautunu nii silloinhan se laps...

S3: Silloin sitä lasta ei otettu sinä omana ittenään vaan tehään tällasta hyväntekeväisyyttä.

Taloudelliset välttämättömyydet

Raha on taustavaikuttajana myös toisessa diskurssissa. *Talouden välttämättömyyksiä* diskurssiksi olen nimennyt sellaisen vastadiskurssin, joka pyrkii peittämään alleen lapsen edun, ja toimii perhehoidon puolestapuhujien taustavaikuttajana, mutta "vääristä" lähtökohdista käsin. Sosiaalityöntekijät kuitenkin irtisanoutuvat siitä selkeästi. Sijaisperheiden tukemiseen on ryhdytty, kun on yhtäkkiä huomattu sen säästävän huomattavasti rahaa verrattuna laitoshoitoon. Se ei kuitenkaan ole oikein, sillä puolustaminen ei tapahdu oikeista syistä.

"...mehän pidettiin niinku tiukasti kiinni siitä mikä on lapsen etu ja se lapsen paras paikka on sijaiskodissa ja siihen pitää satsata ja tehdä töitä. Että nyt oikein niinku tällasena vanhana ihmisenä hauska kattella, kun nyt on tullu tää raha joka puhuu tässä että sijaiskodeista onki tullu nyt yhtäkkiä sitte ja jokainen haluaakin tehdä nyt sijaiskotien tukemista, ja joskus ajattelee että olisittepa ollu silloin kun me sitä yritettiin..."

Myös laman myötä raha vaikuttaa. Lama nähdään taustatekijänä vaikeuksien lisääntymiselle lastensuojelussa, ja sen myötä perhehoidossa. Laman aikaan *talouden välttämättömyyksien* diskurssilla oli voimaa, ja sen myötä tehtiin suuria leikkauksia myös lastensuojelussa, ja muissa lasten ja lapsiperheiden palveluissa ja etuuksissa. Tämä on johtanut nykytilanteeseen, jossa lapset ovat vaikeampia, ja jossa resurssit ovat edelleen, ja taas uudelleen uuden talouskriisin myötä hyvin rajalliset.

S1: Kuka teistä sano että ku maailma muuttuu, ja sitte tietysti nää organisaatiot tulee muutospaineitten alle ja sitte nekin muuttuu. Mut varmaan joskus yheksänkyt... kaheksäkytluvulla meni ihan komeesti, ja ku tuli uusi lastensuojelulaki ja kaikki hyvät siellä

S2: Ja rahaa [oli]

S3: [Rahaa] oli. Sit tuli yheksänkytluvun lama. Mä luulen että osa näistä meidän vaikeista lapsista on sen laman hintalappuja.

S2: Kyllä.

Hoitoisuus ja medikalisoituminen

Ainoa perhehoitoa horjuttava ja monimutkaistava tekijä ei ole raha, vaikka taustatekijänä se löytyy myös seuraavasta diskurssista, joka sekin tulee esille vastadiskurssin muodossa. Siinä ääneen pääsevät hoitoisuuden ja medikalisoitumisen lisääntyminen. On totta, että mielenterveyden ongelmat ovat lasten keskuudessa lisääntyneet, mutta *hoitoisuuden ja medikalisoitumisen* diskurssin esille nostessaan sosiaalityöntekijät kyseenalaistavat niiden absoluuttisen lisääntymisen, ja haluavat tuoda esille näkökulman diagnosoinnin lisääntymisestä sekä vaikutuksista rahallisiin korvauksiin. Kaikki lapset eivät välttämättä ole vaikeampia kuin ennenkään, heitä ei vain ennen diagnosoitu, sillä sellaisia rakenteita ei ollut olemassa. Rahan kohdistaminen lasten mielenterveyteen on avannut portin diagnosoinnille, ja osaltaan vaikuttanut perhehoidossa tapahtuvaan toimintaan.

"...et on ollu korvamerkittyä rahaa lasten mielenterveyteen ja psykiatriseen hoitoon ... sitte ku tietään et lapselle saadaa diagnoosilla korotettua hoitotukea ja lisää palkkioo. Ja sit ne on niin kamalan vaikeita. Et tää on must niinku se."

"juuri että ruvetaa hakee, että se on niin vaikee, ja haetaa psykiatrisen lausuntoo ja ADHD nyt ainaskii on ja mitä kaikkee on."

Haetaanko ongelmia siis mahdollisesti sellaisillekin lapsille, joilla niitä ei ole? Sosiaalityöntekijät tunnustavat, että lapsilla on enemmän ongelmia, mutta kokevat kuitenkin, että niitä toisinaan myös tekemällä tehdään tilanteessa, jossa omat voimat alkavat loppua. Terveystieteiden järjestelmä mahdollistaa tämän, ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta raha etusijalla "työhön" lähteneille

sijaisvanhemmille haastavammasta lapsesta saatava lisäraha voi olla joissakin tapauksissa motiivi alkaa tutkia lapsen käytöstä. Tämä on mahdollista, sillä yhteiskunnallisesti on allokoitu rahaa lasten psykiatriseen hoitoon ja tutkimukseen.

Tässä mielessä *hoitoisuuden ja medikalisoitumisen ja taloudellisten välttämättömyyksien sekä ammattisijaisvanhemmuuden* diskurssit kulkevat käsi kädessä. Kenties keskeisin sanoma on, että ongelmatilanteessa vikaa aletaan helposti etsiä ensimmäisenä lapsesta, jos sijaisvanhemmaksi ryhtymisen motiivit eivät ole olleet kohdallaan. Sosiaalityöntekijöiden muistelun pohjalta vaikuttaisi selvältä, että sijaisvanhemmuus ei ole ketä tahansa varten. Rahan kohdistaminen lasten psykiatriseen hoitoon lastensuojelun sijaan on luonut sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta asetelman, jossa rahaa on alettu imuroida lastensuojelun puolelle sieltä missä sitä on ollut.

"Ja sitte toinen on se et siellä on tullu tää terveydenhuollon puoli niin, et nyt on tietyst se, et on ollu korvamerkittyä rahaa lasten mielenterveyteen ja psykiatriseen hoitoon. Sit on imuroitu lastensuojelun puolelle, tänne on tullu pilvin pimein tätä sairaanhoidon henkilökuntaa ja mentaliteettia mukaa ja kumpihan häviää? No ei tarvi kysyäkkää (.) sosiaalityöhän siitä katoa silla kohdin tosi komeesti. Mut et se on myöskin meidän lasten kohdalla mun mielest kauheen katalaa..."

Helpot lapset

Sijaisperheiden ja perhehoidon menestystä ja sädekehää on pyrkinyt murtamaan *helppojen lasten* diskurssi, jonka puolelta on esitetty ajatusta siitä, että perhehoitoon olisi sijoitettu vain helppoja lapsia. Tämän ajatuksen sosiaalityöntekijät tyrmäävät yksiselitteisesti, ja kääntävät sen sijaisvanhempien kunnioituksen puolelle.

"...Sinne on sijoitettu vaan niin helppoja lapsia. Et siel on tosi tota vaativia lapsia. Et täytyy sanoo et itteeki kylmää niinkun että millä ne jaksaa ja kuinka ne on pystyny. Että vaikka ne on pienenä sijoitettu niin se on se alku ollu aika täynnä. On aivan ylivilkkaita seinille hyppiviä että niinkun kaks tuntia on kotikäynnillä niin aattelee et huh, onneks mä pääsen täältä pois mutta noi jää tänne vielä. Siis sillä lailla se sellanen, niinku siis sellanen mun mielestä taas vääristellään siinä tietoo että puhutaan siitä että perhehoidossa on vaan helppoja pieniä lapsia perinteisesti sijoitettu ja siellä ei oo niinku muuta."

Näistä keskustelun katkelmista käy ilmi, etteivät perhehoidon parissa pitkään toimineet sosiaalityöntekijät näe koko perhehoitoa pelkästään hyviä asioita sisältävänä toimintana. Näyttäisi siltä, että on olemassa perhehoidon ideaali, jota pidetään tavoittelemisen arvoisena, ja jonka ainakin koetaan aikaisemmin olleen lähempänä todellisuutta. Ajallisesti edelliset alaluvut kertovat tarinaa

perhehoidosta, joka on kohdannut lähihistoriansa aikana uusia haasteita ja uhkia selviytymiselleen puhtaana ja arvokkaan lapsen parasta tavoittelevana toimintana. Perhehoidon ammatillistuminen palkkioineen, perhehoitajaksi ryhtymisen motiivien vaihtelu, yksityisten palveluntuottajien saapuminen sijaishuoltoon, lasten ongelmien moninaistuminen ja hankaloituminen sekä biologisten perheiden kanssa lisääntynyt yhteydenpito uhkaavat sitä perhehoitoa, joka joskus on ollut olemassa. Kuitenkin perhehoito on taistelemisen arvoista, ja sosiaalityöntekijät haluavat toimia sen puolesta, että jokaisella sijoitettavalla lapsella olisi myös tulevaisuudessa mahdollisuus perheeseen. Lapsi on edelleen arvokas, vaikka perhehoidon ja koko sijaishuollon puitteet olisivatkin jatkuvassa muutoksessa.

7 Sosiaalityöntekijäisyys perhehoidossa

Sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistossa nousee esille paljon sellaista, mikä korostaa sosiaalityön asemaa perhehoidon kentässä. He kertovat paljon siitä, millaista on toimia juuri perhehoidon parissa sosiaalityöntekijänä, ja miten tuo työ tehdään kaikista parhaalla mahdollisella tavalla. Jokin tekee perhehoidon sosiaalityöstä erityistä, ja tässä luvussa keskityn etsimään sitä jotakin sosiaalityöntekijöiden aineistosta.

Toinen piirre, johon keskityn tässä luvussa, on perhehoidon sosiaalityön henkilökohtaisuus. Sosiaalityö on henkilökohtaista ja kuormittavaa myös muilla osa-alueillaan, mutta mikä tekee juuri perhehoidon sosiaalityöstä henkilökohtaista? Mitä ajattelee sosiaalityöntekijä, kun työ tulee iholle, eikä siitä pääse irti edes vapaa-ajalla. Miksi työssä pysytään, ja miksi sitä jaksetaan, vaikka se on raskasta?

7.1 Asiantuntijat työssään

Kuten sanottu, sosiaalityö on asiantuntija-ammatti. Aineistoni sosiaalityöntekijät ovat työkokemuksensa ansiosta rautaisia ammattilaisia juuri perhehoidon ja sijaishuollon sosiaalityön näkökulmasta. Mitä nämä ammattilaiset ajattelevat omasta työstään ja sen puitteista, ja millaiset puitteet olisivat kaikista parhaat perhehoidon onnistumisen ja ammattilaisten työskentelyn kannalta?

Aikaisemmin teorialuvussani pohdiskelin sosiaalityöntekijän tiedonmuodostusta, ja muistellun tiedon lähtökohtia. Miten sosiaalityöntekijä muodostaa käsityksensä asioista, ja kuinka päätyy johtopäätöksiin? Tämän pohdinnan kannalta on mielenkiintoista tutkia, tarjoaako muisteluaineisto vastauksia tiedonmuodostuksen kysymyksiin, ja mielenkiintoista on saada tietää, pohtivatko sosiaalityöntekijät itse oman tietonsa lähtökohtia ja rajoituksia.

Puhe ja huomioiminen

Puhuminen asioista uudelleen ja uudelleen on esillä koko muisteluaineistossa jatkuvasti. Puhuminen ja keskustelu nousevat tärkeimmiksi seikoiksi myös tiedonmuodostusta ja työn eteenpäin viemistä koskien. Tietoa on mahdotonta saada ja ongelmallisia tilanteita on mahdotonta ratkaista, jos puhumista ei ole, tai siihen ei ole aikaa. Ongelmia on mahdollista myös ehkäistä, kun niistä on aikaa puhua etukäteen. Tämä *puheen ja huomioimisen* diskurssi pureutuu tiedonmuodostuksen problematiikkaan, ja sen sosiaalityöntekijät nostavat tärkeäksi työn onnistumisen ja asioiden etenemisen kannalta.

"...suurin osa meni sillä lailla et kun oli aikaa käyttää siihen että nyt on myös se aikapula, eikä meilläkää enää ollu aikaa siihen siinä loppuaikana, että meil oli liian paljo sitten porukkaa, siis asiakkaita, et hukku siihen, muttet kyllä paljon saadaan sillä että istutaan saman pöydän ääressä ja jauhetaan ja jauhetaan ja jauhetaan ja puhutaan..."

"...yhdessä mietittii et onko tää, ja me siinä sitä perhehoidon niinku sijaisperheiden näkökulmaa tuntien ja hän sitä lasta tuntien niin käytiin sellasia miittinkejä et olisko tää lapsi sellanen joka menestyis perheessä ja onko meillä sellasta perhettä. Ja me tuotii sitä ryhmää ja ryhmässä mietittii ja, jaja, katteltii papereita ja käytiä tutustumassa lapseenki et sillä lailla (.) ehkä siihen niinkun (.) mä en tiää miten tänään (.) se on siis (.) se oli yksien käsissä sanotaan niin et ei voi sanoo ku mä ajattelin et uhrattiin aikaa enemmän niin me tietysti uhrattiin siihen enemmän aikaa ja nyt se on niinku tavallaan eriytetty eri organisaatioon jotka ei välttämättä puhu, sillai keskenään niinku silloin puhuttiin..."

Aika on edellytys puhumiselle, mutta yksin se ei sitä tuota tai luo tiloja joissa asioista puhutaan perusteellisesti. Jotta asioista olisi mahdollista puhua, on oltava sellainen ilmapiiri, jossa asioita uskalletaan ottaa esille, ja jossa ihmisillä on sellainen olo, että heidät huomioidaan ihmisinä, sellaisina kuin he ovat. Sosiaalityöntekijät nostavat esille ihmiskäsityksen kaikista tärkeimpänä ihmisen huomioimisen mahdollistavana tekijänä, ja toteavat, että kaikista tärkeintä on, että ihminen kokee tulevaisuutensa kuulluksi.

"...yks mikä liittyy siihen hyvän sijaisvanhemman muotokuvaan ja myöskin hyvän työntekijän, perhehoidon työntekijän sosiaalityöntekijän muotokuvaan niin ihmiskäsitys. Jos se on virheellinen niin ei tuu mitään. Siis ihmiskäsitys on se, joka pitää, et jos aja- ihmiset (.) sijaisvanhempi tai muu ajattelee et noi on yksiä juoppoja, tai vaikeita. Sielhän oli tosi upeita tyyppejä niissä biologisissa vanhemmissa ja myöskin lapsissa."

S1: Ja sit se mikä on kanssa, saattaa olla joilleki niinku vaikeeta, niin työntekijänä on se että näähän on kuitenkin osa edelleen tavallisia perheitä, ja se että puhutaan ensin vähän niitä näitä ... kun mä otan ensin ihailen käsityöt ja lehmänpoikimiset äidille joka on kokonaan keskittyny sijaislasten hoitoon ja omien, niin tottakai sillä on ihanaa näyttää että mitä hän on nyt tehny ja taas on semmosta ja semmosta touhuttu ja jouluaskartelut, et se ei niin, siit on paljo hyötyä kun sä teet, tavallaa sä heittäydyt siihen, niinku vaik, se ei oo tosiaankaan ollenkaan sitä mitä sä ajattelet että nyt just pitäis, mut et sä, siinäki tietenkin se et sul oli selvästi mielessä et mitä sä haet tältä tapaamiselta, et ne täytyy tavalla tai toisella puhua.

S2: Sen ihmisen huomioimista

S3: ...asennemuutos, ku sähän sanoit kun sä tulit meille et neljäkytviisiminuuttia riittää kotikäynnille mutta kahden kuukauden päästä sanoit ettei riittäkkää

S1: Joo, joo.

S4: Mut eiks se oo ihan sellanen perustärkee asia oivaltaa kaikis ihmisten kans tekemisest, et osaa kysyy, et mitä sulle kuuluu.

S1: Joo

S4: Et hetken aikaa, se saa ihan oikeest kertoo mistä se tulee ja mitä on niinku kielen päällä.

S5: Ja asiat alko tulee sieltä pienellä johdateltuna ja ne itteki, ja se lähti. Ja eihän se, mä ajattelin aina et täähän kuuluu, niil on iso asia se kahvin keittäminen, juodaan kahvia, turistaan niitä näitä ja siinä samalla sivutaan jo asioita ja muuta että

S1: Koska siitä samastahan me puhuttiin jo ja puhutaan edelleen että kuinka tärkeetä on että kun sukulaiset käy ja perheet käy niin pistätte kahveeta pöytään. Sehän on sellanen suomalainen tapa, se osottaa että ihmiset on tervetulleit, niil on mahdollisuus siinä vähä, on niinku käsille jotain hommaa ja, ei tarvi olla hirveen analyttinen et nyt kun se äiti tulee niin mitä mä sen kanssa teen tota, niinku just joku sijaisäiti ja perhe oikein. Et se on varmaan hyvä jossaki tilanteissa mieltä, mut ottaa tavallaa, ihmisen ihmisenä.

S2: ja kyllähän siinä näki, aika paljo tämmöstä tietoo myöski siitä sijaiskodista. Just siitä, ulkoisesta ku katottii niinku, niinku niitä tavaroita ja niitä tiloja niin siitä saa niinku semmosta informaatiota. Ja sitte, et myöski se että annettii toisten olla hyvä. Mä muistan ku sijaisvanhemmat oli kehystäny kalliilla kehyksillä koko seinän lapsen piirustuksilla ja miten lapsi oli ylpeä siitä.

Huomioidaan ihminen ihmisenä. Kysytään mitä kuuluu, kerrotaan kuulumiset. Ammatillisuutta on myös se, että osaa olla olematta ammatillinen. Vaikka mielen päällä on tuikitärkeä asia, joka on pakko puhua, niin asiat sujuvat paremmin, jos ensin ehtii jutella jouluaskarteluista ja lehmien poikimisesta. Sosiaalityöntekijät huomioivat toisen, ja sen mikä on hänelle kaikista tärkeintä sillä hetkellä. Eivät ainoastaan sitä, mikä heille itselleen tai heidän työlleen on tärkeintä. Huomioon ottamisesta syntyy keskusteleva ilmapiiri, jossa asiat etenevät. Huomioon ottaminen ja sille ajan antaminen on tullut

yhdelle sosiaalityöntekijöistä yllätyksenä uran alussa. Kuten äskeisestä keskustelukatkelmasta huomataan, on hän joutunut vaihtamaan mielipidettään siitä, kuinka kauan aikaa on asioiden puimiseksi varattava. Käytännön työn kautta sosiaalityöntekijä huomaa, millaiset asiat ovat tärkeitä ja millä tavalla työtä on järkevä tehdä, jotta saadaan tarpeeksi tietoa, ja asiat etenevät.

Pitkäjänteisyys ja kokonaisvaltaisuus

Aineistoni sosiaalityöntekijät ovat työskennelleet organisaatiossa, jossa koko perhehoidon sosiaalityö kuului samoille sosiaalityöntekijöille. Kaikkien työntekijöiden työnkuva oli samanlainen, ja he olivat kumppaneita toisilleen työyhteisössä. He valmensivat sijaisperheet, joista etsivät kullekin lapselle sopivimman, ja seurasivat jatkuvasti lapsen elämää siinä perheessä. Sijaisvanhempien huolet kuuluivat heille, samoin lasten biologisten vanhempien huolet.

Ryhmämuistelun hetkellä organisaatio on jo joitakin vuosia sitten uudistettu pariinkin otteeseen, ja eri työvaiheet on pilkottu eri osastojen hoidettavaksi. Sosiaalityöntekijöille tämä vaihe on ollut suuri muutos. Useimmat heistä ovat jatkaneet työtä jollain osa-alueella, ja siksi vertailu uuden ja vanhan välillä on hyvin selkeästi läsnä koko keskustelun ajan. Sosiaalityöntekijöille on muodostunut kuva siitä, millä tavalla asiat sujuivat aikaisemmin, ja miten ne sujuvat uuden organisaation sisällä. En ota analyysissäni organisaatiomuutosta erillisenä osa-alueena tarkasteluun, vaan nostan esille muita työn käytäntöihin liittyviä seikkoja. Niiden myötä kuitenkin saamme kurkistaa myös organisaatiomuutoksen seurauksiin, kuten jo edelliset lainaukset aineistostani ovat varmasti osoittaneet.

"Sinänsä sitä, mä voin olla väärässä ja tietysti sen ajan ja muisto kultaa ja niin mutta mä ajattelen sitä et niinku että jos en mä ois tehny tätä sijaisperheiden tukemista, siis lapsen, vastannu siitä sijoituksesta ja tehny niin en mä pääsis oikeen semmoseen syvälle siihen perhehoidon problematiikkaan ja kannustamiseen ja mitä sijaisperheet mitä niiltä voi odottaa ja mitä ei ja miten kohdata ... Minä en tiää onko tämä totta vai ei mutta mulla on vähä tulee niin irrallinen olo"

Kuten tästä lainauksesta käy ilmi, ovat sosiaalityöntekijät sitä mieltä, että syvälinen perhehoidon problematiikan ymmärtäminen vaatii pitkäjänteistä työtä kaikilla perhehoidon osa-alueilla. Muuten jää irrallinen olo. Sijaishuoltoa pidetään niin voimakkaasti erillisenä osana lastensuojelutyötä, että työntekijöiden tulisi toimia ainoastaan sijaishuollossa sitä todella ymmärtääkseen. Tämän merkityks maailman nimeän *pitkäjänteisyyden ja kokonaisvaltaisuuden* diskurssiksi.

"...ei missään ole minun tietääkseni ole erikseen sijaishuollon työntekijöitä vaan ne tekee kaikki kaikkee. Ja joutuu valmentamaan samalla sapluunalla, ja se on aivan erilainen se niinku se näky... kun se sosiaalityöntekijä ei olekaan sijaishuollon sosiaalityöntekijä..."

Kokonaisuudesta vastuussa oleminen vaikuttaa monilla muillakin tavoilla. Kun tietää itse hoitavansa kaikki perheen asiat alusta loppuun, ei asioita tee mieli tehdä "sinnepäin", vaan sosiaalityöntekijät kokevat, että kokonaisvastuu johti siihen, että kaikki mietittiin niin hyvin kuin mahdollista, jotta asiat sujuisivat vastaisuudessakin. Heistä tuntuu, että pirstaloitunut malli voi johtaa siihen, että ongelma sysätään eteenpäin, ja jossain vaiheessa joku joutuu välttämättä ottamaan siitä vastuun - kun se on jo kasvanut suunnattoman suureksi.

S1: Ja mikä siinä on että sää vastasit jokaisesta tekemisestäs.

S2: Se tuli [eteen]

S1: [Se tuli] aina eteen että

S2: jostaki että se tuli sitte vuoden kahden päästä, että siinä oli koko ajan täyty mieltii että mitä tää päätös, niinku mitä se vaikuttaa

S1: vaikuttaa

S2: Ai tää on nyt näin iso, huomenna kahta kauheempi että siin on niinku se oma vastuu tai me oltii ehkä vastuullisia ja varmaan nykyäänki on eihän se sitä ole, mut se tieto siit kokemuksella et jos mä nyt vähä tästä niinku et en nyt tänään jaksais tätä näin ja meen mistä aita on matalin niin sit mä oon kusessa siinä kohta

S1: Ja varmasti selvitit sen ittes kans ja sen takia perusteellisesti selvitettii et tiesi et sä oot itte siinä sitte niinku vastaamassa siitä.

"se on vähä sillä tavalla että sytytyslanka on sytytetty jossain muualla ja kun se tulee tänne se räjähtää"

Raskaammalla parempaa

Kokonaisvaltaisen työn merkitys koetaan hyvin suureksi. Nykyisessä pirstaloituneessa mallissa vanhan työn arvo näkyy edelleen.

"Niin kyllä täytyy tässä vähä, jos sitä kiitosta jostain on saanu niin sitä on saanu täällä sillai et nää ihmiset jotka täällä tekee tätä niin ne aina huokailee et mitä te ootte tehny näille ku niitten kanssa menee paremmin (naurahtaa) et se homma hoituu, että ku siinä tulee sitte niin monta katkoo tässä, tässä et vaikka mä joskus sanon että kuka hullu enää tekis sitä hommaa ku me ollaan tehty."

Sijaisperheiden löytymisestä ja kokonaisvaltaisesta työstä, perheiden ja lasten "matsaamisesta" puhutaan paljon, ja onnistumisten katsotaan olevan kokonaisvaltaisuuden ansiota.

"...sijotusten kannalta että se oli yllättävää että jokaiselle lapselle löyty tosi sopiva ja hyvä paikka. Nimittäin se löyty sen takia että me oltiin itse valmennettu nämä perheet, sijaisperheet ja tota sitte kun me keskusteltii niinku ryhmässä siitä niin aina oli sama kaava, eli tota siel oli kaks tai kolme kotia jotka tuli kysymykseen, sit se yhtäkkiä napsahti siihen oikeeseen. Se oli melkein aina niin se oli."

"Sen verran muistaessani sanon tässä vielä, se liitty vähän noihin (muiden) puheenvuoroon tossa että me saatiin niinku semmost näkökulmaa jotka tuki, ne toiminnat tuki niinku meidän ammattitaitoo koko ajan, eli tota se valmennus tuki meidän tietoo siitä sijotuksesta mikä on hyvä sijaisvanhempi ja sitte se meni näin. Mutta meil oli myöski kaks semmosta tai kolmekki osa-alueetta jotka tuki jollain lailla meidän hommia. Yks oli kansainväliset adoptiot, mehän hoidettii kansainväliset adoptiot ... ja sitte oli lyhytaikaiset sijotukset. Niissäki tuli joutain jännää näkökulmaa tähän työhön."

Työnkuva, josta puhutaan, on ollut hyvin monipuolinen ja monitahoinen. Yksi ihminen on saanut tehdä, tai joutunut tekemään, hyvin monenlaisia asioita. Tämä nähdään asiana, joka on kasvattanut ammattitaitoa, ja osa-alueet ovat auttaneet toisiaan. Näkökulma on muuttunut, siitä on tullut avarampi. Työn onnistumisen kannalta laajapohjaisen työskentelyn koetaan olleen hyvin antoisaa ja merkittävä asia näiden sosiaalityöntekijöiden työurien kannalta.

Työ, joka toimii työkentän kannalta hyvin, ei kuitenkaan välttämättä toimi työntekijöiden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Kokonaisvaltainen työ koetaan nykypäivän näkökulmasta raskaaksi, eikä nähdä, että kukaan enää suostuisi tekemään samanlaista työtä, kuin aikanaan on tehty. Tämä raskaammalla parempaa -diskurssi nousee esille sosiaalityöntekijöiden keskustelusta hyvin selvästi. Siihen kytkeytyy myös ajatus siitä, että nykyisin ongelmat ovat vaikeutuneet, ja työkenttä hankaloitunut. Keskustelun pohjalta tuntuu, että ennen on kenties tehty niin paljon työtä, että ongelmatkaan eivät ole kasvaneet mittaamattoman suuriksi. Pienempiinkin pulmiin on tartuttu, eikä asia ole edennyt räjähdystilaan saakka.

SI: Niin kyllä mäki muistan että meitähän sillai että pitäis nopeemmin ja nopeemmin muuta mehän sitä aina että sehän on kuitenkin niin tärkeä löytää sille lapselle se oikee paikka ja oikeet vanhemmat jotka sitte myös sitoutuu ja, koska silloinhan pohdittii, nytteki varmaa pohditaa mutta mä nyt puhun vaan siitä ajasta. Että hyvin tarkkaan niinku esimerkiks muistan että oli perheitä sitte mietittii että mahdollinen tulevan sijaisperheen vanhemmat vois tulla toimeen tulevan lapsen omien vanhempien kanssa, joutain persoonapiirteitä ja muita et aika laaja, ja nytteki varmaan sitä mietitää, tietysti sinänsä että sehän ei ollu mitää liukuhihnaa, ja ku meillä varmaan kaikilla oli se lähtökohta kuitenkin se pysyvyys ja se että kuitenkin laps löytäis sen omiin tarpeisiinsa oman paikkansa. Ja määrättyllä tavallahan mä ajattelen sitä tukee ja sitä siinä alkuvaiheessa, nii tehtiä paljo ku laps siirty, niin intensiivisemmin käytti siellä silloin ku siel löytyy niit kysymyksiä

S2: Ja jotenki must se on näkyny et jotkut vaikeet asiat, jopa sellaset ihan periaatteelliset asiat, niin ne on niinku työntekijän sen perheen kans niinku jo, onks se valmennuksessa taikka sitte ku ne tulee siihen ni ne on ihan oikeesti käsitelty ... tai sit ku se tilanne on tullu vastaan niin työntekijäl on ollu aikaa halua kykyä ottaa ja käsitellä se ihan valmiiks asti et siihen ei o tarvinnu sen jälkeen sitte niinku kerta toisensa jälkee niinku palata ku se on työskennelty läpitte.

Asiat on työskennelty läpi. Ne on mietitty hyvin tarkkaan. Siihen tarvitaan hyvin paljon aikaa.

Riittämättömyys

Ajasta syntyy paljon keskustelua. Samoin hallinnasta ja hallinnan menettämisestä. Nämä kytkeytyvät toisiinsa, ja siellä missä työtä on liikaa, puuttuu aikaa ja hallintaa. Työn määrän lisääntymisen koetaan tapahtuneen pikkuhiljaa 1990-luvun aikana, ja johtaneen tilanteeseen, jossa osaamiselta vaaditaan aina vain enemmän, eikä aika riitä vaikka kuinka yrittäisi. *Riittämättömyyden* diskurssissa nousee esille se turhautuminen, joka seuraa siitä, ettei ehdi vaikka haluaisi.

"ehkä se oli niinku liikaa. Et mä aattelen et siinä mä oon varmaan niinku viimeistää jotenki tunten että niinku mopo karkaa käsistä. Koska edelleen tietenki varmaan sitä kun on näist vastuista puhuttu niin itellä on jotenkin vieläkin se on niin syvässä se että tälle lapselle täytyy löytyy se paras mahdollinen paikka. Ja sitä niinku, sitä vastuuta mikä kokee ite, että nyt se on näin ja yrittää, kaikki yrittää sitä tietenki pohtia ryhmässä niin (.) mut et (.) jotenkin se (.) mä en (.) siis et nää organisaatiot ei sais kasvaa must liikaa..."

"Niin että ne vaan niinkun kasvaa ja kasvaa et tavallaan se mitä perheiltä odotetaan ne aikuiskontaktit niin ne kasvaa ja kasvaa ja sun täytys niinku, sun täytys itekki osata vielä paljo, nii, mitä se on ehkä niinku osata, tietää, taitaa. Tai sitte yksinkertasesst vaan käy niin että, et jos niitä on liikaa niin niit on et sä sille mitään voi vaik sä ittes kans tekisit mitä."

Aikapula ja kaikille lapsille kaikista parhaan paikan löytyminen kamppailevat keskenään perhehoidon ja sijaishuollon sosiaalityöntekijän työssä.

Uuvuttava byrokratia

Vielä yksi merkittävä sosiaalityöntekijän työtä ja sen tekemistä muokannut tekijä nousee selkeästi esille muisteluaineistosta. *Uuvuttavan byrokratian* diskurssi on rinnakkainen *riittämättömyyden* diskurssin kanssa. Lisääntynyt byrokratia on tehnyt työstä "otsa hiessä" tekemistä. Kirjaamisen tiukentuneet säännöt eivät salli suurinpiirtein -tekemistä, vaan asiat tulee hoitaa tarkemmin.

"Mutta siihen liittyy hiukan niinku kytkeytyy se, että mikä uuvuttaa työntekijät, on se että työntekijät kokee että ne ei tee sitä hommaa mikä kuuluu heille. Eli tota, lainsäädännöllisest on tullu niin paljo sellasta, et me muistetaa hyvin se tilanne jolloin tuli sellanen että huoltosuunnitelmia piti, se tuli kauheen byrokraattiseksi, ku ennen se oli jatkuvaa huoltosuunnitelman tekemistä ja koko ajan niinku kirjattii. Sitte tuli sellanen kirjaamissysteemi, ja siitä ahdistu sijaisvanhemmat, ahdistu lapset, ahdistu työntekijät siitä semmosesta otsa hiessä tekemisestä. Mutta mä oon aatellu että se on tavallaan ehkä demokratian hinta kuitenkin se että haluttii niinku varmistaa semmonen otsa hiessä vanhempien osallistuminen, että se ei sopinukaan niin et se olis kevyemmin kokoonnuttu jatkuvasti, viety, mehän kuskattii vanhempiaki sijaiskotii niinku joskus juteltii matkalla ja mentii niinku kevyesti ilman että se olis otsa hiessä sovittu se neuvottelu."

Lainsäädännön positiivinen merkitys demokratian ja oikeudenmukaisuuden kannalta tunnustetaan, mutta sen kautta työ kuitenkin hankaloituu ja järjestelyt vaativat enemmän. Asioita ei voi hoitaa sivumennen automatkalla, vaan niistä täytyy sopia erikseen sovituissa neuvotteluissa. Sosiaalityöntekijöiden työsarkaa kasvattavat kirjaamistyöt, eikä kirjaaminen ilmeisesti sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta aina sijaisvanhempia ja lapsiakaan pelkästään miellytä. Sosiaalityöntekijät kuitenkin toteavat useampaan otteeseen muistellessaan työtään, että maailma muuttuu ja asiat ympärillämme muuttuvat. Eikä sille mitään voi.

Perhehoidon sosiaalityöntekijä

Perhehoidon sosiaalityöntekijän diskurssiin katson kiteytyvän kaikki ne arvot ja periaatteet, jotka työtä ohjaavat ja valintoja tehtäessä painavat eniten. Siinä on kysymys sellaisista periaatteellisista kysymyksistä, jotka muodostavat perhehoidon sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin. Sen, että hän on juuri perhehoidon (tai sijaishuollon) sosiaalityöntekijä, eikä minkään muun. Hän ei ole kuka tahansa kadunmies, joka ajattelee perhehoidon olevan arvokas asia, vaan hän ajattelee niin siksi, että se on osa hänen ammatillisuuttaan, ja toisinpäin. *Arvokkaan lapsen* diskurssi kietoutuu tähän, ja on syynä sille, miksi oikeastaan ollaan työssä sijaishuollossa. Koska lapsi on tärkeä. Ja koska hän on, täytyy hänen paikkansa varmistaa.

Riittämättömyys kuitenkin uhkaa. Kun aika ei riitä ja hallinta meinaa pettää, vaarantuu työn tekeminen kunnolla. Sosiaalityöntekijän paikka on eri tahoilta tulevan paineen keskellä tasapainottelemassa. Kompromissit lisääntyvät sitä mukaa kun vaatimukset kasvavat. Sosiaalityöntekijä joutuu tunnustamaan, ettei hän enää pysty tekemään yhtä hyvin kuin aikaisemmin. Hän muuttuu tekijästä

puhelinkonsultiksi. Epävarmuus lisääntyy, ja kenties työ tulee vielä enemmän mukaan kotiin ja valvottaa yöllä. Tämän ajatuksen pohtimista jatkan seuraavassa alaluvussa.

S1: Niin, hoidettiin neljän hengen porukassa ja ne niinku räjähti käsiin. Ja se kuormitus tuntu tosi suurelta, ja aikasemmin oli ollu niinku hallinnassa se, ja sitteei tahtonu ees riittää se, ei tahtonu, ei siis riittäny, ees omiin asiakkaisiin se, että sekos suksiinsa.

S2: Ne oli niinku aikasemmin kivasti hallinnassa.

S3: Mä muistan tässä kun X lähti ja sitte sä annoit mulle niitä perheitä, mulle tuli keräänty ja keräänty ja sitte X kirjotti että mitä pitää ja oli kaikennäköstä jälkihuoltoon uoren ongelmaa ja mitä, mut ei ehtinyt. Olis lähteny vaikka sinne (sijaisperheeseen) ja muualle mut sitä vaan hoisi puhelimessa mitä ois aikasemmin menny, ja kyllähän ne järjesty, mut ei sillai niinku aikasemmin ja mitä olis pitäny. Et jää semmoseks puhelimes konsultoinniks.

S1: Siinäkin liittyy myöskin aika tärkeä seikka, paikan organisaatio, siihen työn kuormittavuuteen, eli tempoileva organisaatio, välistä sitä välistä tätä.

S2: Toisaalta niinku seki että vaikka organisaatiot muuttuu niin yleensä osa ihmisistä ainaki pysyy samana. Jotenkin niinku semmonen, kuka näit nyt osais tutkiä ja millä lailla, en mä tiää, mut jotakin niinku siitä perhehoidon kulttuurist joka oli ajan kanssa muotoutunu ja tullu jotenkin et se vaan on niin, mikään ei heilauta sitä, edes organisaatiomuutos, on se, et yksin et jää työyhteisössä, ja aina voit mennä kysyy ihan minkä vaan kysymyksen kanssa, ja sillä toisella työntekijällä, vaik se ei oo mikään nimetty työpari, niin sillä on aikaa kuunnella ja koittaa vastata. Et se on niinku jotenki säilyny. Nyt mulla on jotenkin sellanen pelko että rapisee. Tää työmäärä on niin kamala.

S4: Kertakaikkiaan ihan kauhee tilanne.

Edellisessä keskusteluutoksessa puhutaan kasvaneesta työmäärästä, ja todetaan siitä yhtä aikaa, että periaatteessa kulttuuri ja työyhteisön henki pysyvät, vaikka organisaatio ja työmäärä muuttuisi, mutta jonkinlainen pelko on silti olemassa, että mahdollista on myös entisen katoaminen. Työmäärän kasvaminen ei välttämättä aiheuta muutosta työyhteisön toimintakulttuurissa, mutta jonkinlaisen pelon siitä se on näille sosiaalityöntekijöille tuonut mukanaan. Työyhteisö voi kuitenkin olla se, joka auttaa jaksamaan lisääntyneiden paineiden alla. Yksimielinen työporukka, jolla on yhteinen syy tehdä työtä, ja joka puhalttaa yhteen hiileen, on kenties jaksamisen avain.

7.2 Kun työ tulee iholle

Sosiaalityö on hyvin henkilökohtaista työtä, ja monilla sen osa-alueilla se kulkee mukana, oli sitten työtä tai vapaa-aika kyseessä. Perhehoito on yksi näistä, ja siellä henkilökohtaisuus lienee hyvin ymmärrettävää, sillä toimitaanhan koko ajan perheen, eli yksityisen elämänpiirin parissa. Lasten kohtaamat tragediat koskettavat helposti myös sosiaalityöntekijöitä henkilökohtaisesti, ja syntyy halu tehdä parhaansa taatakseen lapselle mahdollisimman hyvä tulevaisuus. Nostan tässä alaluvussa esille sellaisia diskursseja, jotka sosiaalityöntekijöiden keskustelussa tuntuvat liikkuvan kaikista lähimpänä henkilökohtaista tunnemaailmaa, ja vaikuttavan siten työntekijöihin muutenkin kuin työasioina. Joskaan en ole varma voiko mistään perhehoitoon liittyvästä sanoa, että se olisi sosiaalityöntekijöille vain työasia.

Sosiaalityöntekijä lapsen lähettiläänä

Perhehoidossa lisääntynyt turvattomuus herättää sosiaalityöntekijöissä paljon keskustelua ja voimakkaita tunteita. Taustalla on muutos, jonka myötä perheet ovat yhä tiheämmin alkaneet hakea sijoitusten lopettamista, ja lasta takaisin kotiin. Lainsäädäntö mahdollistaa sen, ja vanhemmat kokevat kenties olevansa hyviä vanhempia näin tehdessään, sillä niin he pyrkivät osoittamaan, että haluavat lapsen takaisin. Lapsen hakeminen takaisin kotiin oikeusteitse ei kuitenkaan ole niin yksioikoinen asia, kuin päältäpäin näyttää. Sosiaalityöntekijät näkevät tässä muutoksen huonompaan suuntaan.

S1: että tavallaa se toimi ja teki ymmärrettävyyttä siihen, että tää lapsi on nyt menossa tähän perheeseen ja se on pitkäaikainen perhehoito

S2: Ja sitte kun ajattelee, että se turvattomuus, mikä tuli lapselle siinä, koko ajan mietti, että missä hän

S3: Missä hänen paikkansa

S2: Nii. Aatelkaa minkälainen turvattomuus, mä oon sitä niin ajatellu sijaisperheen kannalta. Aatelkaa millanen satsaus siinä on ollu, sijaisäiti jääny pois duunista, hyvästäki hommasta, ottanu niinku vastuun siitä hommasta, nii kyllä se aikamoinen satsaus on ollu niiltäki, että onko niinku jatkuvuutta tässä, et onko tehty turhaan kaikki.

S4: Joo se koskettaa, nimenomaa määki aattelen että, niin, musta tuntuu että sillehän ei voi mitää mut aatelkaa itteenne et noin puolen vuoden välein teidän elämä ois katkolla. Te ootte pieni ihminen te tiiätte, sehän on mahd-, se on niinku, siis jos joku niin se nyt lisää turvattomuutta myöskin. Et siin on iso muutos.

S3: Se on tosi iso muutos

Lapsen turvattomuus sekä sijaisperheen turvattomuus lisääntyvät oikeusprosessien yleistymisen myötä. Sosiaalityöntekijät paikantavat oikeusprosessien yleistymisen aikaan, jolloin sijoituspäätöksistä muutettiin termi "pitkäaikainen perhehoito" "toistaiseksi voimassaolevaksi perhehoidoksi". Termillä pitkäaikainen on ollut selkeämpi kaiku kuin toistaiseksi voimassaolevalla, vaikka kummallakin tarkoitetaan samaa asiaa. Turvattomuuden lisääntyminen koskettaa sosiaalityöntekijöitä henkilökohtaisesti ja he kuvittelevat saman turvattomuuden omalle kohdalleen työntekijöinä.

Niinniin, työnantaja ottais meidät joka puolen vuoden välein tonne ja pistäis ison pöydän ääreen ja keräis siihen helvetisti porukkaa ja sitte ne ruotis siinä että ootko sää työssä vai etkö, vai pistetäänkö sut nyt tonne toiseen työpaikkaan. Nii miltä tuntuis?

"Mutta mun on pakko tähän sanoo et sillä tavalla mun mielestä aika on muuttunu tai on, lainsäädäntö tehny sen, että niin tota jos meiltä niinku aikoinaan vanhempi, tai kun useimmitenhän ne kotiutusta oli niinkun hakemassa ja kotio ja me yritettiin puhuu et lapselle ei saa puhuu ja suojella sitä lasta. Siis me annettiin sille lapselle se turva että, et niinku hänen ei sillä tapaa, et niin kauan kun mä olen tässä niin mä turvaan sun olemisen, et ei oo mitään pelkoo et sua lähetää heittelee mihinkään. No nykyisin sieltä tulee sijaishuoltopaikan muutospyyntö ja ollaa hallinto-oikeudes perustelemas, et sillä lailla mä aattelen et se lapsen sellanen turva mikä luotii lapselle silloin ennen tätä tällasta lainsäädäntöä mikä on, niin se oli varmaan aika arvokasta, koska sitte sanottii että sitte kun oikeesti on sellanen aika ja asiat on kunnos niin sitte siitä puhutaan niinku oikeesti. Ettei tarvi ajatella et nyt on joka kerta otettava se."

S4: Kun itte ainahan lähti siitä että tää on niinku selkeesti tässä on lähdössä eikä niin tällanen pitkäaikainen sijoitus, ja turvataan oleminen, ja tietysti sitte jos elämäntilanne, jos se pysyvyys niinku juominenkaan ei oo mikään puolen vuoden katko vaan se tarvii olla pari vuotta, ehkä enemmänkin jossakin ennenku voidaan ruveta ees miettimään

S1: Muistan hyvin ton puheen

Suojella lasta, antaa lapselle turva. Lapsen suojelemiseen liittyy aina henkilökohtainen side. Koska lapsi on lapsi suhteessa vanhempiinsa, ja lapsi on lapsi perheessä, osuu lapsi ja lapsen turvattomuus myös ammattilaisiin henkilökohtaisesti. Tällainen tunnelma sosiaalityöntekijöiden muisteluaineistosta välittyi. "Niin kauan kun olen tässä, turvaan sinun olemisesi." Tässä ovat minä ja sinä, ihmisinä toisilleen. Ammatillisuus ja asiantuntijuus ovat läsnä, mutta sivussa. Lapselle sosiaalityöntekijä on kuitenkin parhaimmillaan turvallinen aikuinen, siinä missä sijaisvanhempikin.

Aikaisemmin sijoitukset ovat olleet selkeämmin pitkäaikaisia sijoituksia, ja niistä on puhuttu lähtökohtaisesti pitkäaikaisina. Perheille on tehty jotenkin selvemmäksi, että vaaditaan ainakin pari vuotta, ennen kuin voidaan alkaa edes miettiä sijoituksen purkua. Nykyisin tilanne on erilainen, eikä näiden sosiaalityöntekijöiden mielestä enää puhuta juurikaan pitkäaikaisuudesta. Joku nykyisessä

ilmapiirissä mahdollistaa sen, että vanhemmat ovat heti sijoituksen kohdalla suunnittelemassa sen lopettamisen hakemista.

Turvattomuuden tunne leviää lapsista ja sijaisperheistä sosiaalityöntekijöihin. Heille lapsen turvallisuuden tunne on tärkeä osa työn onnistumista, ja jatkuvat oikeusprosessit uhkaavat tätä turvallisuuden tunnetta. Tämä kritiikki ei tarkoita sitä, etteikö lasta oltaisi lopulta siirtämässä takaisin kotiin, jos oman perheen tilanne on muuttunut paremmaksi. Kuten edellisestä katkelmasta käy ilmi, oli ennen ajatusmaailma sellainen, että kotiuttamisesta puhuttiin vasta sitten, kun se vaikutti mahdolliselta. Vasta, kun tilanne lapsen biologisessa perheessä oli muuttunut ja asiat olivat kunnossa. Joka välissä kotiuttamista ei ajateltu ja otettu esille.

Jatkuvan kotiuttamispaineen alla myös oma turvallisuus kärsii, sillä oma ratkaisu perheen valinnasta ja sijoittamisesta joutuu jatkuvasti koetukselle. Ratkaisut eivät ole helppoja, ja niitä ruoditaan pitkään. Sillä lapsen luottamus on jotakin mitä ei voi pettää. Silloin ei ole tavatonta valvoa öitään miettien ja puntaroiden.

"se on hienoo hommaa se on mun mielestä kaikki puolustan sitä, mutta se on raskasta. Et sää valmennat, sää mietit, tutustut lapseen, sää mietit mikä siellä, valvot öitäs et menikö oikee lapsi nyt oikeeseen"

"joku semmonen luottamus mä ajattelen ... ku mentii niitä haastattelee ku ne luuli et me ollaa niinku se et laps muuttaa meille. Siinä sai kovasti niinku selostaa että me ollaa niitä työntekijöitä ja sitte ne muutki lapset halus kotia sieltä ja se oli loppujen lopuks siellä niinku odotettu että nyt mä saan uuden kodin ja sit mä muistan ihan samal taval ku yheltä lapselta ku kysyttii et millasen kodin haluaa, niin ku se laps sano että, niin on jääny se hieno et kunhan ei juoda viinaa. Se oli niinku se, et sille lapselle turvattais niinku, ja jotenkuten usko meihin että me etitää heille hyvä koti."

Lapsen turvattomuuteen sekä luottamukseen liittyvät seikat liitän ajatukseen sosiaalityöntekijästä lapsen puolustajana, lapsen lähettiläänä. Arvokkaan lapsen diskurssi on hyvin lähellä sitä, minkä nimeän *lähettiläsdiskurssiksi*. Sillä kuitenkin tarkoitan enemmän sellaista lapsen parhaan eteen työskentelemistä, joka tulee lähemmäs itseä, henkilökohtaiseksi asiaksi. Kohdatessaan hyvää kotia toivovan lapsen silmästä silmään, ei sosiaalityöntekijä voi paeta tilanteen henkilökohtaisuutta. Siinä on jotakin sellaista, joka laittaa valvomaan öitä ja miettimään olivatko ratkaisut oikeita. Tähän näen kytkeytyvän huolen turvattomuuden lisääntymisestä. Jatkuva oikeusprosessi kyseenalaistaa tehdyt ratkaisut, vaikka se ei koskaan ratkeaisikaan lasta kotiin hakevien vanhempien hyväksi. Lapsen

turvattomuus ei kuulu perhehoidolla tavoiteltavaan tilanteeseen, jossa lapsi saisi elää perheessä ilman jatkuvaa muutoksen pelkoa.

Lähettiläsdiskurssi eroaa edellisessä alaluvussa nimeämästäni *perhehoidon sosiaalityöntekijän* diskurssista henkilökohtaisuudellaan. Kun *perhehoidon sosiaalityöntekijän* diskurssissa on kysymys ammatillisuudesta sosiaalityöntekijänä, ammatti-identiteetistä ja sitä rakentavista periaatteista ja arvoista, kuvastaa *lähettiläsdiskurssi* henkilökohtaisia siteitä työhön ja lapsiin. Siinä ovat läsnä minä ja sinä, sosiaalityöntekijä - vai aikuinen - ja lapsi. Lapsi, josta aikuinen on vastuussa. Vastuu ja sen merkitys näkyvät vahvasti muisteluaineistossa, mikä käy ilmi hyvin edellisistä esimerkeistä.

Tunteet

Voimakkaat tunteet ovat jatkuvasti läsnä perhehoidon sosiaalityöntekijän työssä. *Tunnediskurssi* tuo mukaan kuvioon erilaiset tilanteet, joissa sosiaalityöntekijä saa monesti olla eri tilanteissa sovittelijan asemassa, suodattaa eri osapuolten tunteita lävitseen ja yrittää auttaa heitä jaksamaan. Lapset ja lasten vanhemmat, sekä sijaisvanhemmat tuntevat jokaisen tilanteen kukin omalla tavallaan, omasta näkökulmastaan käsin. Sosiaalityö on monessa mielessä tunnettyötä, ja silloin on aina hankalaa pitää omat tunteet erillään muiden tunteista. Tunteet koskettavat omia tunteita.

"Ja se yhteydenpito ja muu, niillä vanhemmilla vaikka se oli ja ne itki oli ja joskushan oli niinsanotusti, tunteethan on herkillä, ja tää on mun mielestä sellanen tietysti aina se huostaanotto ja kun mä aattelen niin lasten omien vanhempien ja sijaisvanhempien ensimmäinen kohtaaminen, ja se niinku tää äiti, niinku tietysti, noi vie multa lapsen, niinku tottakai ne kohdistuu siihen sijaisperheeseen, ja se tunne ja itku ja viha ja pelko ja niitähän siinä yritettiin vähän ees lievittää. Ja sai, niinkun ajatuksenahan oli se että niinkun lähti ja piti niinku mun kertoo (ei saa selvää) ja muut ja niinku toiveita lapsista, niinku et tehtiin sitä paljon."

"...niinku me oltii jotenki orientoiduttu ihmisinä (.) työntekijöinä siihen että me oltiin tekemässä pitkäjänteistä työtä. (.) Ja se raskaus, raskaus mikä siitä sitte tulee tai siis se niin on se tietysti se myötätuntouupuminen (hymähtää) enemmän, että se tulee niinku niin iholle siitä tulee niin oma (.) oma juttu että se niin tota (.) tulee sitte niinkun ei lopu siihen ku työpäivä loppuu."

9 Johtopäätökset ja pohdintaa

Millaisesta perhehoidosta edellinen analyysi kertoo? Mitä keskustelussa vaikuttavat diskurssit kertovat perhehoidon todellisuudesta? Millaista yhtenäisyyttä, ja millaisia eroja keskustelusta löytyy? Miksi juuri nämä asiat nousevat esille juuri tässä aineistossa? Ja miten kaikki analyysissa esitellyt diskurssit muodostuvat itsestäänselvyyksiksi ja ainoiksi mahdollisuuksiksi juuri tässä yhteiskunnassa, ja tässä kontekstissa?

Temaattisesti perhehoidon parissa vaikuttavista diskursseista muodostuu vahva hyvyyden kattodiskurssi. Keskustelussa on hallitsevana selkeä hyvän ja pahan välinen vastakkainasettelu. Muistelu hakeutuu selvästi hyvän ja tärkeän puolustamiseen ja pahan ja haitallisen torjuntaan. Analyysista henkii yhtenäinen käsitys perhehoidosta ja sen sisällä vaikuttavista voimista. Keskustelevalle ryhmälle ei synny mielipide-eroja, vaan sanoma on yhteinen. Vankka yhtenäisyys sen sijaan korostaa eroa muihin - eroa niihin tahoihin, joiden sanomaa keskustelijat eivät allekirjoita. Se vahvistaa vastakkainasettelua, ja luo kuvan eetoksesta, joka ei ole helposti murennettavissa. Perhehoidon sosiaalityön ydin on pysyvä ja muuttumaton. Sen muodostaa pyhä perhe, ja lapsen ja perheen ikuinen yhteys. Perhehoidosta käytävä keskustelu ympäröi tätä ydintä, johon keskustelussa esitetyissä argumenteissa väistämättä joudutaan ottamaan kantaa. Sosiaalityöntekijät ovat kuin apostoleja tätä yhteyttä suojaamassa ja sitä mahdollisimman monelle lapselle turvaamassa. Lapsen ja perheen rikkumattoman yhteyden eetos tekee perhehoidosta itse sosiaalityöntekijöillekin hankalasti kyseenalaistettavan.

Perhehoidon sosiaalityöstä näyttäytyy tutkielman aineiston pohjalta kuin muurein suojattuna tilana, jossa puolustaudutaan ulkopuolelta tulevia hyökkäyksiä vastaan. Muurien sisäpuolella uhkia ei ole, vaan näkökulma on yhteinen. Ja miksi toisaalta tarvitsisikaan olla? Yhteiskuntatieteellinen tutkimus kuitenkin etsii hyvin herkästi sitä, mistä ei puhuta, ja kysyy niitä kysymyksiä, joita ei esitetä. Konstruktionistiseen teoriapohjaan nojaavan tutkimuksen on hankala hyväksyä ehdoitta mitään yhtä näkökulmaa ainoaksi oikeaksi tavaksi ajatella. Ainakaan tuntematta niitä kehityskulkuja, jotka tämän näkökulman syntyyn vaikuttavat. Teorian viesti on, että asioiden tila sellaisena kuin se meille näyttäytyy, on aina yksi mahdollinen sosiaalinen konstruktio muiden joukossa. Asioiden ei tarvitse välttämättä olla siten, kuin ne ovat, ja usein asiat eivät pohjimmiltaan ole sitä, miltä ne näyttävät. Siksi

on aina kysyttävä kaiken uhallakin, miksi. Miksi sosiaalityöntekijät tukeutuvat niin vankasti perhehoidon ylitsevuotavaan hyvyyteen? Ja jos perhehoito on niin hyvää, niin miksi se vaatii niin selkeää puolustusta?

Lastensuojelu kokonaisuudessaan on yhteiskunnallisessa keskustelussa useimmiten altavastaajan roolissa. Sen pitää puolustella olemassaoloaan hyvin monenlaista tyytymättömyyttä vastaan. Lastensuojelu huostaanottoineen on harvemmin tervetullutta toimintaa, ja katkeruutta syntyy usein siellä, missä tätä työtä tehdään. Syyttävä sormi osoittaa helposti sosiaalityöntekijää, joka on joko toiminut väärin perustein, tai jättänyt toimimatta. Oli niin tai näin, kiitosta saa harvoin keneltäkään, ja varsinkin yleinen mielipide, joka tiedotusvälineiden kautta välittyy, on negatiivissävytteinen ja syyttävä. Esille nostetaan epäonnistumiset, eikä menestystarinoita. Lastensuojelun keskustelua käydään useimmiten hyvin negatiivisin käsittein. Keskustelu kiinnittyy usein työntekijöiden arvostelun lisäksi lapsen viemiseen pois vanhemmiltaan, sekä vanhempien riittämättömyyteen tai laiminlyönteihin. Perhehoidosta voitaisiin puhua myös negatiivisesti, korostaen sitä, ettei sijaisperhe voi koskaan korvata lapsen alkuperäistä perhettä.

Sijaishuollon sosiaalityöntekijöillä on harvoin mahdollisuuksia puhua työstään ilman, että heidän on oltava jatkuvalla puolustuskannalla. Tämänkin tutkielman sosiaalityöntekijät ovat vuosien saatossa tottuneet siihen, että työhön kohdistuu yleensä kriittisyyttä, eikä niinkään kannustusta tai kiitosta. Aineistossa todetaan, että kiitosta on saatu harvoin miltään taholta. Ryhmämuistelutilanne on voinut tarjota sosiaalityöntekijöille tilaisuuden puhua sijaishuollosta ja perhehoidosta erilaisin käsittein.

Muistelijat hakeutuvat hyvyyden lähteille, nostamaan esille hyvää sijaishuollosta, jossa lähtökohtaisesti on hyvin paljon pahaa. Lapset, joita sijaishuollossa hoidetaan, ovat kokeneet pahoja asioita. Työ on raskasta, eikä sille näy loppua varsinkaan nykyisten asiakasmäärien valossa. Työssä kohdataan paljon vaikeita tilanteita, joissa osapuolet riitelevät keskenään. Lasten kokeman pahuuden kohtaaminen tekee työstä henkisesti raskasta. Ehkä tällaista työtä ei jaksaa, ellei korosta sitä hyvää, jota työllä saavutetaan sijaishuollossa oleville lapsille. Pahuuden muuttuessa ylitsepääsemättömäksi, on hyvyyden korostaminen voimavara, jolla jaksaa jatkaa työntekoa.

Muistelutilanne on tarjonnut sosiaalityöntekijöille yhden tilaisuuden kertoa juuri niistä asioista, jotka koetaan kaikista tärkeimmiksi työssään. Asioista, joista ei kenties muuten ehdi puhua, tai asioista joille ei ole tilaa tavallisessa työarjen keskustelussa - jopa mahdollisesti sellaisista asioista, joista ei ole toivottavaa puhua nykyisessä työyhteisössä. Tämän ajatuskulun pohjalta esille tulleiden asioiden voisi olettaa tulevan niin syvältä ihmisistä itsestään, ja olevan heille niin tärkeitä, että niistä puhutaan välttämättä myös tunteisiin nojautuen.

Kun perhehoito koetaan niin tärkeäksi kuin tämän aineiston keskustelussa, on ymmärrettävää, että sitä ja sen eetosta uhkaamaan pyrkivät tahot koetaan hyvin voimakkaasti ja henkilökohtaisesti. Perhehoidon eetos on niin lähellä jokaisen ihmisen henkilökohtaista kokemusmaailmaa, että siihen liittyviä asioita on vaikeata, ja kenties jopa mahdotonta käsitellä irrallaan omista tunteista ja kokemuksista. Oma kokemus ja käsitys perheestä ja lapsuudesta ohjaa välttämättä työtä perhehoidon sosiaalityössä. Perhehoidossa sosiaalityöntekijällä on suuri vastuu, jopa suurempi kuin laitoshuoltoon sijoitettaessa. Vastuu on mittava varsinkin aineiston sosiaalityöntekijöiden kokemassa työtavassa, jossa sosiaalityöntekijä toimii tukena sijoitetulle lapselle, hänen biologisille vanhemmilleen, sekä sijaisperheelle. Sosiaalityöntekijän tulisi olla heille kaikille hyvä ja ajatella jokaisen parasta. Työ on raskasta, eikä sen tarkoitus välttämättä aina rankkoina hetkinä pysy mielessä.

Muistelussa tuodaan esille uhkia. Siellä tuodaan esille se, kuinka kaikki eivät ajattele perhehoidosta siten, kuin itse puhujina ovat sosiaalityöntekijät. Sieltä välittyy pelko siitä, etteivät asiat ole kehittymässä hyvään suuntaan. Pelkona on, että hallinnolliset ja taloudelliset välttämättömyydet ja yhteiskunnallinen kehitys muuttavat perhehoitoa huonoon suuntaan. Uhat ja haasteet horjuttavat välttämättä myös sosiaalityöntekijöiden jalansijaa perhehoidossa. Ne vaikuttavat siihen, millainen liikkumatila sosiaalityöntekijöillä on, ja kuinka hyvin he voivat tehdä työtään. Koko työn jatkuvuus on uhattuna, jos työn puitteet muuttuvat suuntaan, joka ei ole toivottu. Vankka yhtenäisyys sosiaalityöntekijöiden kesken voi olla välttämätöntä työn jatkuvuudelle ulkoisten paineiden keskellä. Sosiaalityöntekijät ovat selvästi päättäneet, etteivät taivu paineiden alla, mutta päätöksessä ei ole helppo pysyä ilman sen vahvistamista. Tämän vuoksi yhtenäinen linja perhehoidon puolustajina on puhujille tärkeä.

Muistelussa nousevat vahvoiksi juuri ne diskurssit, jotka sosiaalityöntekijät haluavat esittää vahvimpina. Ryhmän muistelu ei tapahdu hallitsemattomasti, vaan kukin osallistuja ohjaa sitä siihen suuntaan, minkä itse kokee hyödyllisimmäksi, ja vaikuttaa omalla muistelullaan siihen, millä tavalla ryhmän muut jäsenet muisteluaan ohjaavat. Sosiaalityöntekijät tekevät valintoja diskurssien välillä. He jaottelevat keskustelussaan ne niihin diskursseihin joita nousevat puolustamaan, ja niihin, joita eivät tunnusta omikseen. Kuitenkaan kyse ei ole mielivaltaisesta muistelun ohjaamisesta. Ryhmän muistelua ohjaa kommunikatiivinen tilanne, jossa muistelu tapahtuu. Tilanne asettaa reunaehdot, joiden puitteissa muistelua on mahdollista ohjailla. Sosiaalityöntekijäryhmän kesken on siis mahdollista muistella vain tiettyjen ehtojen puitteissa. Näiden reunaehtojen sekä ryhmän jäsenten ohjailun vaikutuksesta muistelussa rakentuu juuri tämä kuva perhehoidosta. Ryhmä haluaa olla yhtenäinen ja tuntee kollektiivisesti tarvetta rakentaa kiistattoman kuvan perhehoidosta ja sosiaalityöstä sen parissa. Yhtenäisyys sosiaalityöntekijäryhmän kesken hyödyttää sitä eniten.

Konstruktionistisesta näkökulmasta se, mitä teemme ja puhumme rakentaa todellisuuttamme. Sosiaalisen muistamisen teorian perusajatusta soveltaen, sosiaalityöntekijöiden kollektiivinen muistelu vaikuttaa siihen, kuinka he mieltävät nykyhetkensä, sekä tulevaisuutensa. Kun puhutaan työstä ja työn näkökulmasta, vaikuttaa tämä muistelu siihen, millaisia merkityksiä he antavat työlleen muisteluhetkessä ja tulevaisuudessa, ja siten siihen, millaisessa ilmapiirissä he työtään tekevät. Yhdessä ryhmän jäsenten kanssa sosiaalisen muistelun kautta rakennettavat merkitykset vaikuttavat siihen ilmapiiriin ja niihin puitteisiin, joissa sosiaalityöntekijät jatkossa tekevät työtään. Yhteinen muistelu uudelleenrakentaa niitä arvoja, jotka ohjaavat sosiaalityöntekijöiden työtä ja antavat työlle merkityksen.

Muistelun avulla sosiaalityöntekijät rakentavat merkityksiä tehdyille ja edelleen tehtävälle työlle. He kertaavat elettyä ja tekevät siitä kiteytyksiä. Sosiaalityö perhehoidon parissa on monenlaisen ulkopuolisen kritiikin kohteena, ja siihen kohdistuu muutospaineita sekä kaupunkien että valtakunnan tasolla. Sosiaalityöntekijöiden työn merkitys on jatkuvasti alttiina ulkopuolisille vaikuttajille, jotka uhkaavat sosiaalityöntekijöiden omaa merkityksenantoa. Kollektiivinen muistelu ja merkitysten uudelleenrakentaminen sen kautta vahvistavat omalle työlle annettavaa arvoa ja kaikki sosiaaliset tilanteet, joissa muistelua tapahtuu, yhä uudelleen tasaa tilanteen omien ja ryhmän antamien merkitysten ja ulkopuolisten vaikuttajien välillä. Tarve muistella, joka tämänkin tutkielman taustalla vaikuttaa, kumpuaa tilanteesta, jossa ulkopuolelta tulevat vaikutteet hämärtävät omaa käsitystä omasta

paikasta työyhteisössä ja sitä ympäröivässä laajemmassa kontekstissa. Oman työhistorian merkityksen rakentaminen ja yhä uudelleen kiteyttäminen vaikuttaa siihen, millä tavalla työtä tehdään nykyisyydessä sekä tulevaisuudessa. Muisteleminen sosiaalisesti yhdistää yhteisöjä rakenteellisesti.

Kaikki diskurssit eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Esimerkiksi perhehoitajien palkkaus ja palkkion määrä muodostuu sellaiseksi aiheeksi, josta sosiaalityöntekijät eivät muodosta selkeää kantaa. Muun muassa tämä kertoo siitä, etteivät perhehoidon kenttä tai siinä tehtävä työ ole sosiaalityöntekijöille täysin selkeitä asioita. He eivät kuitenkaan tartu tällaisiin aiheisiin, vaan pyrkivät korostamaan niitä osia työstään ja työkentästään, joista heillä on selkeä yhteinen kanta. Tämä vahvistaa käsitystä sosiaalisesta muistelusta tietoisena ja hyvin tarkoitusperäisenä pyrkimyksenä tulkita ja jopa hallita menneisyyttä – ja sen kautta nykyisyyttä.

Kun ajatellaan muistellun tiedon asemaa yhteiskunnallisesti, huomataan aineistosta esille nousevien diskurssien hyvin luontevasti asettuvan toisen tiedon asemaan. Näissä diskursseissa virallista tietoa nousta vastustamaan ja kyseenalaistamaan. Sosiaalityötä puolustetaan erityisenä työnä, jolla on tärkeä ja merkityksellinen tehtävä yhteiskunnassa. Vaikka muistelu ei nimeäkään mitään tiettyä tahoja vastustajakseen, on rivien välistä luettavissa, että yhteiskunnan eri tasoilla valtaa pitävät hallinnolliset sekä taloudelliset välttämättömyydet ovat niitä näkökulmia perhehoitoon, joita sosiaalityöntekijät eivät hyväksy sellaisinaan. Näitä välttämättömyyksiä vastaan he nostavat omasta asiantuntija-asemastaan perhehoidon voimakkaimman aseman – lapsen ja perheen arvon. Samoin omasta työstään he tuovat esille sen puolen, jossa päämääränä on rakentaa hyvää lapselle. Tämän kautta rakentuu perhehoidon sosiaalityön välttämättömyys, joka yhdistää sosiaalityöntekijöitä, ja on osa heidän kollektiivista muistiaan.

On muistettava, että tässä tutkielmassa on kysymys yhden sosiaalityöntekijäryhmän yhdestä keskustelusta, jossa esille nousevat diskurssit ovat riippuvaisia ajasta ja paikasta, sekä muistelutilanteesta läsnä olevasta sosiaalisesta ryhmästä. Riippumatta vahvasta kontekstisidonnaisuudesta sekä ryhmän pienuudesta, on keskustelu perhehoidon kannalta tärkeä ja merkittävä. Kokemuksia tutkittaessa ei ole merkittävää se, kuinka monen ihmisen kokemukset ovat tarkastelun kohteena, vaan tärkeintä on se, millä tavalla kokemuksen ja tässä tapauksessa muistelemisen kautta saatavaa tietoa hyödynnetään yhteiskunnallisesti tutkimuksen kontekstina

olevalla toimintakentällä. Sosiaalisessa muistelussa on luonnollista, että kokemukset joihin muistelu pohjautuu, voivat olla jonkun toisen kokemuksia. Tämä ei ole merkityksellistä, vaan tärkeintä on, että juuri muistellut asiat koetaan tärkeiksi, ja juuri niitä halutaan muistella. Juuri tässä ryhmämuistelussa esille nousevat asiat ovat tutkimisen arvoisia siksi, että ryhmässä on haluttu muistella niitä, ja tulkita menneisyyttä niiden kautta.

Aineistossa todetaan moneen otteeseen, että "kai se on se tämä aika joka sen tekee". Ajan luonteen nähdään aiheuttavan monenlaisia asioita. Kuitenkaan aineistoni sosiaalityöntekijöiden ei voi nähdä jättäytyvän ajan vietäväksi. Jos näin olisi, eivät he asettuisi omasta aloitteestaan muistelemaan ja rakentamaan uudelleen merkityksiä perhehoidolle ja työlleen sen parissa. Aineistossa läsnä vahva konstruktionistinen asennoituminen yhteiskuntaan ja sen toimintaan. Sosiaalityöntekijät eivät ota välttämättömyyksiä esitettäviä perhehoidon ja sen kontekstin muutoksia väistämättöminä, vaan muutettavissa olevina mahdollisuuksina, jotka tietyllä hetkellä tietyistä syistä saavat totuuden ja yhden ainoan mahdollisuuden aseman yhteiskunnassa. He muistavat, että kukin aika on vain edellisten aikojen tuote, josta on muodostunut näennäinen välttämättömyys. Vaikka sosiaalityöntekijät toteavat, että aika luo raamit, joissa toimitaan, he osaavat odottaa muutosta "takaisin" kohti vanhaa. He odottavat kaikesta huolimatta pyörän keksimistä uudelleen, ja nykyisen pirstaloitumisen jäämistä taakse. Yhteiskunta muokkautuu sen mukaan, millaiseksi ihmiset sen kokevat. Aineistoni sosiaalityöntekijöiden voidaan sanoa olevan yhteiskunnallisesti valveutuneita ja valmiita ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja muutosyrityksiin heidän työkenttäänsä koskien.

Tätä tutkielmaa ei olisi, elleivät sosiaalityöntekijät olisi halunneet muistella. Jos he eivät olisi kertoneet halustaan tallettaa tietoa ja huolestaan sen suhteen, kuinka vähän perhehoidosta "jää käteen", kirjojen kansien väliin, en välttämättä koskaan olisi alkanut kehittää gradua perhehoidosta. Nähtäväksi jää, lisääntykö vielä vähäiseksi jäänyt perhehoidon tutkimus Suomessa, ja millaiseen suuntaan se mahdollisesti perhehoitoa johdattaa.

Aineistoni analyysi välittää lukijalle aineiston keskustelussa syntyvää kuvaa perhehoidosta ja perhehoidon sosiaalityöstä, joita ohjaavat korkeasti moraaliset arvot ja periaatteet sekä pyrkimys hyvään. Tutkielma antaa tutkielman lukijalle mahdollisuuden pohtia perhehoitoa ja rakentaa omaa käsitystään siitä tämän yhden konstruktion kautta. Aineistoani lukien ja sitä tulkiten siivilöityy

analyysiin perhehoito, jossa sosiaalityöntekijät tekevät työtä lapsen arvon vuoksi. Aika ja sen ominaisuudet eivät aina tue tätä työtä, mutta sosiaalityöntekijät eivät suostu menettämään otettaan siitä perhehoidosta, jota he haluavat pitää pinnalla, ja jonka parissa he haluavat tehdä työtään myös jatkossa, huolimatta ympäröivän yhteiskunnan asettamista paineista. Sosiaalityöntekijä näyttäytyy tässä aineistossa ihmisenä, jonka työ on raskasta, mutta palkitsevaa. Epäonnistumisista huolimatta onnistumiset auttavat jaksamaan eteenpäin, ja työn tarkoitus on niin tärkeä, että työtä tekee sen vuoksi niin hyvin kuin mahdollista. Työ tulee iholle, työntekijä itse uupuu, aikapula on todellinen ja työtä liikaa. Kuitenkin nämäkin sosiaalityöntekijät jatkavat, vaikka voivat vaikuttaa vain niin vähään. Huikeista selviytymistarinoista saa voimaa ponnistaa eteenpäin.

"Että niin tuota että varmaan se myönteisyys mikä mä aattelen et sieltä tulee on siinä että on ollu niitä vaikeita asioita ja niitä on selvitelty ja on haettu ja haettu ja siin on menty taas eteenpäin ja taaksepäin ja eteenpäin, ja sitte kuitenkin ku siinä on pitkän matkaa menty niin jotenkin siinä näkee. Taikka nyt oikeestihan se on hirveen pieni osa se mihin minä oon voinu työntekijänä vaikuttaa siihen myönteiseen kehitykseen, mutta toivottavasti kuitenkin jonain osana tai meidän koko se työyhteisö. Niin niinku nähdä sen selviytymistarinan. Ja kuitenkin, onko se sitten aika vai mikä siin on tehny niin kylhän ne selviytymistarinat oli niinku aika huikeita monen kohdalla ... sen palautteen saaminen ku ne oli joskus maailmalla ja ne ottaa yhteyttä ja niillä menee niinku sillai hyvin nii se jää, jotenki sillai kun muistelee niin jääny sillai siitä (.) päälimmäiseksi. Kieltämättä sitä tosiasiaa että siellä oli niitä omia vaikeuksia ja siellä oli niitä epäonnistuneitakin tarinoita mahtunu. Me ollaa tosi pitkän matkan kuljettu niiden lasten kans. Ja se raskaus, raskaus mikä siitä sitte tulee tai siis se niin on se tietysti se myötätuntouupuminen (hymähtää) enemmän, että se tulee niinku niin iholle siitä tulee niin oma (.) oma juttu että se niin tota (.) tulee sitte niinkun ei lopu siihen ku työpäivä loppuu.

LÄHDELUETTELO

Arponen, Aino (2005) Arviointi ja valvonta sijaishuollossa. Teoksessa Laaksonen, Sari & Kemppainen, Martti (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ry, 166-188.

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. 17-46.

Colton, Matthew & Williams, Margaret (2006) Overview and Conclusions. Teoksessa: Colton, Matthew & Williams, Margaret (toim.) Global Perspectives on Foster Family Care. Dorset: Russell House Publishing. 99-120.

Drury-Hudson, Julie (1999) Decision Making in Child Protection: the Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work* 29 (1), 147-169.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 25–48.

Gergen, Kenneth J. (2009) *An Invitation to Social Construction*. London: SAGE publications.

Hacking, Ian (2009) Mitä sosiaalinen konstruktio on? Suom. Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Halbwachs, Maurice (1992) *On Collective Memory*. Translated and Introduction by Lewis A. Coser. The University of Chicago Press: Chicago.

Heikkinen, Hannu L. T. (2007) Narratiivinen tutkimus - todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 142-158.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämärtyminen lastensuojelussa. Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat. Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes

Heino, Tarja (2009a) Lastensuojelu - kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Lammi-Taskula Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 198-213.

Heino, Tarja (2009b) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 52-75.

Hiitola, Johanna (2009) Erilaisin eväin huostassa pidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Avauksia 15/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2005) (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.

Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti, Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 71-161.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17-47.

Jokinen, Arja (1999), ”Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen”. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126-159.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83-124.

Ketola, Jari (2008a) Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 27–60.

Ketola, Jari (2008b) Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-Kustannus, 15–26.

Korkiakangas, Pirjo (2005) Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 120-140.

Kumpulainen, Aila (2007) Kuuden suurimman kaupungin lasten sijaishuolto 2006. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 1/2007. Helsinki: Edita.

Kuusi, Pekka (1961) 60 – luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo/Helsinki: WSOY

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino (2005) Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan - puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. Janus, vol 13 (4), 452-460. http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0405/puheenvuoro3_0405.pdf.

Luettu 2.1.2011.

Linde, Charlotte (2009) Working the past. Narrative and institutional memory. New York: Oxford University Press.

Miettunen, Katja-Maria (2009) *Menneisyys ja historiankuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Misztal, Barbara A. (2003) *Theories of Social Remembering.* Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.

Morson, Gary Saul (1994) *Narrative and Freedom. The Shadows of Time.* New Haven: Yale University Press.

Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen.* Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä:SoPhi.

Nikander, Pirjo (2008) *Constructionism and Discourse Analysis.* Teoksessa: Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.) *Handbook of Constructionist Research.* Handbook of Constructionist Research. New York: The Guilford Press. 413-427.

Olick, Jeffrey K. & Robbins, Joyce (1998) *Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices.* *Annual Review of Sociology* 1998.24. 105-140.

Peltonen, Ulla-Maija (1996) *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia.* Tampere: Vastapaino.

Portelli, Alessandro (2006) *Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?* Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä.* Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 49–66.

Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen : Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa: Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva, Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7-269.

Pölkki, Pirjo (2005) Lastensuojelutyön tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 270–319.

Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65-82.

Pösö, Tarja (2009) Memories about Inter-country Adoptions of Finnish Children: Dedicating about the Child's Best Interest. *Adoption & Fostering* 33(4), 53-63.

Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22-56.

Saastamoinen, Kati (2008) Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Sinclair, Ian (2005) *Fostering Now. Messages from Research.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Johdanto. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 7-21.

Tiivistelmä selvityshenkilö Eine Heikkisen Perhehoidon kehittämis ehdotuksista. Työpaperi käytettäväksi lastensuojelun kehittämisohjelman sijaishuolto-osiossa. (2005)

Ukkonen, Taina (2000) Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223-241.

Vähämaa, Pirjo (2008) Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityö.

<http://www.sosiaaliporatti.fi/File/8e1a1700-da11-4a17-b527-575e72ce3d1b/lastensuojelun%20perhesijoitusten%20onnistuminen.pdf>.

Luettu 18.10.2009.

Valtiosopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>

Suomen säädöskokoelma

Laki yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta 9.8.1996/603

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Perhehoitajalaki 3.4.1992/312

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Tilastot ja tiedotteet

Lastensuojelu 2008. Tilastoraportti 19/2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr19_09.pdf. Luettu 9.12.2010.

Lastensuojelu 2009. Tilastoraportti 29/2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr29_10.pdf. Luettu 9.12.2010.

Sosiaali- ja terveystieteiden tiedote 14/2011,

<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1550631#fi>

Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

<http://uusi.sotkanet.fi/taulukko/jc/92,93,94,95,96,97,98,99,100,101,102,103,104,105,106,107,108/3/3A/0/>. Luettu 17.10.2009.

Hallitusohjelmat

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007

<http://www.valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf>.

Luettu 30.12.2009.

LIITTEET

Liite 1: Litterointimerkit

S - Sosiaalityöntekijä (Numeroilla merkitty kuka kussakin katkelmassa puhunut ensiksi, kuka toiseksi, jne.)

T - Tutkija

X - keskustelussa mainittu henkilö jonka nimi poistettu, useimmiten viittaa toiseen sosiaalityöntekijään

[] - päällekkäin puhuttu

...teksti alkaa - lainaus alkaa kesken puheenvuoron

teksti ... jatkuu - välistä on jätetty pois jotakin

(.) - tauko

alleviivattu - sanotaan sanaa painottaen

(sulkeissa) - tarkennuksia sanomisen tapaan tai tarkennuksia kohtiin joista poistettu tunnistettavia tietoja

Liite 2: Haastattelun teemoittelu

1. Keskustelu: ”Perhehoidon lapset ja perheet”

Millaisia lapsia ja perheitä olet eri aikoina kohdannut työssäsi perhehoidon parissa?

- Millaisia lapsia?
- Millaisia vanhempia?
- Millaisia sijaisperheitä?

Millaista sijaisperheiden rekrytointi on ollut?

Miten perheeseen sijoittaminen on tapahtunut?

Millaisia sijoitukset ovat olleet? Pitkäkestoisia, lyhytkestoisia, kestäviä, katkonaisia?

Minkälaista on ollut tehdä töitä näiden erilaisten lasten ja perheiden kanssa?

Mikä on ollut perhehoidon ja laitoshoidon suhde?

2. Keskustelu: ”Työtä perhehoidon rakenteissa”

Minkälaisissa rakenteissa ja organisaatioissa olet tehnyt työtä perhehoidon parissa, ja miten ne ovat vaikuttaneet käytännön työhösi eri aikoina?

- Keskustelua rakenteista, mitä ne perhehoidossa ovat olleet? Millaisia erilaisia rakenteita on ollut valtakunnallisesti, paikallisesti ja työpaikalla? Mikä on luonut rakenteita?
- Mitkä organisaatiomallit ovat olleet, mitkä niistä ovat vaikuttaneet työhön perhehoidossa?
- Millaista perhehoitoa rakenteet ovat mahdollistaneet eri aikoina?
- Perhehoidon taloudelliset puitteet perhehoidon rakenteina?